

Yarın Cumhuriyeti İlan Edeceğiz

YARIN CUMHURİYETİ İLÂN EDECEĞİZ

Nurer UĞURLU başkanlığında bir kurul tarafından hazırlanmıştır.
Dizgi - Baskı - Yayımlayan:
Yenigün Haber Ajansı
Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Ekim 1998
YARIN
CUMHURİYETİ
İLÂN EDECEĞİZ

GÂZİ MUSTAFA KEMAL(SÖYLEV'den)
Günümüz Türkçesiyle
CGAZETESİNİN
OKURLARINA ARMAĞANIDIR.

Nutuk, İsmail Arar, Uğur İğdemir, Sami N. Özerdim tarafından günümüz Türkçesiyle hazırlanmıştır.

Baylar, Lozan Antlaşması'nın eklerinden olan boşaltma protokolu uygulandıktan sonra, tümüyle düşman elinden kurtulan Türkiye'nin bütünlüğü eylemli olarak gerçekleşmişti. Artık yeni Türkiye devletinin başkentini yasa ile saptamak gerekiyordu. Bütün düşünceler, yeni Türkiye'nin başkentinin Anadolu'da ve Ankara kenti olması gerektiğinde toplanıyordu.
Coğrafya ve strateji durumu en kesin önemi taşıyordu. Devletin başkentini bir gün önce saptayarak iç ve dış kararsızlıklara son vermek çok gerekli idi. Gerçekten, bilindiği gibi, başkentin İstanbul olarak kalacağı, ya da Ankara'ya taşınacağı sorunu üzerinde öteden beri içerde ve dışarda kararsızlıklar görülüyor, basında demeçlere ve tartışmalara rastlanıyordu. Bu arada İstanbul'un yeni milletvekillerinden kimileri, Refet Paşa başta olmak üzere, İstanbul'un payitaht (1) olarak kalması gereğini, kimi örneklere dayanarak tanıtlamaya çalışıyorlardı. Ankara'nın gerek iklim, ulaştırma araçları, (gelişim) yeteneği, gerekse kuruluş ve örgütler bakımından hiç de uygun ve elverişli olmadığını söylüyorlar ve:

"İstanbul'un başkent olması gereklidir ve buna yazgılıdır" diyorlardı. Bu sözlere dikkat edilirse, bizim başkent teriminden çıkardığımız anlam ile, bu sözlerde payitaht terimini kullananların görüşleri arasında bir ayrılık görmemek elden gelmez. Bundan dolayı, başkent seçiminde daha önceden verilmiş kararımızı resmi olarak ve yasa ile saptayarak böylece "payitaht" teriminin de yeni Türkiye devletinde anlamı ve yeri kalmadığı belirtilmiş olacaktı. Dışişleri Bakanı İsmet Paşa, 9 Ekim 1923 günlü bir maddelik yasa tasarısını Meclis'e önerdi. Altında daha on dört kadar kişinin imzası olan bu yasa önerisi, 13 Ekim 1923 günü uzun görüşme ve tartışmalardan sonra, pek büyük bir çoğunlukla kabul edildi. Yasa maddesi şudur: Türkiye devletinin başkenti, Ankara kentidir.
...
Baylar, çok geçmeden Meclis'te Fethi Bey'in Başkanlığındaki Bakanlar Kurulu'na ve özellikle Fethi Bey'in kendisine karşı sataşmalar ve eleştiriler başladı. Anlaşıldığına göre kimi milletvekillerinde bakan olmak isteği ve dileğe artmıştı. İş başındaki bakanları beğenmiyorlardı.
Yeni seçimde Partimiz adına milletvekilliğine seçilmeleri sağlanmış olan birtakımları da Bakanlar Kurulu'na karşı olan akımları körükleyerek kendi amaçlarına göre yararlanma ortamları hazırlamaya çalışıyorlardı. Karşıcıl duruma geçecekleri sezilen milletvekillerinin Meclis çoğunluğunu aldatarak, hükümete ve Meclis'e etkin bir durum almak amacında oldukları anlaşılıyordu. Fethi Bey, dikkatini ve gücünü Bakanlar Kurulu Başkanlığı görevinde toplayabilmek için İçişleri Bakanlığı'ndan çekildi. Yine o gün, Meclis İkinci Başkanlığı da Ali Fuat Paşa'nın çekilmesiyle boşaldı (24 Ekim 1923).
Bizimle görüşte ve çalışmada uzlaşıp birleşmeyi gerekli görmeksizin bağımsız ve gizli olarak çalışan bir grup belirdi. Bu grup temiz yürekli ve haksever gibi görünerek, bütün parti üyelerine kendi görüşlerini benimsetmede başarılı olmaya başladı. Örneğin, bir parti toplantısında, İçişleri Bakanlığı'na Erzincan milletvekili Sabit Bey'in ve Meclis İkinci Başkanlığı'na da İstanbul'da bulunan Rauf Bey'in, Meclis'çe seçilmesini sağladı (25 Ekim 1923).
Oysa ben, Sabit Bey'in İçişleri Bakanı olmasını uygun görmemiştim. Sabit Bey'in kimi illerde vali olarak çalıştırılmış bulunmasını, Yeni

Türkiye'nin içişlerini yeni koşullarla yönetebileceğine yeter kanıt sayamıyordum.
Rauf Bey'in de, Meclis İkinci Başkanlığı'na seçilmesini doğru bulmuyordum. Çünkü Rauf Bey, daha dün Bakanlar Kurulu Başkanı idi. Ne gibi duyguların etkisi altında çalıştığından dolayı Başbakanlık'tan çekilmek zorunda bırakıldığı biliniyordu. Buna karşın, onu Meclis'in İkinci Başkanlığı'na getirmekle, bütün Meclis'in onun görüşüne katıldığını; yani bütün Meclis'in Lozan Barış Antlaşması'nı yapan ve Bakanlar Kurulu'nda Dışişleri Bakanı olarak bulunan İsmet Paşa'ya karşı olduğunu göstermek amacı güdülüyordu.
Baylar, yeni Meclis, daha ilk zamanlarda, gizliden gizliye muhalefet yapan küçük bir grupça aldatılma durumuna düştü. Fethi Bey ve arkadaşları, hükümet görevlerini rahatça yapamayacak bir duruma getirildi. Fethi Bey, bu durumdan, bana birçok kez yakındı ve Bakanlar Kurulundan çekilmek istedi. Öbür bakanlar da onun gibi yakınıyorlardı.
Kötülük, hükümetin Meclis'çe seçilmesinden doğuyordu. Bu gerçeği çoktan görmüştüm.
Ben, Meclis'te gizli ve muhalif bir grup bulunduğunu sezdikten, Meclis çalışmalarında duyguların etkin olduğunu gördükten ve Bakanlar Kurulu çalışmalarının her gün temelsiz birtakım nedenlerle düzeninden çıkarıldığı kanısına vardıktan sonra, uygulamak için sırasını beklediğim bir düşüncenin uygulanma zamanının geldiği yargısına varmıştım. Bunu açıkça söylemeliyim. Buna göre, şimdi vereceğim bilgileri ve yapacağım açıklamaları anlamak daha kolay olacaktır.
Baylar, Halk Partisi'nin Rauf Bey'i, toplantıda bulunmadığı bir sırada, Meclis İkinci Başkanlığı'na, Sabit Bey'i de İçişleri Bakanlığı'na aday seçtiği gün, 25 Ekim 1923 Perşembe günüdür. O gün ve ertesi cuma günü Bakanlar Kurulu Çankaya'da benim yanımda toplandı.
Gerek Bakanlar Kurulu Başkanı Fethi Bey'in ve gerek öbür bakanların çekilmeleri zamanının geldiğini ve bunun gerekli olduğunu ileri sürdüm. Meclis'çe "Yeni Bakanlar Kurulu seçiminde, şimdiki bakanlar yeniden seçilirlerse; bunlar, bu seçimden sonra da çekilecekler ve Bakanlar Kurulu'na girmeyeceklerdir" ilkesini de kabul ettik. Yalnız, o zamanlar, bakanlar gibi seçilen ve Bakanlar

Kurulu'nun bir üyesi olan Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa bu karar dışında bırakıldı. Çünkü ordu yönetim ve komutasının rasgele bir kimseye verilmesi doğru görülmedi.
Baylar, alınan bu kararın ve böyle davranışın iç yüzü incelenirse şu sonuç çıkar: hırslı bir grubu hükümet kurmakta tümüyle serbest bırakıyoruz. Şimdiki kurulda bulunan bakanlardan hiçbiri katılmaksızın, hepsi de istedikleri kişilerden olmak üzere, diledikleri gibi bir Bakanlar Kurulu kurarak ülkenin alın yazısına el koymalarında bir sakınca görmüyoruz. Ama, Hükümet kurmaya ve kursalar bile, ülkeyi yönetmeye güçleri yetebileceğine inanmıyoruz. Meclis'i aldatmaya çalışan hırslı grup, şu ya da bu yolda bir hükümet kurmayı başarabilirse, bu hükümetin yönetim biçimini ve yönetimdeki becerisini bir süre izlemenin ve dahası, ona yardım etmenin uygun olacağı kanısına vardık. Ama, böylece kurulacak hükümet ülkeyi yönetmede ve yeni ülkülerimize doğru ilerlemede güçsüzlük ve sapma gösterirse, bunu, Meclis'te belirterek, Meclisi aydınlatmayı yeğ gördük. Hükümet kurmayı başaramazlarsa ortaya çıkacak düzensizlik, elbette Meclis'i uyarmaya yarayacaktı. Bunalımın ve düzensizliğin sürdürülmesi uygun görülemeyeceğinden işte o zaman, işe kendim el koyarak tasarladığım şeyi ortaya atıp sorunu kökünden çözümleyebileceğimi düşünmüştüm.
Bakanlar Kurulu ile Çankaya'da yaptığımız toplantı sonunda, yazıp birlikte imzalayarak bana verdikleri çekilme yazısı şu idi:
Yüce Başkanlığa
Türkiye devletinin karşısında bulunduğu güç ve önemli iç ve dış görevleri kolaylıkla sonuçlandırabilmesi için çok güçlü ve Meclis'in tam güvenini kazanmış bir Bakanlar Kurulu'na kesin gerekseme bulunduğu kanısındayız. Bunun için yüce Meclis'in her bakımdan güvenine ve yardımına dayanan bir Bakanlar Kurulu'nun kurulmasına hizmet etmek amacıyla çekildiğimizi, üstün saygılarla bilginize sunarız efendim.
Baylar, bu çekilme yazısı, 27 Ekim 1923 Cumartesi günü öğleden sonra saat birde başkanlığımda toplanan Parti Genel Kurulu'na bildirilmiş ve saat beşe doğru açılan Meclis'te okunmuştur.
Bakanlar Kurulu'nun çekildiği belli olur olmaz Meclis üyeleri, Meclis odalarında, evlerinde grup grup toplanarak, yeni Bakanlar Kurulu listeleri düzenlemeye başladılar. Bu durum Ekim ayının 28'inci günü

geç vakte dek sürdü. Hiçbir grup, bütün Meclis'çe kabul olunabilecek ve kamuoyunca iyi karşılanacak adları içine alan bir aday listesi saptayamıyordu. Özellikle, bakanlıklara aday düşünülürken, o denli çok hevesli ve istekli ile karşı karşıya kalıyorlardı ki herhangi birini öbürlerine yeğleyerek saptanacak listeyi kabul ettirmekteki güçlük, liste düzenlemekle uğraşanları umutsuzluğa ve kaygıya düşürdü. Gerçi, İstanbul'da çıkan kimi gazeteler, kimi kişilerin resimlerini basarak Bakanlar Kurulu Başkanlığı'na seçileceği umulan "sayın kişi"leri hatırlatmalarıyla dikkati çekmekten geri kalmadı. Gerçi gayretli kimi gazeteciler de 28 Ekim günü erkenden: "İstanbul'un yüzünü örten sabah sisinin ördüğü tül yeni sıyrılırken; deniz, gökten, kıyılardan yansıyan renklerle boyanmış, kımıltısız duruyorken", Marmara'nın durgun sularını yararak ilerleyen Deniz Yolları (1) vapuruyla Kalamış İskelesi'ne çıkıyor... Yolda Rauf Bey'e rastlıyor. Ondan sonra: "Büyük bir bahçenin içinde, güzel Kalamış Köşkü'nün çok güzel döşenmiş süslü salonuna" giriyor ve köşkte oturan kişinin çeşitli sorunlarla ilgili düşüncesini alıyor; özellikle: "Ulusal egemenliğimizi her şeye ve her şeye (!) karşı koruyalım..." öğüdünü yayımlayarak kamuoyunu aydınlatma ödevinden üşengeçlik göstermiyordu. Ama, bu uyarma ve aydınlatmalar Ankara'ya etki yapamıyordu.

Baylar, her şeye ve her şeye (!) karşı ulusal egemenliğin korunmasını öğütleyen kişi, halifenin okşamasını "Tanrı kayrası" sayan kişidir!

Kimi gazetelerin, Konya'ya, (ordu müfettişliğine) atanan Fuat Paşa'nın 28 Ekim'de İstanbul'a varışında onun, Rauf Bey, Refet Paşa, Adnan Bey ve daha birçok kişilerce karşılandığını bildiren tel haberleri ile Rauf Bey'le Kâzım Karabekir Paşa'nın resimlerini basarak Mondros Ateşkes Anlaşması'nı ve Kars'ın kurtarılışını hatırlatmak için yazdıkları yazılar da yeterince dikkati çekmeye yaramadı.

28 Ekim günü geç vakitte toplantı halinde bulunan Parti Yönetim Kurulu beni çağırdı. Parti Yönetim Kurulu Başkanı Fethi Bey'di. Fethi Bey, Parti adına Yönetim Kurulu'nca, bir aday listesi düzenlendiğinden ve Parti Genel Başkanı olduğum için bu konuda benim de düşüncemin öğrenilmesi uygun görüldüğünden, toplantılarına çağırdıklarını bildirdi. Düzenlenen listeye göz

gezdirdim. Bence uygun olduğunu, ama bu listede adları bulunan kişilerin de düşüncelerinin ve kabul edip etmeyeceklerinin sorulması gerektiğini söyledim.Bu önerim uygun görüldü. Örneğin, Dışişleri Bakanlığı'na aday gösterilen Yusuf Kemal Bey'i çağırdık. Yusuf Kemal Bey, bu listeye giremeyeceğini bildirdi. Bundan ve buna benzer başka durumlardan anladım ki, Parti Yönetim Kurulu da kabul edilebilecek kesin bir aday listesi düzenleyememektedir. Yönetim Kurulu üyelerine, gerekenlerle daha çok görüşerek kesin bir liste yapmalarını öğütledikten sonra yanlarından ayrıldım. Gece olmuştu. Çankaya'ya gitmek üzere Melis'ten ayrılırken, koridorlarda beni beklemekte olan Kemalettin Sami ve Halit paşalara rastladım. Ali Fuat Paşa, Ankara'dan ayrılırken bunların Ankara'ya geldiklerini o günkü gazetede "bir uğurlama ve bir karşılama" başlığı altında okumuştum. Daha kendileriyle görüşmemiştim. Benimle görüşmek için geç vakte değin orada beklediklerini anlayınca, akşam yemeğine gelmelerini Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa'ya ve Fethi Bey'e de Çankaya'ya benimle birlikte gelmelerini söyledim. Çankaya'ya varınca, orada beni görmek üzere gelmiş olan Rize milletvekili Fuat, Afyonkarahisar milletvekili Ruşen Eşref beylere rastladım. Onları da yemeğe alıkoydum.
Yemek yenirken: "Yarın cumhuriyet ilan edeceğiz!" dedim.
Orada bulunan arkadaşlar, hemen düşünceme katıldılar. Yemeği bıraktık. Hemen o dakikada nasıl davranılacağı üzerinde kısa bir program saptadım ve arkadaşları görevlendirdim.
Düzenlediğim programın ve verdiğim yönergenin uygulanışını göreceksiniz.
Baylar, görüyorsunuz ki cumhuriyet ilanına karar vermek için Ankara'da bulunan bütün arkadaşlarımı çağırmaya ve onlarla görüşüp tartışmaya gerek ve gereksinme görmedim. Çünkü, onların öteden beri ve doğal olarak bu konuda benim gibi düşündüklerinden kuşkum yoktu. Oysa, o sırada Ankara'da bulunmayan kimi kişiler hiçbir yetkileri yokken, düşünceleri ve olurları alınmadan cumhuriyetin ilan edilmiş olmasını, gücenme ve ayrılma nedeni saydılar.
O gece birlikte bulunduğumuz arkadaşlar erkenden ayrıldılar. Yalnız İsmet Paşa Çankaya'da konuk idi. Onunla yalnız kaldıktan sonra, bir yasa tasarısı hazırladık. Bu tasarıda 20 Ocak 1921 günlü

Anayasa'nın devlet biçimini saptayan maddelerini şöylece değiştirmiştim:
Birinci maddenin sonuna: "Türkiye devletinin hükümet biçimi cumhuriyettir" cümlesini ekledim.
Üçüncü maddeyi şöyle değiştirdim: "Türkiye devleti, Büyük Millet Meclisi'nce yönetilir. Meclis, hükümetin yönetim kollarını Bakanlar Kurulu aracılığıyla yönetir."
Bundan başka, anayasanın temel maddelerinden olan 8'inci ve 9'uncu maddeleri de, değiştirilerek ve açıklığa kavuşturularak şu maddeler yazıldı:
"Madde - Türkiye Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'nca ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir. Başkanlık görevi, yeni cumhurbaşkanının seçilmesine değin sürer. Eski başkan yeniden seçilebilir."
"Madde - Türkiye Cumhurbaşkanı, devletin başkanıdır. Bu kimliği ile gerekli gördükçe Meclis'e ve Bakanlar Kurulu'na başkanlık eder."
"Madde - Cumhurbaşkanı, başbakanı Meclis üyeleri arasından seçer. Öbür bakanları da başbakan, yine Meclis üyeleri arasından seçtikten sonra hepsini cumhurbaşkanı Meclis'in onayına sunar. Meclis toplantı halinde değilse, onaylama Meclis'in toplantısına bırakılır."
Bu maddelere komisyonda ve Meclis'te, din ve dille ilgili, bildiğiniz bir madde de eklenmiştir.
Saygıdeğer baylar, şimdi, isterseniz yüce kurulunuza 29 Ekim 1923 Pazartesi günü Ankara'da geçen olayı, kısaca anlatmaya çalışacağım.
Pazartesi günü öğleden önce saat onda, Halk Partisi Grubu, Grup Yönetim Kurul Başkanı Fethi Bey'in başkanlığında toplandı. Bakanlar Kurulu seçimi görüşmelerine başlandı.
Başkan: "Yönetim Kurulu, Genel Kurul'a sunulmak üzere, hazırlık niteliğinde, bir Bakanlar Kurulu listesi düzenledi. Yönetim Kurulu kesin bir şey saptamış değildir. Karar sayın kurulunuzundur. Kabul ederseniz okunsun" diyerek Genel Kurul'a, Fuat Paşa'nın başkan olarak gösterildiği bir aday listesi sunar. Okunan bu listede İktisat Bakanlığı'na aday gösterilen Celâl Bey (İzmir) söz alarak, Bakanlar Kurulu'nun önemini belirtmiş ve kendisinin seçilmemesini önermiş. Özellikle: "Bu listede adları görülen kişiler, çekilenlerden daha güçlü

değildir. Bizden gönenç ve yenilik isteyen ulus vardır. Herhalde, yeniler eskilerden güçlü olmalıdır. Seçimde acele etmeyelim. Özellikle Bakanlar Kurulu Başkanı için düşünelim" demiş.
Saip Bey (Kozan) - Meclis Başkanlığı'na Fethi Bey, Bakanlar Kurulu Başkanlığı'na İsmet Paşa seçilmelidir, demiş.
Ekrem Bey (Rize) - Yeni kurul, eski kurulun boşluğunu doldurabilecek mi? Bu konudaki düşüncelerini Başkan Paşa Hazretleri, uygun görülürse, bildirsinler aydınlanalım düşüncesini ileri sürmüş! (Ben, o sırada Mecliste bulunmuyordum).
Zülfü Bey (Diyarbakır) - Yetki, Parti Meclisi'nindir. Bu hak, Grup Yönetim Kurulu'nun değildir. Parti Meclisi toplansın! dileğinde bulunmuş.
Mehmet Efendi (Bolu) - Seçilecek Bakanlar Kurulu ancak bir ay çalışabilir. Seçimlerin böyle sık sık yenilenmesi ülkeyi ve ulusu kötü ve güç bir duruma sürükler. Bakanlar Kurulu, çekilme nedenini açıkça anlatmazsa herhangi bir Bakanlar Kurulu seçimine katılmam. Nedeni anlayalım, sonra seçelim.
Faik Bey (Tekirdağ) - Listede gösterilen kişiler öncekilerden güçlü değildir. Parti Meclisi toplanıp bu sorunu çözümlesin.
Vâsıf Bey (Tekirdağ) - (İsmet Paşa'nın hizmetlerinden söz ettikten sonra) Ülkeyi, ulusu ne için bırakıyor? Önderlerimiz bizi aydınlatmamıştır. Sayın Başkanımız (beni söylemek istemiş olacak) bizi niçin aydınlatmıyor? demiş ve uzun bir konuşma yapmış.
Necati Bey (İzmir) - Ülkenin dayandığı kişilerin bizi bırakıp ayrılmalarını kabul edemeyiz. Sayın Başkanımız bizi aydınlatsın ve uyarsın. İçeriye ve dışarıya karşı güçlü bir Bakanlar Kurulu'na kesin gereksinmemiz vardır.
Başkan Fethi Bey - Yönetim Kurulu'nun yaptığı bu liste, ne Paşa'nın ve ne de Yönetim Kurulu'nundur; diye bir açıklama yapmayı gerekli görmüş.
Doktor Fikri Bey (Bilecik) - Vâsıf ve Necati beylerin görüşlerine katılıyorum. Ülke, sütliman değildir. İşleri gelişigüzel yapılacak bir seçime bırakmak olmaz. Yeterli kişileri içine alan bir kurul seçilmelidir.
Recep Bey (Kütahya) - Arkadaşlar sözlerini bitirsinler, sonra Gazi Paşa Hazretleri söylesinler. (Henüz toplantıda değildim).

İlyas Sami Bey (Muş) - Sayın Başkanımız Gazi Paşa Hazretleri düşüncelerini söylesinler. Bunalımın ortaya çıktığı gün giderilmesi daha yararlıdır. Duraksama bunalıma yol açar. Bir Bakanlar Kurulu Başkanı seçelim. Yirmi dört saatlik bir süre verelim, arkadaşlarını bulsun. Güçlü bir hükümet kurulsun.
Abdurrahman Şeref Bey (rahmetli İstanbul milletvekili) - Kimi arkadaşlar telaşa kapılıyorlar. Bu, her ülkede olagelen bir şeydir. Hepimizin amacı ülkenin mutluluğudur. Bir makine kurup tıkır tıkır işletemiyoruz. Bu da doğru. Güçlü bir hükümet nasıl bulmalı, derdi nasıl anlamalı? Anayasamızı göz önünde tutalım. Hükümetin görevini belli edelim. Meclis görüşlerini söylesin. Ondan sonra Başkan Paşamız da görüşlerini bildirsinler. Bir sonuç çıkaralım. Herkes bir işe yarar. Herkesi yaradığı işte kullanmalı. Kişilerden söz etmeyelim. Yüce amaçlarda birliğiz. Başkan Paşa Hazretleri görüşlerini bildirsinler.
Eyüp Sabri Efendi (Konya) - Ne olursa olsun bir seçim karşısındayız. Eski Bakanlar Kurulu'nu, yeniden seçilse bile kabul etmemeye karar verdiklerini işitiyoruz. Bu kararı Yüce Meclis bozmalıdır.
Recep Bey (Kütahya) - Üç ana noktadan söz edeceğim. Birincisi biçim, ikincisi çalışma eksikliği, üçüncüsü manevi birliğimizde beliren çatlaklıklar. Biçimlerde eksiklik olursa iyi sonuç vermez. Elde bulunan listedeki değerli arkadaşlar, hangi zamanda, hangi koşullar altında çalışacaklardır? Belli değil. Güçlü bir kimsenin kendi arkadaşlarını bularak güçlü bir hükümet kurması gerekir.
Recep Bey, özellikle bu son düşünce üzerinde uzun bir konuşmada bulunmuş.
Talât Bey (Artvin) - Recep ve Abdurrahman Şeref beyler pek güzel açıkladılar. Bakanlar Kurulu Başkanı'nın görevi nedir? Görev ve sorumluluk yasasını bugüne değin çıkarmadık. Gazi Paşa Hazretleri bizi aydınlatsınlar; demiş.
Başkan, bundan sonra görüşmenin yeterliğini oya koymuş, görüşme yeter görüldükten sonra birtakım önergeler okunmuş. Bu önergelerden Kemalettin Sami Paşa'nın önergesi kabul olunmuş. Bu önergeye göre ben, Genel Başkan olarak sorunu çözmek için Genel Kurul'ca görevlendiriliyordum.
Görüşmeler sırasında Çankaya'da, konutumda bulunuyordum. Kemalettin Sami Paşa'nın önergesinin kabul edilmesi üzerine

toplantıya çağrıldım. Toplantı salonuna girer girmez doğru kürsüye çıktım, kısaca şu görüşü ve öneriyi ileri sürdüm:
"Baylar", dedim, "Bakanlar Kurulu seçiminde görüş ayrılığına düşüldüğü anlaşılmıştır. Bana bir saat kadar izin verin. Bulacağım çözüm yolunu bilginize sunarım."
Başkan Fethi Bey, öneriyi oya koydu, kabul olundu.
Baylar, bu bir saat içinde gereken kişileri Meclis'teki odama çağırarak onlara 28-29 Ekim gecesi hazırladığım yasa önerisi taslağını gösterdim ve kendileriyle görüştüm.
Öğleden sonra saat bir buçukta Parti Genel Kurulu yeniden Fethi Bey'in başkanlığında toplandı. İlk söz bende idi. Kürsüye çıktım ve şu konuşmayı yaptım:
"Sayın arkadaşlar, çözülmesinde güçlüğe uğradığınız sorunun nedeni ve etmeninin, bütün arkadaşlarca anlaşılmış olduğu kanısındayım. Eksiklik ve sakatlık, uygulamakta olduğumuz yöntem ve biçimdedir. Gerçekten, yürürlükteki anayasamız gereğince bir Bakanlar Kurulu'nu kurmaya giriştiğimiz zaman, bütün arkadaşların her biri bakanları ve Bakanlar Kurulu'nu seçmek zorunda bulunuyor. Hepinizin birden Bakanlar Kurulu'nu seçmek zorunda bulunmanızdan doğan güçlüğün giderilmesi zamanı gelmiştir. Geçen dönemde de, böyle güçlüklerle karşılaşılıyordu. Görülüyor ki bu yöntem kimi zaman birçok karışıklıklara yol açıyor. Yüce kurulunuz, bu sorunun çözülmesi için beni görevlendirdi. Ben de bilginize sunduğum bu görüşten esinlenerek düşündüğüm biçimi saptadım. Onu önereceğim. Önerim kabul olunursa güçlü ve dayanışık bir hükümet kurulabilecektir. Devletimizin biçimini ve niteliğini saptayan ve hepimiz için erek olan anayasamızın kimi yerlerini açıklamak gereklidir. Öneri şudur" dedikten sonra, bilinen tasarıyı okutmak üzere yazmanlardan birine uzatarak kürsüden ayrıldım.
Önerimin niteliği anlaşıldıktan sonra tartışmalar başladı:
Sabit Bey (Erzincan) - Kabine yönetimini benimsiyorum. Ancak, anayasanın değiştirilmesi önerisi ile bugünkü bunalım giderilemez. Biz şimdi bir Bakanlar Kurulu Başkanı seçelim anayasanın değiştirilmesini sonra düşünürüz; dedi.
Hâzım bey (Niğde) - Anayasayı biz yapabilir miyiz? Sanırım yapamayız. Yetkimiz varsa, bu partide olmaz. Partide görüşüldükten sonra oturumda kimse söz söyleyemiyor. ulusun varlığı ile ilgili

yasalara burada kesin bir biçim verilmesine karşıyım. Bu gibi yasalar açıkoturumda ve serbestçe görüşülmeli. Her şeyden önce hükümet bunalımını giderelim, düşüncelerini ileri sürdü.
Yunus Nadi Bey, Hâzım Bey'e şu yolda yanıt verdi: - Her ülke ilk kez anayasa yaparken bu iş için bir kurucu meclis kurmuştur. Bizde ise bu gibi işlerde ayrıca kurucu meclis kurulacağı açıkça belirtilmemiştir. Bizde her zaman bu gibi değişiklikler olmuştur. Bizden önceki Türkiye Büyük Millet Meclisi de bu yolda yürümüştür. Buna yetkimiz vardır. Duraksamayalım. Şimdi biz hükümet bunalımının giderilmesini Başkan Paşa Hazretleri'ne bıraktık. O da bize, bu öneriyi getirdi. Bu öneride gösterilen yönetimi, bütün arkadaşlar ayrı ayrı düşünmüştür. Şimdi bunu saptamak gereklidir. Önerilen biçim eskiden beri vardır. Bunu açıklayıp daha belirli olarak saptayacağız.
Vehbi Bey (Balıkesir) - Bizim, şimdiye değin görüşüldüğünü duyduğumuz anayasadan bir bilgimiz yoktur. Gerçi gazetelerde gördük. Bu yeter mi? Onun için, biz önce bunu, bir bütün olarak görüşmek üzere sonraya bırakıp bunalımı giderelim.
Halil Bey - Anayasayı değiştirmeye ve yeniden yapmaya yetkimiz vardır. Ama, bu değişiklikler gerçekten yurdumuzun ve ulusumuzun mutluluğunu sağlar mı? Bunu söylemek gerekir. Bunu, hukukçu, hukuk bilgini olan arkadaşlarımız gelsinler, açıklasınlar. Açıklama yapılmadıkça bunun, hemen çözülmesinden yana değilim.
Üyelerden biri - Anayasa öyle gelişigüzel değiştirilemez.
Hamdullah Suphi Bey (İstanbul) - Dört yıl önce, ayrı ayrı seçimlerin kötülüğünü söylemiştim. Bugün de yine o durum ortaya çıktı. Gazi Paşa'nın önerisine gelince, bu yeni değildir. Dört yıl önce yapılan bir yasanın daha açık bir biçimde anlatılmasıdır. Durum bu olduğuna göre, buna karşı söz söyleyecekler gelsin düşüncelerini söylesinler. Ama uzun uzadıya beklemeye zamanımız elverişli değildir.
Ragıp Bey (Kütahya) - Yasaların en iyisi olaylardan ve gereksemeden doğanıdır. Gerekseme ise meydandadır. Anayasa tamamlanmalıdır. Açıklanmalıdır. Önerinin hemen görüşülmesine geçelim.
Adalet Bakanı rahmetli Seyit Bey - Önerilen biçim yeni bir şey değildir. Yürürlükteki anayasanın açıklanıp saptanmasıdır. Yasaları gerekseme yapar, kuramlar yapmaz. Zaman ve olaylar her şeye egemendir. Gelişim kuralı, değişmez kesin bir kuraldır. Önerilen

tasarıda bir yenilik yoktur. (Anayasayı) daha belirli ve açık olarak anlatırsak ulusumuzun ve ülkemizin yararına elbette daha uygun iş görmüş oluruz.
Rahmetli Seyit Bey'in görüşüne Abidin Bey (Manisa) şu yanıtı verdi: - Önce hükümet bunalımını giderelim.
Eyüp Sabri Efendi'nin (Konya) düşüncesi şu idi: - Biz Gazi Paşa Hazretleri'ni yargıcı yaptık. "Bizim, anayasayı değiştirmeye yetkimiz yok" demek, yasaya aykırı bir Meclis olduğumuzu kabul etmek demektir. Meclis'in anayasayı değiştirme yetkisi apaçıktır. Ne olursa olsun, hükümetimizin biçimi cumhuriyet olacaktır.
Bundan sonra, İsmet Paşa söz alarak şu yolda bir konuşma yaptı: "Parti başkanıın önerisini kabule kesin gerekseme vardır. Bütün dünya bizim, bir hükümet biçimi görüştüğümüzü biliyor. Bu görüşmelerimizi bir sonuca bağlamamak, güçsüzlüğü ve düzensizliği sürdürmekten başka bir şey değildir. Bir deneyimden söz edeyim. Avrupa diplomatları bu konuda beni uyardılar: 'devletinizin başkanı yoktu. Şimdiki durumunuzda başkanınız, Meclis Başkanı'dır. Demek ki, siz ayrı bir başkan bekliyorsunuz' dediler. Avrupa düşüncesi işte budur. Oysa biz böyle düşünmüyoruz. Ulus, egemenliğine ve alınyazısına kendisi el koymuştur. Öyle ise, bunu yasa ile belirtmekten niye çekiniyoruz? Cumhurbaşkanı olmadan, başbakan seçme önerisi yasadışı olur. Bunda kuşkuya yer yoktur. Başbakanı yasaya uygun olarak seçebilmek için Gazi Paşa Hazretleri'nin önerisinin yasalaşması gerekir. Genel güçsüzlüğün sürdürülmesi doğru değildir. Partinin, bütün ulusa karşı yüklendiği sorumluluğun gereklerine göre iş yapmak zorunludur."
İsmet Paşa'dan sonra rahmetli Abdürrahman Şeref Bey yaptığı konuşma arasında şu sözleri de söyledi:
"Hükümet biçimlerini saymak gereksizdir. Egemenlik sınırsız ve koşulsuz ulusundur" dedikten sonra, "Kime sorarsanız sorunuz, bu, cumhuriyettir. Doğan çocuğun adıdır. Ama, bu ad kimilerine hoş gelmezmiş, varsın gelmesin!"
Bundan sonra Yusuf Kemal Bey, öneriyi kabul etmenin gerekli olduğunu belirten uzun bilgiler verdi, görüşlerini açıkladı. Sonra: "Bunun hemen yasalaşması için gerekli işlemin tamamlanmasını öneririm" dedi.

Abdullah Azmi Efendi'nin: "Bu iş önemlidir. Bu konu daha görüşülsün!" diye yükselen çıkışına karşın, görüşmenin yeterliği kabul olundu. Ondan sonra önerinin tümü ve arkasından maddeleri birer birer okunarak görüşülüp kabul edildi.
Baylar, parti toplantısına son verildi ve hemen Meclis toplantısı açıldı. Saat öğleden sonra altı idi. Tasarı Anayasa Komisyonu'nca, yöntem gereği incelenerek, tutanağı hazırlanırken, Meclis başka işlerle uğraştı. En sonu, başkanlık katında bulunan Başkan Vekili İsmet Bey (1), Meclis'e şu bilgiyi verdi: "Anayasa Komisyonu, Anayasa'nın değiştirilmesi ile ilgili tasarının ivedilikle ve hemen görüşülmesini öneriyor." "Kabul!" sesleri üzerine, tutanak okundu. Önerildiği üzere, (ivedilikle) görüşüldü. Sonunda yasa, birçok milletvekilinin "Yaşasın Cumhuriyet!" diye alkışlanan söyleviyle kabul edildi.

Ondan sonra, cumhurbaşkanı seçilmesi için Meclis'in oyuna başvuruldu. Toplanan oyların sonucunu, başkanlık katında bulunan İsmet Bey, Meclis'e şöylece bildirdi:
"Türkiye Cumhuriyeti Başkanlığı seçimi için yapılan oylamaya yüz elli sekiz kişi katılmış ve cumhurbaşkanlığına, yüz elli sekiz üye, oybirliği ile Ankara Milletvekili Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ni seçmişlerdir."
Baylar, seçimden hemen sonra Meclis'te yaptığım konuşmayı Tutanak dergisinde okumuşsunuzdur. Ancak, tarihsel bir anıyı canlandırmak için izin verirseniz, o konuşmamı burada da olduğu gibi bilginize sunayım:
Sayın arkadaşlarım, önemli ve dünya çapında olağanüstü olaylar karşısında saygıdeğer ulusumuzun gerçek uyanıklığına değerli bir belge olan anayasamızın kimi maddelerini açıklamak için özel komisyonca yüksek kurulunuza önerilen yasa tasarısının kabulü dolayısıyla, Türkiye devletinin öteden beri dünyaca bilinen, bilinmesi gereken niteliği, uluslararası belli adıyla adlandırıldı. Bunun doğal gereği olmak üzere bugüne değin doğrudan doğruya Meclis'in başkanlığında bulundurduğunuz arkadaşınıza yaptırdığınız görevi, cumhurbaşkanı sanıyla yine bu arkadaşınıza, bu âciz arkadaşınıza

veriyorsunuz. Bundan dolayı şimdiye dek benim için gösterdiğiniz sevgiyi, yakınlığı ve güveni bir kez daha göstermekle yüksek değerbilirliğinizi tanıtlamış oluyorsunuz. Bundan dolayı yüce Meclis'e gönlümün bütün içtenliğiyle teşekkür ederim.

Baylar, yüzyıllardan beri Doğu'da kıyın ve haksızlık görmüş olan ulusumuz, Türk Ulusu, soydan gelme niteliklerinden yoksun sayılıyordu.

Son yıllarda ulusumuzun eylemli olarak gösterdiği yetenek, eğilim ve anlayış; kendisi için kötü sanıda bulunanların ne denli aymaz ve ne denli irdelemeden uzak, görünüşe önem veren kimseler olduğunu pek güzel tanıtladı. Ulusumuz, kendisinde bulunan nitelikleri ve değeri, hükümetin yeni adıyla, uygarlık dünyasına çok daha kolay gösterebilecektir. Türkiye Cumhuriyeti, dünyadaki yerine yaraşır olduğunu, başaracağı işlerle tanıtlayacaktır.

Arkadaşlar bu yüce kuruluşu meydana getiren Türk Ulusu'nun son dört yıl içinde kazandığı utku, bundan sonra da birkaç kat olmak üzere belirtilerini gösterecektir. Ben (1), eriştiğim bu güven ve inana yaraşır olmak için pek önemli saydığım bir noktadaki gereksemeyi bildirmek zorundayım. O gerekseme yüce Meclis'in bana karşı olan sevgisini, güvenini ve yardımını sürdürmesidir. Ancak böylelikle ve Tanrı'nın yardımıyla bana verdiğiniz ve vereceğiniz görevleri iyi bir biçimde yapabileceğimi umarım.

Her zaman sayın arkadaşlarımın ellerine çok içtenlikle ve sıkıca yapışarak onların yardımı olmadan iş göreceğimi bir an bile düşünmeyerek çalışacağım. Her zaman, ulusun sevgisine dayanarak hep birlikte ileriye gideceğiz. Türkiye Cumhuriyeti mutlu, başarılı ve utkulu olacaktır.

Baylar, Meclis'çe cumhuriyeti kabul kararı 29/30 Ekim 1923 gecesi saat 8.30'da verildi. On beş dakika sonra, yani 8.45'te cumhurbaşkanı seçimi yapıldı. Durum o gece bütün ülkeye bildirildi ve her yerde, gece yarısından sonra, yüz bir kez top atılarak halka duyuruldu.

İlk hükümeti İsmet Paşa'nın kurduğunu ve Meclis Başkanlığı'na Fethi Bey'in seçildiğini bilirsiniz.

...

Baylar, cumhuriyetin kuruluşu bütün ulusu sevindirdi. Her yerde parlak gösterilerle sevinç açığa vuruldu. Yalnız İstanbul'da iki üç

gazete ile İstanbul'da toplanan bir takım kişiler ulusun genel ve içten gelen sevincine katılmaktan çekindi, kaygıya düştü; cumhuriyetin kuruluşunda ön ayak olanları yermeye başladı. Söz konusu gazetelerin ve kişilerin, cumhuriyetin kuruluşunu nasıl karşıladıklarını anımsamak için, yalnız o günlerdeki yayınları gözden geçirmek yeter. Örneğin, "Yaşasın Cumhuriyet" başlığı altındaki yazılar bile cumhriyetin yadsınacak bir biçimde kurulup halka duyurulduğunu; bunda, "sıkboğaza getirilmiş gibi bir durum" bulunduğunu yayıyordu. Bu yazıların yazarı şu düşünceleri ileri sürüyordu: "... Şöyle olacağı, böyle olacağı söylenip dururken, öte yandan birdenbire, birkaç saat içinde, anayasa değişikliği yapılıvermesi en yumuşak deyimiyle olağandışı bir davranıştır."
Bizim yaptığımız iş, "uygarlık dünyasını anlamış, okumuş, incelemiş, devlet yönetiminde yeterlik kazanmış kafalardan çıkacak düşünce sonucu" değilmiş...
Cumhuriyetin ilanını Meclis'in alkışlarla kabul etmesi, ulusun toplarla kutlaması eleştiriliyor; deniliyordu ki: "Cumhuriyet alkış ile, dua ile, şenlik ve donanma yapmakla yaşamaz." "Cumhuriyet bir tılsım değildir. Millet Meclisi'nde bir büyü yapıldı. Bundan sonra her iş kendiliğinden düzelecek, her derdin çaresi kendiliğinden bulunacak değildir."
"Ben cumhuriyetçiyim." diyenlerin, cumhuriyetin kurulduğu gün, kalemlerinden çıkacak sözler bunlar mı olmalıydı? En iyi hükümet biçimi ülküsünün, cumhuriyetten başka bir şey olamayacağına inandığı savında bulunanların: "Cumhuriyet sözcüğüne bir put gibi tapmam." demelerindeki anlam ve amaç ne idi?
Meclis toplantı halinde bulunmadığı zaman, onun güvenoyu verdiği bir hükümetin düşürüleceği gibi bir kuruntuyu kamuoyunda canlandırıp: "Böyle bir hak padişahlara bile verilmemişti. Şimdi o hak cumhurbaşkanına mı veriliyor?" sorusu kime ve hangi amaçla yöneltiliyordu?
Bu yazıları yazanın amacı, cumhuriyeti halka sevdirmek mi, yoksa bunun put gibi tapılacak bir şey olmadığını anlatmak mı idi?
"Cumhuriyet, bize yönetim biçiminin değişmesiyle birlikte kafa değişikliği de getiriyor mu? Bakanlar Kurulu'na girecek kişilere birer devlet adamı kafası armağan ediyor mu?" sözleriyle daha ilk ağızda

cumhuriyetin değerini, önemini azaltmaya kalkışmak, cumhuriyetçiyim diyenlerden beklenebilir miydi?
En küçük bir esintiden bile korunması gereken yavruyu, onu beslediğini söyleyenlerin böyle hırpalaması doğru muydu?
Bu düşünceleri kapsayan gazetenin başka bir sayfasında "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı" başlığı altında yer alan birçok düşünce arasında: "...bu yeni evreye ulaşan Türk Ulusu, burada uzun bir süre dirlik içinde dinlenebilecek; burası onun için bir canlılık ve güç, bir erinç ve mutluluk kaynağı olabilecek mi? Bu evrede, toplumsal yapısını bozmadan onu kucaklayabilecek bir çerçeve niteliği var mıdır? Cumhuriyet, olayların zorlaması üzerine Türk Ulusu'nun çaresizlikten kaçıp sığındığı bir saçak altı mı olacak?..." gibi kaygı ve umutsuzluk veren sözler yaymanın zamanı mıydı?
Cumhuriyetin umut, erinç ve mutluluk getireceğinden kuşkusu ve kaygısı olan kişi; umut, erinç ve mutluluğu nereden, hangi kaynaktan bekliyordu? Cumhuriyetin, ulusumuzun toplumsal yapısını bozabileceği düşüncesi, cumhuriyeti benimseyen kişilerin kafasında nasıl yer bulabiliyordu?
Başka bir gazeteci de: "Baylar, acele ediyorsunuz!" diye bağırmaya başladı.
Bu gazeteci bay, ulusa şu sözlerle jurnal veriyordu: "...bunalım, yeni bir Bakanlar Kurulu seçmekle giderileceği yerde, tersine son günlerin bütün gürültülerine karşın, yine kimsenin yakında kurulacağını düşünmediği cumhuriyetin, pek kanıtlı, pek kesin ve pek ivedi olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır.
Cumhuriyetin yakın bir zamanda kurulacağını düşünmeyen, yalnız kamuoyu değildi; belki Ankara'da en önemli ve en yetkili makamlarda bulunan kimi kişiler de bunun olabileceğini akıllarına bile getirmiyorlardı."
Bu sözlerle açıkça ortaya konulmaktadır ki, son günlerin bütün gürültüleri, cumhuriyetin ilanına engel olmak içinmiş. Bu amacı güdenlerin, "karar almakta ivedilik" görmeleri olağandı. Ama, "Ülke kamuoyunun da bu görüşte kendileriyle birlikte olduğunu" sanmaları yanlış idi.
Gazetesini: "Balonu uçurdular; ama görünüşe bakılırsa ucunu kaçırıyorlar!" ve: "Sular zorlayınca dolaplar döndüler (1); ama.. ne yönde?" gibi çirkin bayağı sözlerle dolduran gazeteci bay şu yolda

sesleniyor ve paylayışını sürdürüyordu: "Baylar, devletin adını taktınız, işleri de düzeltebilecek misiniz?"
Bu seslenişle başlayan yazılar, şu satırlarla son buluyordu: "Biricik dilek... ülkeye ve ulusa yararlı işlere başlanılmasıdır. Eğer dün ilan edilen cumhuriyetin ileri gelenleri ve ona bağlı olanlar bunu yapabileceklerine, güveniyorlarsa biz de kendilerine, öyle ise 'cumhuriyetiniz mubarek olsun baylar!' deriz."
Bizi alay edercesine kutlayan bu son cümle ile yazar, cumhuriyeti benimsemediğini, onunla ilgili olmadığını bildiriyor.
Başka bir gazeteci yazar da, cumhuriyetin ilanı dolayısıyla yaptığı yorum ve eleştiride: "Bizi üzen nokta, Ulusal Önderimiz'in kendisiyle ilgilidir. En büyük ruhlu adamlar bile, kişisel erk kazanmanın çekiciliğine karşı koyamamışlardır." diyor ve bu görüşünü benim söylevlerimden aldığı sözlerle destekledikten sonra, Amerika'nın bağımsızlığını sağlayan Washington'un nasıl çiftliğine çekildiğini ve Meclis'in, hiçbir kişiyi düşünmeyip yalnız kamu yararını düşünerek, altı yılda anayasayı düzenlediğini ve ondan sonra nasıl Washington'a başkanlık verildiğini anlatıyor ve Anayasamızın böyle değiştirilmesinde, benim ön ayak oluşumu hoş görmüyor.
Bu yazarın ve benzerlerinin, cumhuriyeti kurmak kararının alınışında ve cumhuriyetin kuruluşu ile ilgili yasada gördükleri yanlışlık ve eksiklikleri eleştirmelerindeki içtenliğe inanabilmek için çok bön olmak gerekir. Eğer bu yazarlar, cumhuriyetin ilanı günü yaygaralı saldırılara başlamayıp, önce cumhuriyet ilanını iyi gözle görseler, içtenlikle karşılasalardı; kamuoyunu kuşkuya ve düzensizliğe sürükleyecek yerde, cumhuriyetin iyi ve onun ilanının pek yerinde olduğunu kamuoyuna aşılayacak yazılar yazsalardı, ondan sonra yapacakları her türlü eleştirinin içtenliğini ileri sürmekte haklı olabilirlerdi. Ama gördüğümüz davranış böyle olmamıştır.
Baylar, Rauf Bey de, bu ilişki ile, gazetecilerle bir konuşma yapmıştı. Rauf Bey'in cumhuriyet üzerine düşüncesini ve ulusal egemenlikten ne anladığını belirten konuşmasını, 1 Kasım 1923 günlü Vatan gazetesinde okumuştum.
Vatan ve Tevhit gazetelerinin sahipleri ve başyazarları ile Rauf Bey'in baş başa vererek düzenledikleri sorulardan ve yanıtlardan birkaçını bu kez, birlikte gözden geçirelim.

Cumhuriyet konusunda, kamuoyunda, beklenmedik bir olay karşısında kalmış olma duygusu varmış. Şimdiye dek yüksek makamlarda bulunmuş bir kişi ve İstanbul milletvekili olarak Rauf Bey'in ne düşündüğünü seçmenlerinin sorup öğrenmek hakları imiş.
Baylar, bu soruyu düzenleyenlere bizde bir soru soralım:
Birincisi, kamuoyunu hangi yolla öğrenmişler? İkincisi, İstanbul seçmenleri yalnız iki gazeteci mi idi, yoksa bütün seçmenler iki gazeteciyi kendi milletvekillerinin düşüncesini sormak için vekil mi etmişlerdi? Yoksa bu, Rauf Bey'in "seçmenlerin bu hakkını büyük bir saygı ile kabul edenlerden olduğunu ve kendisini seçerken gösterdikleri yüksek güven ve teşekkür borcu olduğunu ve bu güvene yaraşır kişi olmaya çalışacağını; kendisine verilen emaneti her zaman ve her yerde korumak ve iyi yapmak için güç ve yeteneğinin son kertesine dek çalışacağına inanabileceklerini" söylemesine yol açmak için mi idi? Gerçi bir milletvekilinin, seçmenleri için bu yolda konuşması pek uygundur; ancak yerinde, zamanında ve içtenlikli olmak koşulu ile! Yoksa, cumhuriyet ilanında kamuoyunun beklenmedik bir olay karşısında bırakılmış olduğu gibi düzme bir soruya karşı, "Seçmenlerin verdikleri milletvekilliği görevini her zaman ve her yerde koruyacağı ve iyi yapacağı" yolunda görev vermeye kalkışmanın anlamı nedir?
Oysa baylar, 29/30 Ekim gecesi İstanbul'da geçmiş olan bir olayı açıklarsam, bütün ulus gibi İstanbul halkının da gerçek duygularının ne olduğunu kolaylıkla anlarsınız. Cumhuriyetin ilanı gecesi, İstanbul Komutanı Şükrü Naili Paşa'yı İstanbul halkının temsilcileri, Fatih Belediyesi'nde düzenlenen bir şölene çağırmışlardı. Paşa, yemekte iken, Ankara'dan bir resmi bildiri aldı ve onu uygulamadan önce, saygıdeğer İstanbul halkının sayın temsilcilerine okudu. Bildiri şu idi:
"Türkiye Büyük Millet Meclisi cumhuriyet ilanını kararlaştırdı. Bunu yüz bir kez top atımı ile ilan ediniz!"
İstanbul halkının temsilcileri, bu muştulu bildiriyi büyük sevinçlerle ve alkışlarla karşıladılar ve hemen bütün İstanbul halkı adına Komutan Paşa'yı ve birbirlerini kutladılar. Bu duruma göre, İstanbul'un saygıdeğer halkı adına, İstanbul'un gerçek duygularını başka türlü göstererek demeç vermenin ve gösteri yapmanın ne denli saygısızca bir davranış olduğu apaçıktır.

Rauf Bey: "Bence, sorunu cumhuriyet sözcüğü üzerinde incelemek doğru değildir." diyerek cumhuriyetten söz etmek bile istemiyor.
Rauf Bey'in görüşü: "...ulusumuzun gönenç ve bağımsızlığının dokunulmazlığını ve sevgili yurdumuzun bütünlüğünü sağlayan hükümet biçiminin en uygun biçim olacağı" yolundadır.
Baylar bu sözler, düzenledikleri sorunun yanıtı mıdır? Rauf Bey'e sorulduğu yazılan: "Halen hükümet biçimi en uygundur?" sorusu mudur? Soru, dediğim gibi olsaydı, o zaman Rauf Bey'in bu sözü uygun bir yanıt olabilirdi. Ama, ondan sonra da Rauf Bey'e şöyle bir soru yöneltmek gerekirdi: Tasarladığınız hükümet biçiminin adı yok mudur? Cumhuriyet, ulusun gönenç ve bağımsızlığını, yurdun bütünlüğünü sağlayan en uygun hükümet biçimi değil midir? Eğer öyle ise uzun sözleri bir yana bırakarak: "En uygun hükümet biçiminin cumhuriyet olduğu kanısındayım." deyiver de yanıltmacadan kurtulalım. Çünkü, söz konusu edilen hükümet biçimi, Millet Meclisi'nde yasalaşan ve ilan olunan cumhuriyettir. Amacınız, bu ilan olunandan daha uygun bir hükümet biçimi olduğunu anıştırmak ve göstermek ise, onu da söyleyiniz! O yeğ gördüğünüz hükümet biçimi ne olabilir?
Rauf Bey, görüşünü açıkça söylemekten çekiniyor, bilinen birtakım kuramlardan söz ederek: "Hükümetlerin birbirinden ayrılan yalnız iki ilkeye göre iş gördüklerine inanıyorum. Bu iki ilkeden biri saltçılıktır." diyor ve şöyle bir uslamlama yapıyor: Sözde, hükümdarlar hak ve yetkilerini Tanrı'dan alırlar ve bu yasallığa dayanarak buyruklarını yürütürlermiş. Bu biçim yönetimin sakıncaları görüldüğünden, uluslar ayaklanarak hükümdarların yetkilerini daraltıp koşullara bağlamışlar. Son yıllarda ulusumuz da, meşrutiyet için yaptığı savaşımlarla işe başlayıp kendi işini, kendi bilerek, kendi görerek, kendi karar vererek başarmak ereğine doğru yürümüş. İttihat ve Terakki, Meclis baskısından kurtulmak için Beşinci Sultan Mehmet'e Meclis'i dağıtma hakkını verdirmiş. Vahdettin bu haktan yararlanarak Meclis'i dağıtmış ve bilinen yıkımlar olmuş. Bundan dolayı, saltçılığa ve tek kişi egemenliğine yandaş olmak doğru değilmiş.
Rauf Bey: "Ulus, alınyazısını kendinden başka bir kimseye bırakmayı küçüklük saydı." dedikten sonra: "Ulusun, ulusal egemenliği sınırsız ve koşulsuz olarak yürüten Büyük Millet Meclisi'ni, kurucu meclis gibi seçtiği ve bu yönetim biçiminin söz konusu edilen biçimlerden ikincisi

ve en sağlamı, en doğrusu olduğu" kanısında bulunduğunu söylüyor... Daha sonra Rauf Bey, şu düşünceleri ileri sürüyor:
"Ad değişikliğinin, amacı ve ereği değiştireceğini sanmıyorum. Bundan başka, önceki bir hükümet biçiminin yerini alan yeni biçimin beğenilip benimsenebilmesi ancak bir koşula bağlıdır. O da, gideni arattırmayacak biçimde, halkın büyük çoğunluğunun isteklerine uygun davranıldığını, mutluluklarını sağlamaya çalışıldığını ve yurt bağımsızlığının ve saygınlığının güven altına alındığını göstermek ve tanıtlamaktır. Yoksa, ad değiştirmekle, ya da üst tabakada biçim değiştirmekle gerçek gereksemelerin karşılanmış olacağını sanmak, özellikle en yakın bir geçmişte gördüğümüz en acı denemelerden sonra, çok büyük bir yanılgı olur."
Baylar, Rauf Bey'in düşünce ve görüşlerini açıklayıp saptayan bu sözler üzerinde biraz durmak isterim. Rauf Bey, yetkileri sınırsız ve koşulsuz olan, Millet Meclisi'ni de dağıtabilen tek kişi egemenliğinden yana değildir. Rauf Bey, öyle bir hükümet biçimi istiyor ki, Millet Meclisi kurucu meclis niteliğinde olsun ve ulusal egemenliği sınırsız ve koşulsuz olarak yürütsün. Bu hükümet biçimini biraz daha açalım. Rauf Bey demek istiyor ki: "Cumhuriyet ilanından önceki biçim, en uygun hükümet biçimidir." Gerçekten, Rauf Bey'in uzun sözlerle anlatmaya çalıştığı 20 Ocak 1921 günlü Anayasa'nın üçüncü maddesi kapsamıdır. O madde şudur: "Türkiye devleti, Büyük Millet Meclisi'nce yönetilir ve hükümeti, Büyük Millet Meclisi Hükümeti adını taşır."
Bilirsiniz ki bu anayasaya göre Meclis Başkanı, Meclis adına imza atmaya, Bakanlar Kurulu kararlarını onaylamaya yetkili ve Bakanlar Kurulu'nun doğal başkanıdır; ama, devletin başkanı olduğunu belirtir açık bir yasa buyruğu yoktur. Bu anayasanın yapıldığı günlerdeki genel koşullar ve görüşler düşünülürse, önemli ve köklü bir noktanın yasada açıklanmamış olmasındaki zorunluk kendiliğinden anlaşılır. Bu belirsizlik, Meclis ve Meclis hükümeti bulunmakla birlikte devlet başkanlığının, bireysel saltanat kaldırıldıktan sonra, halifelik makamında belirdiği düşünce ve inancında bulunanları, cumhuriyetin ilanı gününe değin umut içinde yaşattı. Buna göre Rauf Bey'in, en doğru olduğunu ileri sürdüğü hükümet biçiminde, devlet başkanlığını halifenin üzerinde gördüğü kuşku götürmez. İşte cumhuriyetin ilanı üzerine, Rauf Bey'i ve kendisi gibi düşünenleri telaş ve tepkiye

sürükleyen gerçek neden, devlet başkanlığı katına cumhurbaşkanının getirilmiş olmasıdır. Gerçekten: "Cumhurbaşkanı devletin başkanıdır." denildikten sonra, halifeye verilecek kimliği ve yetkiyi sağlamak için uğraşan ve onun yakınlık ve gönül almalarını Tanrı vergisi sayarak kıvananların umut kırıklığına uğramalarını ve üzülüp kaygılanmalarını olağan görmek gerekir.
Rauf Bey'in, cumhuriyete karşı olduğunu açık söylemekle birlikte, cumhuriyetin ilan edildiği bir günde, onun beğenilip kalımlı olabilmesi için, birtakım koşulların gerçekleştiğini tanıtlamak gereğinden söz etmesi, cumhuriyet yönetimi ile ulusun mutluluğunun sağlanacağına güveni olmadığını açıkça göstermiyor mu?
Rauf Bey, yapılan işin yalnız bir ad değiştirmekten ve üst tabakada biçim değiştirmeden başka bir şey olmadığını söyleyerek cumhuriyeti ilan etmenin, çocukça ve aceleci bir davranış olduğunu anlatmaya çalışmakta ve: "Cumhuriyet yönetimiyle gerçek gereksemelerin karşılanmış olacağını sanmak... çok büyük bir yanılgı olur" demekle, cumhuriyet yönetimine ne denli ilgisiz ve ondan ne denli uzak olduğunu tanıtlamıyor mu? Rauf Bey, son kanısını pekiştirmek için "en yakın bir geçmişte gördüğümüz en acı denemeler"i hatırlatıyor. Baylar, bu hatırlatma ile kamuoyuna ne anlatılmak isteniyor? Ulus neden sakındırılmak isteniyor? Bunu anlamak zor değildir sanırım. Rauf Bey, aklınca, devlet başkanlığı makamına halifenin oturması sağlanıncaya dek bu makama başka bir sanla, başka birinin oturmamasını güven altına almak; başka biri oturmuş olduğuna göre de, bu işten dönülmesini sağlamak için kamuoyunu gericiliğe özendiriyor. Cumhuriyet yönetim biçiminin kabulünde, çok büyük yanılgı olabileceğini ileri süren kişiye göre, yanılgının neresinden dönülürse kazanç sayılmalıdır. Rauf Bey, cumhuriyet yönetiminin kabul ve ilan edilmesi noktasına değindiği zaman şöyle diyor:
"...Görüşleri dağıttılar. Sonra, cumhuriyetin bir günde kararlaştırılıp ilan edilmesi üzerine halkta, sorumsuz kişilerce düzenlenen bir yönetim biçiminin bir olup bittiye getirildiği düşünce ve kaygısı uyandı. Bu kaygı, pek doğal görülmeli ve bundan, halkımızın geçmiş olaylardan ders aldığını ve uyanıklık kazandığını anlayarak kıvanç duyulmalıdır. Ben kendim kıvanç duyuyorum."
Baylar, cumhuriyet biçimini bir günde yasalaştıran ve ilan eden, Rauf Bey'in de pek güzel tanımlayıp nitelediği üzere: "Bağımsızlık

Savaşımız'ın biricik temel taşı olan ve ulusal egemenliği sınırsız ve koşulsuz olarak yürütmekte yüksek güç ve yetenek gösterdiği eylemli sonucu ile tanıtlanan Büyük Millet Meclisi" idi. Söz konusu ettiği sorumsuz kişi, eğer Meclis kamuoyunu cumhuriyet ilanına yönelten ve Meclis'e bu konuda öneride bulunan kişi ise, o, ben idim. Onun ben olduğumu, herkesten daha iyi Rauf Bey'in anlayabileceğini kabul etmekte yanlışlık yoktu. Eğer bunda yanlışlık varsa, "yıllardan beri aramızda sürüp giden arkadaşlık ve kardeşlik duygularından başka, karşılıklı güven de bulunduğunu ve bana karşı yüksek saygı beslediğini" söyleyen Rauf Bey'in, beni hiç tanımamış olduğu yargısına varmak gerekir.
Benim girişimlerimi ve yaptığım işleri, halkta kaygı uyandırıcı nitelikle saymak; sevinç gösterilerinde bulunan halk adına, gereksiz olarak, tersini söylemek, halka bu kaygıları yapay olarak aşılamaya kalkışmaktır. "Halkın geçmiş olaylardan ders aldığını ve uyanıklık kazandığını anlayarak kıvanç duyulmalıdır. Ben kendim kıvanç duyuyorum." diyen Rauf Bey'e bundan yararlanarak bir noktayı hatırlatabilirim. Halkta uyanıklık duygularını geliştirmeye ömrünü adamış bir kişiye karşı böyle konuşulmazdı; yine halkta, bu duyguların belirtilerini görmekle kendisinin benden çok kıvanç duyduğunu söylemeye ne hakkı ve ne de yetkisi vardı. Rauf Bey, düşmanların bütün yurdu işgal etmesine yol açabilecek Mondros Ateşkes Anlaşması'nın asker güdümü ile ilgili maddesini olupbitti biçiminde kabul ettiği zaman, ulusun ne denli içten yaralandığını ve kaygılandığını duydu mu? Son zamana değin, cumhuriyetin ilanının ertesi günü bile, resminin altına, kendisini tutanlarca "Mondros Ateşkes Anlaşması'nı imzalayan ama Lozan Antlaşması'yla da öcünü alan Rauf Bey" sözleri yazılarak boyuna propagandası yapılan bu kişi, Türk Ulusu'nun gerçek isteklerini, içten gelen duygularını bizden daha çok anladığını, o istekler ve duygularla bizden daha çok ilgili olduğunu savlayacak kertede ileri varmamalıdır.
Rauf Bey, demecinin bir yerinde diyor ki: "Sorumlu devlet adamları, bu gerçekler (yani cumhuriyet ilanının gerekçesi) üzerinde en yetkili görüşme ve karar katı olan Yüce Meclis aracılığı ile ulusu aydınlatacak ve zihinleri doyuracaktır; çünkü bunu bilmek kamunun doğal bir hakkıdır."

Baylar, bu sözlerde mantık yoktur. Önce Rauf Bey de demiyor mu ki: "Ulusal egemenliği sınırsız ve koşulsuz olarak yürüten Meclis'tir." Öyleyse hangi sorumlu devlet adamları, Millet Meclisi'ni, pek yasal ve yüksek bir karar alıp onu gerekçesiyle birlikte yayımlamış olmasından dolayı sorguya çekecektir? Bir ülkede, bir toplumda, bir devrim yapıldığı zaman elbette onun gerekçesi vardır. Ancak o devrimi yapanlar, inanmak istemeyen direngen karşıcıllarını inandırmak zorunda mıdır? Cumhuriyetin elbette yandaşları da, karşıcılları da vardır. Yandaşlar, niçin ve ne gibi inançlara ve düşüncelere dayanarak cumhuriyeti kurduklarını, karşıcıllara anlatarak inançlarının ve yaptıkları işlerin yerindeliğini tanıtlamak isteseler de, onları, isteyerek yaptıkları bu direnmeden vazgeçirebilecekleri kabul olunur mu? Elbette yandaşlar, ellerinden gelirse ülkelerini herhangi bir yolla; ayaklanma ile, devrimle ya da kamuca beğenilecek başka yollarla gerçekleştirirler. Bu, ülkü devrimcilerinin ödevidir. Buna karşı, direnmeler, yaygaralar ve geriletici girişimler de, karşıcılların yapmaktan geri durmayacakları davranışlardır. Cumhuriyet yönetimimizin ilanında, Rauf Bey ve benzerlerinin yaptıkları gibi.
Baylar, o günlerde İstanbul'da bulunan ordu müfettişlerimiz de, gazetelere demeç vererek, çeşitli nedenlerle düzenlenen şölenlerde söylevler çekerek duygularını belirtiyorlardı. Cumhuriyetin ilanı üzerine İstanbul'da kimi kişiler ve kimi gazeteciler, halifeye de bir rol yaptırmak isteğine kapıldılar. Halifenin görevden çekildiği ya da çekileceği üzerine gazetelerde söylentiler, yalanlamalar yayımlandı. Sonra dendi ki: "Öğrendiğimize göre, sorun, bir söylenti niteliğinde olmadığı gibi, bir yalanlama ile çözülecek kadar önemsiz de değildir. Gerçek olan bir yön vardır ki, o da cumhuriyet ilanının yeniden bir halifelik sorunu ortaya çıkarmış olmasıdır."
"Halife, yazı masalarının başına oturup (!), Vatan gazetesi yazarına demeç vermiştir." denilerek; Halifenin bütün Müslümanlarca sevgi gördüğü, Asya'nın en ücra köşelerine varıncaya dek Müslüman ülkelerinden binlerce mektup ve telyazısı aldığı; birçok yerlerden kurullar geldiği yolunda sözlerle halifelik katının kolay kolay sarsılır bir yer olmadığı anlatılmaya çalışıldıktan sonra, bütün Müslümanlar, karşı çıkmadıkça Halifenin görevinden çekilmeyeceği ilan olunuyordu. Ayrıca, "Hükümet birçok içişini düzenlemekle

uğraştığından, şimdiye değin halifelik görevlerini saptayamamıştır. Hükümetin iç sorunlara çok dalmış olduğunu Müslümanlık dünyası da elbette bilir ve şimdiye değin halifelik görevlerinin saptanamamasını doğal sayar." cümleleriyle biz, halifelik görevlerini saptamaya çağrılıyorduk ve şimdiye değin bunu yapmadığımızı hoş gören Müslümanlık dünyasının bundan sonra hoş görmeyeceği de bidirilerek, sanki bize gözdağı veriliyordu. Bir yandan da, bu konuda bize etki yapması için Müslümanlık dünyasının dikkati çekilmek isteniyordu. 9 Kasım 1923 günlü Vatan gazetesinde okuduğumuz bu yazılardan sonra, 10 Kasım 1923 günlü Tanin gazetesinde, halifeye yazılan bir açık mektup yayımlandı. Lütfi Fikri Bey'in yazdığı bu mektupta, halifenin görevden çekildiği söylentilerinden ulusun ne denli üzüntü duyduğunu ve mutsuzluğunu tanıtlamak için bir vapur öyküsü uydurulmuştu. Vapurda oturanların, halifenin görevden çekildiğini duyunca yüzlerine üzüntü ve kaygı çökmüş. Birbirlerini tanımayanlar içtenlikle görüşmeye ve çok görüşmeye başlamışlar. Ortak kaygıları bunları bir dakikada dost etmiş...
Lütfi Fikri Bey: "Gönül istiyor ki bu çekilme sözü sonsuz olarak gömülsün kalsın." diyor; çünkü "Dünya için yıkım olur"muş.
Lütfi Fikri Bey, ulusa şunu da aşılıyordu: "Şaşarak ve üzülerek görülüyor ki, bugün şu manevi hazineye (yani halifeliğe) saldırmak isteyenler, dışardan kimseler, Türkü çekemeyen Müslüman uluslar değildir; biz, Türkler kendimiz, kendi elimizle bu hazinenin elimizden temelli çıkarılmasıyla sonuçlanabilecek girişimlerde bulunuyoruz!"
Baylar, yabancılar, halifeliğe saldırıda bulunmuyorlardı; ama, Türk Ulusu saldırıdan kurtulmuyordu. Halifeliğe saldıranlar, Türkü çekemeyen Müslüman uluslar değildi. Ama, Çanakkale'de, Suriye'de, Irak'ta, İngiliz ve Fransız bayrakları altında Türklerle vuruşan Müslüman uluslardı. Bunların, Türk Ulusu'na kolaylıkla saldırmak için, tutulması yeğ görülen halifeliğin ortadan kaldırılmasını: "Türklük için kendi kendini öldürmektir." diye nitelemeleri ve "Halifeliği ortadan kaldırmak için, biz Türkler girişimlerde bulunuyoruz." sözleriyle cumhuriyetin amacını açıklayıp ilan etmeleri, elbette etkisiz kalmadı.
Lütfi Fikri Bey'in Tanin'de yayımlanan açık mektubundaki görüşünü, ertesi gün Tanin başyazarı destekledi. 11 Kasım 1923 günlü Tanin'in "Şimdi de Halifelik Sorunu" adlı başyazısı okununca, cumhuriyetin

kuruluşuna engel olamayanların, ne pahasına olursa olsun, halifelik makamını tutabilmek için çaba göstermeye ve çalışmaya başladıkları anlaşılır. Bu yazıda, padişah oğullarının mektuplarını yayımlayarak, padişah soyundan olan kişileri halka sevdirmeye çalışan Tanin'de ayrıca, padişah soyundan olanların haklarına karşı çirkin saldırılar yapıldığı ve bunu yapanın, partimizin en seçkin takımından olduğu belirtildikten ve cumhuriyet hükümetini ulus gözünde kötü göstermek için ne gerekli ise onlar da yazıldıktan sonra, halifenin çekileceği söylentisine değinilerek: "Arkadan arkaya verilmiş bir karar karşısındayız." deniliyor; sonra da: "Millet Meclisi'nin bu denli özgürlükten yoksun kaldığını, dışarıda verilen kararları kâğıda geçirmek durumuna düşürüldüğünü görmek gerçekten acı oluyor." sözleriyle Meclis, bize karşı kışkırtılıyor; cumhuriyetin ilanını kabul eden Meclis'in hiç olmazsa halifeliğin kaldırılmasını, olupbitti biçiminde kabul etmemesinin sağlanmasına çalışılıyordu.
Tanin başyazarı, halifelik konusundaki görüş ve düşüncesini şu satırlarla saptıyordu: "Halifelik bizden giderse, beş on milyonluk Türkiye devletinin Müslümanlık dünyası içinde hiç önemi kalmayacağını, Avrupa siyasası karşısında da en küçük ve değersiz bir hükümet durumuna düşeceğimizi anlayabilmek için büyük bir yetenek gerekmez. Ulusseverlik bu mudur? Gönlünde gerçek uluşçuluk duygusu olan her Türk, halifeliğe dört elle sarılmak zorundadır."
Baylar, halifelik konusundaki düşüncelerimi bundan önce açıkladığım için bu sözleri burada yorumlamaya gerek görmüyorum. Ancak, halifeliğe dört elle sarılmak zorunda bulunan bir yönetim biçiminin cumhuriyet olamayacağını anlayabilmek için de büyük bir yetenek gerekmediğini söylemekle yetineceğim.
Tanin'in başladığımız başyazısının daha bir iki yerine dikkatinizi çekeceğim.
Osmanoğulları soyunca kabul edilmiş ve bundan dolayı sonsuzluğa dek Türkiye'de kalması güven altına girmiş olan halifeliği elden kaçırmak tehlikesini yaratmak, akıl ve yurtseverlik ile, ulusçuluk duygusu ile hiç bağdaşamazmış (!).
Tanin başyazarı, kendisinin cumhuriyetçi olduğunu ilan etmişti. Ama öyle bir cumhuriyetçi ki, onun istediği cumhuriyetin başında halife sanıyla Osmanoğulları bulunacaktır. Yoksa yapılan iş, akıl ve

yurtseverlik ile, ulusçuluk duygusu ile hiç bağdaşamazmış. Halifeliği, elimizden hiç alınamayacak biçimde korumakla görevli imişiz. Ortaya çıkan düzen, sonuçsuz kalsın imiş.
Baylar, bu yazıların anlamı ve düşüncelerin amacı bugün kolaylıkla anlaşılmaktadır. Yarın daha açık olarak anlaşılacaktır. Gelecek kuşakların, Türkiye'de cumhuriyetin ilanı günü ona hiç acımadan saldıranların başında, "cumhuriyetçiyim" diyenlerin yer aldığını gördükleri zaman şaşacaklarını hiç sanmayınız! Tersine, Türkiye'nin aydın ve cumhuriyetçi çocukları, böyle cumhuriyetçi geçinmiş olanların gerçek inanışlarını irdeleyip saptamakta hiç de duraksamayacaklardır.
Onlar kolaylıkla anlayacaklardır ki, başında çürümüş bir padişah soyunun, halife sanıyla, hiç uzaklaşmayacak biçimde korunmasını zorunlu kılan bir devlet biçiminde cumhuriyet ilan olunsa bile, yaşatılamaz.
Baylar, o günlerde yapılan yayınlarda, daha iki nokta vardı: Biri, benim hasta oluşum; öbürü de, rahmetli Enver Paşa'nın Türkistan'daki çalışmaları ve sağ oluşu. Enver Paşa, ülke dışında kaldığı zaman, İslam birliği için çalışıyormuş ve "Halife Damadı" sanını kullanırmış. Dahası, Türkistan'da kazdırdığı bir mührün bir yanına bu sanını da kazdırmıştı.
Bu iki noktadan da boyuna söz etmek elbette boşuna değildi.
Baylar, değindiğim bu gazete yayınları ve birtakım kişilerin durum ve davranışları özet olarak şöyle anlatılabilir: "Temel olan, ulusal egemenliktir. Ulusal egemenlik cumhuriyetin gelişmesidir. Türk ulusu, ulusal egemenliği elde etti; cumhuriyetin ilanı gereksizdir, yanlıştır. Türkiye'de en doğru yönetim, ulusal egemenlik ilkesinden ayrılımaksızın, cumhuriyet ilan etmeyip, devlet başkanlığında halife sanıyla Osmanoğulları soyundan birini bulunduran meşrutiyet yönetimidir. Nasıl ki, İngiltere'de hem ulusal egemenlik vardır, hem de devlet başkanı bir kraldır ve o kral, Hindistan'ın da imparatorudur."
Baylar, böyle bir ilke üzerinde birleşmiş olan kişiler, sözleriyle, durumlarıyla, yazılarıyla kendilerini göstermiş gibi idiler. Bu grubun başına Rauf Bey'in seçildiği yargısına varılabilirdi. Çeşitli soy ve mesleklerden olan kişilerin meydana getirdiği grup, Rauf Bey'i, amaçlarını açıklayıp savunacak en uygun bir adam olarak

görmüşlerdi. Ondan çok büyük şeyler umulabileceği sanısına düşmüşlerdi. Bundan sonradır ki Rauf Bey Ankara'ya geldi. Vatan gazetesinin yazdığına göre, büyük bir kalabalık Rauf Bey'i Ankara'ya uğurlamak için toplanmış. Kâzım Karabekir Paşa, Refet Paşa, Ali Fuat Paşa, Adnan Bey bu kalabalığın başında gösteriliyordu. Vatan gazetesi bu uğurlamadan söz ederken, Rauf Bey'in Ankara'da, Meclis'te güdeceği siyasayı da ulusa bildiriyordu. Ayrıca gazetede, Rauf Bey'in Meclis'teki çalışmalarının yıkıcı ve kişisel olmayacağı, Rauf Bey'in çalışmalarının, ülkenin iyiliğini ve esenliğini, yasaların egemenliğini sağlamaya yönelmiş bir çalışma olacağı; Rauf Bey'in Büyük Millet Meclisi'nde bir esenlik ve düzenlik öğesi olacağı ve yararlı ilkeleri savunacağı açıklanıyordu.
Vatan gazetesi sahibinin, kendiliğinden bu açıklamaları yapmaya ve güvence vermeye yetkili olduğu elbette kabul edilemezdi. Oysa Rauf Bey, partimiz adına milletvekili olmuştu. Partimiz programına uyacaktı. Partiden çıkmaksızın bağımsız bir siyasa gütmemesi gerekirdi. Rauf Bey, daha partiden ayrıldığını bildirmemişti. Bu düşüncede olmadığını, daha sonra partiden ayrılmamakta direnmesiyle de doğrulamıştı. Bunun için, hem partide kalmak ve hem de parti düzenbağını bozmak demek olan kendine özgü bir siyasayı bağımsız olarak gütmek anlaşılır bir şey değildi.
Baylar, bu tutumla varılmak istenilen sonucu anlamak geç ve güç olmadı. İsterseniz bu noktanın aydınlanmasına yarayacak birtakım bilgiler vereyim.
Rauf Bey Ankara'ya geldikten sonra, Parti üyeleriyle yakından ve arkadaşça değinmelere başladı. Ama, bütün değinme ve konuşmalarda bir erek güttüğü anlaşılıyordu.
Rauf Bey: "Cumhuriyetin ilanında acele edilmiştir. Bu ivediyi gösterenler sorumsuz kimselerdir. Bu yolda davranışın içyüzünü anlamak gerekir. Meclis, ulusal egemenliği gereği gibi kullanabilmelidir. Gizli amaçlarla yönetilmeye ses çıkarılmazsa nereye varılacağı bilinemez. Cumhuriyetin ilanını zorunlu kılan neden ne imiş? Cumhuriyetin gerçekten, bizim için yararlı ve gerekli olduğu tanıtlanmalıdır." gibi birtakım propagandalarla, arkadaşlarımızı ve partiyi bize karşı kışkırtmaya koyuldu.
Rauf Bey, İstanbul'daki demecinin sonunda demişti ki: "Meclis ve hükümet, bu tezcanlığın akla yatkın ve yasal bir nedeni bulunduğunu

ulusa gösterip tanıtlamalıdır ve tanıtlayacaktır."
Böylece pek güzel anlaşılıyor ki Rauf Bey'in geceli gündüzlü yaptığı değinme ve konuşmalardan amacı, Parti ve Meclis üyelerine bu görüşünü benimsetmekti. Bunu başardıktan sonra, cumhuriyetin kuruluşu sorununu yeniden Meclis'te söz konusu ettirmek istiyordu. Bununla güttüğü amaç da, Meclis ve hükümeti, cumhuriyeti acelecilikle ilanda akla yatkın yasal bir neden olup olmadığını tanıtlama zorunda bırakmaktı. Kendi aklınca ve kendisini tutanların inanışına göre, akla yatkın ve yasal bir neden gösterip tanıtlamak güçtü. Akla yatkın ve yasal bir nedene dayanmayan cumhuriyetin ilanında acelecilik gösterildiği ve yanılgıya düşüldüğü ortaya çıkacak ve sözde, yanlışlık düzeltilecek!
Baylar, Rauf Bey'in ne yapmak istediğini ve amacının ne olduğunu anlamak için bir haftalık bir süre yetti. Elbette, kim yaparsa yapsın, cumhuriyetçiler bu yolda bir çalışmaya daha çok göz yumamazlardı. Rauf Bey'in sahneye koymak istediği oyunu anlayanlar, bir parti toplantısında Rauf Bey'i sınava çekmeye karar verdiler. Ben toplantıyı hatırlarsınız. Bu toplantıda yapılan görüşmeler de, olduğu gibi yayımlanmıştı. Onu da okumuşsunuzdur. Ben burada o toplantının ayrıntılarına girişecek değilim. Yalnız, o görüşmelerin sonucunu gerçek anlamıyla bildirmeye yarayacak bazı irdelemeler yapmayı, kamuoyunun aydınlanması için gerekli ve yararlı görüyorum.
Önce şunu apaçık söylemeliyim ki Rauf Bey, saldırıya geçmek için daha hazırlığını bitirmeye uğraşırken, saldırıya uğramıştır. Gerçi, birtakım gazetelerde yapılan karşıcıl yayınlar, halifeye ve bir padişah oğluna aldırılan durumlar; Rauf ve Adnan beylerle kimi komutanların halifeyi görmeye gidişleri; halife ve padişah oğlu için söz söyleyenlere, yazı yazanlara, karşı kimi yerlerden yaptırılan onur kırıcı saldırılar, ülke içinde kuşku ve kamuoyunda karışıklık uyandırmaktan geri kalmamıştı. Ama, Meclis'te saldırıya geçmek için bunun yeter bulunmadığı; Ankara'da Meclis üyeleri üzerinde de çalışmanın gerekli görüldüğü anlaşılıyordu. İşte bu son hazırlıklar yapılırken, bu işte Rauf Bey'den öne davranılmıştır.
Parti Grubu Başkanlığı'na bir önerge verdirildi. Parti Grubu Başkanı İsmet Paşa idi. Bu önergede: "Rauf Bey'in, İstanbul gazetelerinde çıkan, cumhuriyetin ilanını uygun görmediği yolundaki demecinin

cumhuriyeti sarsıntıya uğrattığı ve kendisinin çevresinde karşıcıl bir parti kurulduğu kanısının belirdiği" ileri sürülerek, durumun parti grubunda görüşülmesi önerilmişti.
Partinin toplandığı 22 Kasım 1923 günü ben de, toplantıdan önce, toplantı salonuna bitişik odada bulunuyordum. Rauf Bey yanıma geldi. Benden, görüşmelere karışmamaklığımı rica etti. Çünkü, bana karşı söz söyleyemeyeceğini bildirdi.
Görüşmelere hiç karışmayacağımı ve hiçbir söz söylemek istemediğimi; ancak, parti başkanı olarak görüşmelerin gidişini görmek üzere toplantı salonuna gireceğimi bildirdim. Toplantı salonunda da bulunmamaklığımı rica etti. Bunu kabul etmedim.
Rauf Bey'in, benim görüşmelere karışmamı ve toplantıda bulunmamı istemeyişindeki gerçek amaç ne idi? Benim yanımda, ya da benimle karşılıklı konuşmasına ve savlarda bulunmasına engel olan, gerçekten bana olan saygısı mı idi? Buna inanmak doğru olmaz.
Benim anladığıma göre Rauf Bey, karşıcıl olarak İsmet Paşa ile karşılaşmak istiyordu. Ben toplantıda bulunmazsam, parti üyeleri arasından kendisini tutanlar çıkabileceğini sanıyordu.
Parti grubu, İsmet Paşa'nın başkanlığında toplandı. İsmet Paşa, başkan olarak görüşme konusunu açıklayıp önemini belirttikten sonra; "Bugünkü toplantıda benim de söz almam gerekebilir" diyerek başkanlığı başkasına bıraktı.
Önergeyi verenin açıklamasından sonra söz alan Rauf Bey, uzun bir konuşma yaptı.
Rauf Bey, İstanbul'daki demeci dolayısıyla bir yanlış anlama olduğunu ve bunu düzeltmek için arkadaşlarla konuştuğunu söyledikten sonra: "Bizim eğer eleştirmek istediğimiz bir nokta varsa o da yapılan iştir" dedi.
"Çok iyi dilekle başlanıp uğrunda canlar verilmiş olan çok sağlam ilkelerin, uygulanmasında yapılan yanlışlıklar yüzünden sakatlandığını da, sanırım ki hiçbirimiz düşünüp taşınmadan yadsıyamayız" sözlerini de, olduğu gibi aktarıyorum.
Şimdi bu iki cümle üzerinde biraz duralım. Rauf Bey'in eleştirmek istediği iş, hangi iştir? Cumhuriyet mi, yoksa cumhuriyetin ilan ediliş biçimi mi? Yapılan iş cumhuriyettir; ilan şöyle ya da böyle olabilir.
Rauf Bey'in "sağlam ilke" dediği cumhuriyet ilkesi midir, yoksa uygulanmasında yapılan yanlışlık yüzünden sakatlanmasından

korktuğu cumhuriyet midir?
Baylar, söz konusu olan, cumhuriyetin kendisi ve onun ülkede ilanıdır.
Cumhuriyet yönetimini uygulama evrelerinin yanlış olduğunu ileri sürecek kadar daha zaman geçmemişti. Rauf Bey'in telaşı cumhuriyet ilanının ertesi günü başlıyor ve iki üç gün geçmeden demeç veriyor.
Rauf Bey, demecinin anlamını ve kapsadığı düşünceleri birer yolla çevirip yorumlayarak dedi ki: "Duygularım, cumhuriyet yönetiminden başka hiçbir yönetimi benimsemediğim yolundadır." Rauf Bey'in duygularını böylece açığa vuruşu parti üyelerinin sevinmelerine yol açtı ve "yaşa" sesleriyle karşılandı.
Rauf Bey'in, "yüce duygularım, kutsal duygularım" diye söylediği bu sözler, içtenlikle söylenmiş mi idi ve doğru mu idi? Ben, hiç çekinmeden "hayır!" diyorum, baylar. Çünkü, Ankara'dan ayrılışında, kendisine cumhuriyetten söz açan Kâzım Paşa'ya (Meclis Başkanı): "Bunu önleyebilirsen yurda büyük hizmet etmiş olursun!" diyenin Rauf Bey olduğunu biliyorum.
Rauf Bey, "cumhuriyeti düzenleyip ilan eden sorumsuzlar" demekle birtakım danışman ve uzmanları söylemek istediğini de bildirerek bunda da yanlış anlama olduğunu anlatmak istedi ve: "Böyle olunca benim kullandığım sözlerden, şu ya da bu kişi sorumsuzdur, diye anlaşılmasın; bunu benden beklemek doğru değildir" dedi.
Rauf Bey, bu sözçevirme ile de gösteriyordu ki, o günkü parti toplantısında, partiye kötü görünmeksizin amaçlarını söyleyebilmek için gereken noktalarda gerileme ve sözü çevirme yolunu tutmuştu; ama gerçek görüşünden vazgeçmiş değildi. Örneğin, şu sözlere dikkat buyurunuz:
"Türkiye hükümetinin biçimi nedir?" diye sorulan sorulara karşı, hatırlarsınız ki, büyük başkanımız bu kürsüden olumlu bir yanıt olarak şöyle söylediler:
Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti biçimidir. Hangi yönetime benziyor? dediler. Bize benziyor; çünkü biz, bize benzeriz. Bize özgü yönetimidir, buyurdular.
"Bu, vicdanımı inandıran en yüksek bir sözdü; buna karşı çıkmak çok güçtür. Buna, dışta ve içte, haktanırlıkla karşı çıkacak adam bulunacağını sanmam. Bu inandırıcı ve büyük sözlerden sonra,

böyle bir hükümet bunalımı yüzden bunu yürütülemez bir hükümet biçimi olarak gösterip de ad ayrımı gibi bir şey olan cumhuriyet sözcüğünün konulması (1) ve eskisine bu denli güvendiğimiz, halkın da güvendiği bir hükümet biçiminin sakat olduğu bir bunalım zamanında anlaşıldı ve yeni bir yönetim biçimi geldi." "Bu duygunun etkisi altında bulunanların gerici olduklarını sanmayacağınıza inanarak söylüyorum: Ya bu da eksik görülürse bunu tamamlayacak bir biçim var mıdır diye duraksama ve kaygıya düştüler."
"...Bir halk ki cumhuriyeti istiyor; bir halk ki ulusal egemenlik sınırsız ve koşulsuz ulusta oldukça yönetimin cumhuriyetten başka bir şey olmadığını (biliyor ve) bunu istiyor; ama, iyi uygulanamaz da başka bir yönetim biçimine döndürülür, diye üzüntü ve kaygı duyarsa... üzülmek mi gerekir, kıvanmak mı gerekir?"
Baylar, padişahlıktan (2) cumhuriyete geçebilmek için, herkesin bildiği üzere, bir geçiş dönemi yaşadık. Bu dönemde iki düşünce ve görüş birbiriyle durmadan çarpıştı. O düşüncelerden biri, padişahlığın sürdürülmesi idi. Bu düşünceyi benimseyenler belli idi. Öbür düşünce, padişahlığa son vererek cumhuriyeti kurmaktı. Bu, bizim düşüncemizdi. Biz düşüncemizi açıkça söylemekte sakınca görüyorduk. Ancak, düşüncemizin uygulama olanağını saklı tutup elverişli bir zamanda uygulayabilmek için, padişahlığı tutanların düşüncelerini uygulama alanından uzaklaştırmak zorunda idik. Yeni yasalar yapıldıkça, özellikle anayasa yapılırken, padişahçılar, padişah ve halifenin hak ve yetkilerinin açıkça belirtilmesi için üsteliyorlardı. Biz, bunun zamanı gelmediğini, ya da gereği olmadığını söyleyerek o yanı kapalı bırakmayı yararlı görüyorduk. Devletin yönetimini, cumhuriyetten söz etmeksizin, ulusal egemenlik ilkelerine uygun olarak her gün cumhuriyete doğru yürüyen bir biçimde derleyip toparlamaya çalışıyorduk.
Büyük Millet Meclisi'nden daha büyük makam olmadığını, durmadan aşılayarak padişahlık ve halifelik makamları olmaksızın da devletin yönetilebileceğini tanıtlamak gerekli idi.
Devlet başkanlığından söz etmeksizin, onun görevini eylemli olarak Meclis Başkanı'na gördürüyorduk. Meclis Başkanlığı görevini yapan ise, eylemli olarak İkinci Başkan idi. Hükümet vardı, ama "Büyük Millet Meclisi Hükümeti" sanını taşıyordu. Kabine sistemine

geçmekten çekiniyorduk; çünkü padişahçılar, hemen padişahın yetkisini kullanması gerektiğini ortaya atacaklardı.
İşte, geçiş döneminin bu uğraşma evrelerinde bizim kabul ettirmek zorunda bulunduğumuz orta biçimi, yani Büyük Millet Meclisi Hükümeti biçimini haklı olarak eksik bulan ve meşrutiyet biçiminin açıkça belirtilmesini sağlamaya çalışan karşıcıllarımız, bize karşı çıkıyorlar ve diyorlardı ki: "Bu yapmak istediğiniz hükümet biçimi neye, hangi yönetime benzer?" Amacımızı ve ereğimizi söyletmek için yöneltilen bu çeşit sorulara biz de, zamanın gereğine göre yanıtlar vererek padişahçıları (1) susturmak zorunda idik. Böylece verdiğimiz bir yanıtı, Rauf Bey, içten, vicdanını inandıran, yadsınamaz ve karşı çıkılamaz bulduğunu söyleyerek bütün görüşünü ve savını benim o sözlerime dayandırıyor. (Rauf Bey), "Bu inandırıcı ve büyük sözlerden sonra" Büyük Millet Meclisi Hükümeti biçiminin sakat olacağını kabul etmek istemiyor. Bu elverişsiz ise, bu sakat biçimi daha önce kabul ettirenlerin, bu kez kabul ettirdikleri cumhuriyet biçimini de, bir gün eksik görüp başka bir yönetim biçimini ortaya atmalarından kaygılanmak gerekeceği yolunda bir uslamlama yapıyor. Bu uslamlamanın ne denli çürük boş sözler olduğu apaçıktır. "Kutsal duyguları, cumhuriyet yönetiminden başka hiçbir yönetimi benimsemediği yolunda" olan bir kişinin geçiş dönemi için zorunlu olduğunu pek iyi bildiği Büyük Millet Meclisi Hükümeti biçimine saplanıp kalarak, cumhuriyet biçiminin de eksik görüleceği ve başka bir yönetim biçimi araştırılacağı kaygısına düşmesi doğru mudur? Rauf Bey'in burada, cumhuriyetten sonra, başka bir yönetim biçimi derken neyi söylemek istediği bellidir. Rauf Bey demek istiyor ki, cumhuriyeti ilan edenler, böylece Osmanoğullarını saltanattan uzaklaştırdıktan sonra acaba, cumhuriyetten yine padişahlığa dönerek, kendileri saltanat katına oturmayacaklar mı? Bunun tarihte benzerleri yok mu diye duraksayan ve kaygıya düşenler var.
Rauf Bey, olduğu gibi aldığımız sözlerinin sonunda, halkın cumhuriyeti istediğini söylerken: "İstiyor ama, uygulanamaz da..." yolundaki şaşılacak sözleriyle, benim belirttiğim noktayı pek güzel açıklamaktadır.
Baylar, Rauf Bey'le karşılaşan ve değerli görüşler ileri süren milletvekilleri çoktu. Bu arada İsmet Paşa da, uzun ve değerli bir

konuşma yaptı. İsmet Paşa'nın her zaman okunması yararlı olan kimi sözlerini de bilginize sunacağım.
İsmet Paşa: "Köklü bir devlet biçimi söz konusu olduğu zaman düşüncelerimiz ve duygularımız kendi aramızda kalmaz. Gözlemleyen bütün bir dünya vardır" dedikten biraz sonra: "Cumhuriyet ilanı, bir ulusun kutsal bir ülküsü, bir ateşi gibi ortalığı sarar. Cumhuriyet ilan olunduğu zaman, cumhuriyete kavuşan ulusun bütün ateşini gösteren her türlü belirtiler ortaya çıkar. Eğer bir ülkede cumhuriyetin ilan olunduğu günlerin üçüncüsünde, beşincisinde, hakları kaldırılmış bir padişahoğlu ortaya çıkar da durum alırsa... Dünya ve dünya düşünürleri bu cumhuriyetin gücünden kuşku duyar" sözleriyle başlayarak, cumhuriyetin ilanı üzerine İstanbul'da alınan durumun dokuncasını açıkladı.
İsmet Paşa, Rauf Bey'in konuşmasını irdelerken: "Ulusal egemenlik temel ilkedir, diyenlerin bu sözlerinden, kuşku ve kaygıya kapıldıkları anlamını çıkaramayız" dedi. Ondan sonra İsmet Paşa, Rauf Bey'e seslenerek: "Rauf Bey! Siyasa yapıyoruz. Yanlışları bir bir göstermeliyiz. Dahası, siz hiçbir işadamı gördünüz mü ki, başlarken anaparasını tehlikeye koyduğu inancında olsun ve başarı sağlayamayacağını bile bile parasını tehlikeye atsın. Bir işe başlayan adam, her zaman sonucunun iyi olacağını güven altına alır, öyle başlar. Hele böyle devrim yapıldığı zamanlarda hükümet ileri gelenleri, herhangi bir devlet adamı, kuşkuya düşemez. Yanlıştır. Yanıldınız Rauf Beyefendi!" dedi. Bundan sonra İsmet Paşa, Rauf Bey'in: "Üst tabakada biçim değiştirerek devletin yararını sağlamayı ve genel gereksemeleri karşılamayı düşünmek, çok büyük bir yanılgı olur" yolundaki sözlerine karşılık verirken: "Büyük yanılgı, bu denli duyarlı günlerde, bir noktada toplanması gereken manevi güçleri ve devrim güçlerini şu konu üzerinde, ya da bu konu üzerinde kuşkuya düşürmektir. Bilerek ya da bilmeyerek isteyerek ya da istemeyerek, büyük yanılgı budur" dedi.
İsmet Paşa, Rauf Bey'den şunu da sordu: "...Devlet başkanlığı sorununu çözmek istiyordunuz. Nasıl çözecektiniz? Kaç çözüm yolu vardı?"
İsmet Paşa, ivedilik savına karşı verdiği yanıtta: "Arkadaşlar", dedi, "doğal sayılan bir sonuç için ivedilik söz konusu olamaz: ancak yanılgı sayılabilecek sonuçlar için ivedilik söz konusu olur.

Cumuhriyet ivedilikle ilan edildi demekle, o gün ilan edilmeyip de altı ay sonraya kalsaydı, belki başka bir durum ortaya çıkardı, denilmek isteniyor ki sözün bu anlamı ile ivedi davranılmıştır."
Rauf Bey konuşmasında, bizim cumhuriyet ilanındaki davranışımızı eski Genel Merkez (1) işleri gibi göstermek istedi.
İsmet Paşa bu noktaya yanıt verirken dedi ki: "Genel Merkez yaşamını, bu ülkede yaşatmış ve yıllarca savunmuş temsilciler ve gazeteler de onun görüşünü savunuyorlar. Rauf Bey'in görüşünü ellerinde silah olarak kullanıyorlar. Bu zavallılıktır" (2).
Rauf Bey daha sonraki konuşmasında bu sözlere şu yolda yanıt verdi: "Genel Merkez sözleriyle yaptığım anıştırmaları, Tanin silah gibi kullanmıştır. Ant içerim ki, baylar, Tanin kullanmış, Tevhid-i Efkâr kullanmış; ben bilmiyorum."
İsmet Paşa, Rauf Bey ve arkadaşlarının halifeyi gidip görmelerine değinirken şunları söyledi: "Halifeyi gidip görmek, halifelik sorunudur. Devlet adamı olarak hiçbir zaman unutamayız ki, halife orduları bu ülkeyi baştan başa örene çevirmişlerdi. Halife orduları kurulabileceğini hiçbir zaman gözden uzak tutmayacağız... Türk ulusu, en büyük acıları halife ordusundan çekmiştir; bir daha çekmeyecektir.
Bir halife fetvasının, bizi Birinci Dünya Savaşı yıkımına attığını hiçbir zaman unutmayacağız. Bir halife fetvasının, ulus ayağa kalkmak istediği zaman, ona düşmanlardan daha alçakçasına saldırdığını unutmayacağız.
Tarihin herhangi bir döneminde, bir halife, bu ülkenin alınyazısına karışmayı aklından geçirirse, hiç kuşku yok, o kafayı koparacağız!"
İsmet Paşa, "bravo!" sesleri ve alkışlarla karşılanan bu sözlerine şunları da ekledi: "Herhangi bir halife, geleneğe, düşünceleriyle ya da biçime ve yönteme uyarak, kapalı ya da açık bir biçimde Türkiye alınyazısıyla ilgili imiş gibi bir durum almak isterse; Türkiye devlet adamlarını değerli buluyormuş, gönül alıyormuş gibi bir anlayış ile düşünürse bunları, ülkenin varlığı ve yaşayışı ile tam karşıt sayacağız ve bu tutumunu vatan hainliği sayacağız."
İsmet Paşa, konuşmasının sonunda şunları da söyledi: "Rauf Bey, konuşmalarında geçen ve bizim tam karşıt olarak gördüğümüz sözlerini geri alarak bu parti içinde yürümek kararında mıdırlar? Yoksa, konuşmalarında ileri sürdüğü ve bizimle tam karşıt olan

görüşlerinde direnerek partimizin dışında ve Meclis'te bizimle karşı karşıya çalışmak kararı mı verecekler? Karar kendilerinindir."
Rauf Bey, yeniden uzun uzadıya kendini savundu ve parti kurmayacağını, partiden çıkmayacağını bildirdikten sonra, Genel Kurul'un acıma ve bağışlama duygularını uyandıracak çok yumuşak sözlerle konuşmasına son vererek, toplantı yerinden ayrıldı. Konuşmacıların karşısında kimse kalmadı.
Rauf Bey, yanıldığını ve cumhuriyetçi olduğunu açıkça söylemiş bulunduğundan, görüşmeler yeter sayıldı ve başkalarının kafasında uyandırılmış olan kuşkuları gidermek için, gazetelerde bir bildiri yayımlanması; ayrıca görüşmelerin tutanağının bastırılıp dağıtılması kararıyla yetinildi.
Şimdi baylar, bu karar neyi belirtiyor?
Rauf Bey'in çapraşık ve iki anlamlı sözleri gerçekten onun cumhuriyetçi olduğuna partiyi inandırdı mı? Rauf Bey'in parti içinde bizimle duygu ve görüş birliği yaparak çalışabileceği kanısı doğdu mu?
Partinin bu kararı, görüşmenin gerçek sonucunun gerektirdiği karar mı idi? Elbette hayır!...
Öyleyse, bu eksik kararla yetinmeye yol açan etken ne idi?
Bu noktayı birkaç sözle açıklayayım. Rauf Bey, konuşmasının başından sonuna dek, takındığı davranış ve konuşma biçimiyle parti üyelerinin bağışlama duyusuna ve ahlâkına sığınmış gibi idi. Bundan başka Rauf Bey, konuşmasında o denli yanıltmaca yapıyor ve boş şeyler söylüyordu ki sözlerinin doğruluk ve içtenlik ilgisini hemen anlamak, kamu için kolay değildi. Açıkça söylemek gereklidir ki, bu nedenlerin üstünde en önemli iç etmen "sorumsuz, olup bitti, cumhuriyetten sonra, biçim" gibi sözler üzerinde yapılan yıkıcı propaganda, düşünce ve duyguları duraksamaya ve gevşekliğe sürüklemişti.
Durumu, cumhuriyet tartışması dışında, İsmet Paşa ve Rauf Bey çekişmesi gibi görenlerin düşünüşlerinin de, anlamsız bir kararla yetinilmesine yol açtığı kuşku götürmez bir gerçektir.
Baylar, bu karar yüzünden Rauf Bey ve arkadaşlarına bir süre daha partinin içinde, partiyi yıkmak için çalışmak fırsatı verilmiş oldu. İstanbul'daki kimi gazetelerin ülkenin ve cumhuriyetin yüksek çıkarlarına dokunur nitelikte sürüp giden yayınları da, orada öyle bir

hava yarattı ki Meclis, İstanbul'a bir İstiklal Mahkemesi göndermeyi zorunlu saydı.
...
Saygıdeğer baylar; her sorunda ve her yürütüm evresinde kendisini söz konusu ettirmiş olan halifeye ve halifeliğe bir kez daha değineceğim.
1924 yılı başında, büyük ölçüde bir ordu savaş oyunu yapılması kararlaştırılmıştı. Bu savaş oyununu İzmir'de yapacaktık.
Bunun için 1924 yılı Ocak ayı başında İzmir'e gittim. Orada iki aya yakın kaldım.
Orada iken, halifeliğin kaldırılması zamanının geldiği yargısına varmıştım. Bu işin nasıl yapıldığını olduğu gibi, özetlemeye çalışacağım.
Başbakan İsmet Paşa'dan 22 Ocak 1924 günlü bir şifre tel aldım. Onu, olduğu gibi bilginize sunayım:

Türkiye Cumhurbaşkanlığı Yüksek Katına
Bir süreden beri halifelik makamı ve halifenin kişiliği ile ilgili olarak gazetelerde, yanlış anlamalara yol açabilecek yayınlara rastlanması ve boş yere yapılan bu saygısızca yayınlarda ve özellikle, ara sıra İstanbul'a giden hükümet ileri gelenlerinin ve resmi kurulların kendisiyle görüşmekten sakınıp çekinmeleri dolayısıyla, halifenin büyük bir üzüntü duyduğunu; bu yüzden başmabeyincilerini Ankara'ya göndererek, ya da güvenilir bir kişinin İstanbul'a kendi yanına gönderilmesini rica ederek duygu ve dileklerini ulaştırmayı düşünmüş ise de, kötü yorumlanabilir diye bundan da vazgeçtiğini söylediklerini, başyazman bey bir yazı ile bildirmektedir. Ayrıca ödenek işi de uzun uzadıya anlatılarak halifelik hazinesinin gücünü aşan ve yükümlülüğü dışında kalan giderler için maliye hazinesince yardımda bulunulacağı yolunda hükümetçe 15 Nisan 1923 gününde yapılan bildirimin incelenmesi ve gereğinin sağlanması istenmektedir. Durum Bakanlar Kurulu'nca görüşülecektir. Sonucu ayrıca bilginize sunarım efendim.
İsmet
Bu tele yanıt olarak makine başında yazdığım telyazısı şudur:
Makine Başında
İzmir

Ankara'da Başbakan İsmet Paşa Hazretleri'ne
Y: 22.1.1924 şifreye:
Halifelik makamı ve halifenin kişiliği ile ilgili yanlış anlamalar ve kötü yorumlar ortamı, halifenin kendi tutum ve davranışından doğmaktadır. Halife, iç ve özellikle dış yaşayışla ataları olan padişahların yolunu izler gibi görünmektedir. Cuma alayları, yabancı devlet temsilcileri yanına görevliler göndererek ilişki kurmak, gösterişli gezintiler, saray yaşayışı, sarayında yedek subaylara varıncaya dek kabul etmek ve onların yakınmalarını dinlemek ve onlarla birlikte ağlamak gibi davranışlar bu arada sayılabilir. Halife, Türkiye Cumhuriyeti ile Türkiye halkı karşısındaki durumunu düşündüğü zaman İngiltere Krallığı ile Hindistan Müslüman halkı, ya da Afgan devleti ile Afgan halkı karşısındaki durumunu bir ölçü olarak dikkate almalıdır. Halife ve bütün dünya kesin olarak bilmelidir ki bugün var olan ve korunmakta bulunan halifenin ve halifelik makamının, gerçekte ne din, ne de siyasa bakımından varlığının hiçbir anlamı ve gerekçesi yoktur. Türkiye Cumhuriyeti, varlığını ve bağımsızlığını boş laf yüzünden tehlikeye atamaz. Halifelik makamının bizce, olsa olsa tarihsel bir anı olmaktan daha çok bir önemi olamaz. Türkiye Cumhuriyeti ileri gelenlerinin, ya da resmi kurulların kendisi ile görüşmesini istemesi bile cumhuriyetin bağımsızlığına açık saldırıdır. Başmabeyincisini Ankara'ya göndererek, ya da güvenilir bir kimseyi kendi yanına getirerek, hükümete duygu ve dileklerini ulaştırmak istemesi de cumhuriyet hükümeti ile karşı karşıya durum alması demektir. Buna da yetkisi yoktur. Kendisiyle cumhuriyet hükümeti arasındaki yazışmalarda başyazmanını aracı kılması da yersizdir. Başyazman beyin, böyle saygısızca davranıştan sakınması gerektiği, kendisine bildirilmelidir. Halifenin dirliği ve geçimi için, Türkiye cumhurbaşkanının ödeneğinden kesinlikle daha aşağı bir ödeneğin yetmesi gerekir. Amaç, yaldızlı ve gösterişli yaşamak değil, insanca yaşamak ve geçim sağlamaktır. "halifelik hazinesi" demekle ne denilmek istendiğini anlayamadım. Halifeliğin hazinesi yoktur ve olamaz. Kendisine böyle bir hazine atalarından kalmış ise resmi ve açık olarak bilgi alınmasını ve bana bildirilmesini rica ederim. Halifenin aldığı ödenekle karşılanamayan yükümler neler imiş ve 15 Nisan 1923 günlü bildirimle hükümet nelere söz vermiştir? Bunu bildirmek

iyiliğinde bulununuz. Halifenin konutunu belirtip saptamak, hükümetin şimdiye değin yapmış olması gereken bir ödev idi. İstanbul'da ulusun boğazından kesilen paralarla yapılmış birçok saraylar ve bu sarayların içindeki birçok değerli eşya ve gereçler, hükümetin bu yolda bir saptama yapmaması yüzünden yok olup gidiyor. "Halifenin yakınları, sarayların en değerli gereçlerini Beyoğlu'nda, şurada burada satıyorlar" diye söylentiler vardır. Hükümet bunlara hemen el koymalıdır. Satılmak gerekiyorsa, hükümet satmalıdır. Halifelik kadrosu iyice incelenip düzene sokulmalıdır ki, başmabeyincilerin ve başyazmanların varlığı halifeyi daha da saltanat kuruntusu içinde uyutmasın. Fransızlar, kral soyundan olanları ve yakınlarını Fransa'ya sokmakta, bağımsızlıkları ve egemenlikleri için yüz yıl sonra, bugün bile sakınca görüp dururken; her gün çevreden saltanat güneşi doğmasına duacı bir padişah soyuna ve yakınlarına karşı davranışımızda, Türkiye Cumhuriyeti'ni nezakete ve boş şeylere kurban edemeyiz. Halife, kendinin ve makamının ne olduğunu açık olarak bilmeli ve bununla yetinmelidir. Hükümetçe sağlam ve köklü önlemler alınarak bildirilmesini rica ederim efendim.
Türkiye Cumhurbaşkanı
Gazi Mustafa Kemal

Bu yazışmadan sonra savaş oyunu dolayısıyla İsmet Paşa ve Milli Savunma Bakanı bulunan Kâzım Paşa da İzmir'e gelmişlerdi. Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa da daha önce orada bulunuyordu. Hepimiz halifeliğin kaldırılması gerektiği görüşünde idik. Bununla birlikte Dinişleri ve Evkaf Bakanlıklarını da kaldırmak ve öğretimi birleştirmek kararında idik.
1924 yılı Martı'nın birinci günü, Meclis'i açmam gerekiyordu.
23 Şubat 1924 günü Ankaraya dönmüş idik. Burada da gereken kişilere kararımı bildirdim.
Meclis'te bütçe görüşmeleri sürüyordu. Osmanoğulları ödenekleri ile Dinişleri ve Evkaf Bakanlığı bütçeleri üzerinde durmak gerekiyordu. Arkadaşlarımız, bu amaca göre konuşmalara ve eleştirilere başladılar. Görüşme ve tartışma sürdürüldü. 1 Mart günü, Büyük Millet Meclisi'nin beşince çalışma yılı dolayısıyla verdiğim söylevde özellikle şu üç noktaya değindim:

1- Ulus, cumhuriyetin bugün ve gelecek bütün saldırılardan kesin olarak ve sonsuzluğa değin korunmasını istemektedir. Ulusun isteği, "Cumhuriyetin, hiç zaman geçirilmeden, denenmiş ve tanıtlanmış bütün ilkelere tümüyle dayandırılmasının sağlanması" diye belirtilebilir.
2- Kamuoyunun eğitim ve öğretimin birleştirilmesinden yana olduğu saptanmış bulunduğundan, bunun hiç zaman geçirilmeden uygulanmasını gerekli görüyoruz.
3- ...Müslümanlığı, yüzyıllardan beri yapılageldiği üzere, bir siyasa aracı olarak kullanılmaktan kurtarmanın ve yüceltmenin çok gerekli olduğu gerçeğini de görüyoruz.
2 Mart günü parti grubu toplantıya çağrıldı. Belirttiğim bu üç sorun, ortaya atıldı ve görüşüldü. İlkeler üzerinde anlaşmaya varıldı. 3 Mart günü, Meclis'in birinci oturumunda, başkanlığa gelen yazılar arasında şu önergeler okundu:
1- Halifeliğin kaldırılması ve Osmanoğulları soyundan olanların Türkiye dışına çıkarılması ile ilgili Şeyh Saffet Efendi ile elli arkadaşının yasa önerisi.
2- Dinişleri ve Evkaf Bakanlığı ile Genelkurmay Bakanlığı'nın kaldırılması ile ilgili Siirt Milletvekili Halil Hulki Efendi ve elli arkadaşının, yasa önerisi.
3- Eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ile ilgili Manisa Milletvekili Vâsıf Bey ve elli arkadaşının, önerileri.
Başkanlık makamında bulunan Fethi Bey: "Efendim, birçok imzalarla gelen bu yasa önerilerinin hemen görüşülmesi ile ilgili öneriler vardır. Yüce oyunuza sunacağım" dedi ve komisyonlara gitmeden, hemen görüşülmesini oya koydu ve kabul edildiğini bildirdi.
İlk karşı çıkışı Kastamonu Milletvekili Halit Bey (1) yaptı. Görüşmeler sırasında Halit Bey'e bir iki kişi daha katıldı. Önerileri destekleyen birçok değerli milletvekili kürsüye çıkıp uzun konuşmalar yaptılar. Önerge verenlerden başka, rahmetli Seyit Bey'in ve İsmet Paşa'nın bilimsel ve inandırıcı söylevleri her zaman için okunmaya değer. Görüşme ve tartışma beş saate yakın sürdü. Saat 6.45'te görüşmelerin sona ermesiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi 429, 430 ve 431'inci yasaları çıkarmış bulunuyordu.
Bu yasalarla:

"Türkiye Cumhuriyeti'nde, halkın işleriyle ilgili yasaları yapmaya ve yürütmeye yalnız Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun kurduğu hükümetin yetkili olduğu saptandı" ve "Dinişleri ve Evkaf Bakanlığı kaldırıldı."
Türkiye içindeki bütün bilim ve öğretim kurumları, bütün medreseler Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandı.
Halife, görevinden alındı (1) ve halifelik katı kaldırıldı. Görevden alınan halife ve Osmanoğulları soyundan olanların hepsine, Türkiye Cumhuriyeti ülkesinde oturma hakkı süresiz olarak yasak edildi.
Baylar, halifelik makamını tutmakta dinsel ve siyasal yarar ve zorunluk bulunduğu sanısında olan birtakım kişiler, bilginize sunduğum kararların alındığı son dakikalarda halifelik görevini üzerime almamı önerdiler.
Bu gibilere hemen, gereken olumsuz yanıtı vermiştim.
Yeri gelmişken başka bir noktayı da bilginize sunayım. Büyük Millet Meclisi halifeliği kaldırdığı sırada, Antalya Milletvekili, din bilginlerinden Rasih efendi, Kızılay adına Hindistan'da bulunan bir kurulun başkanlığını yapıyordu. Rasih Efendi, Mısır'a uğrayarak Ankara'ya döndü. Benden görüşme isteyerek şunları anlattı: Gezdiği ülkelerdeki Müslüman halk benim halife olmamı istiyormuş. Müslümanların yetkili kurulları bana bu dileği bildirmek için Rasih efendi'yi vekil etmişler. Rasih Efendi'ye verdiğim yanıtta, İslamların bana olan güven ve sevgilerine teşekkür ettikten sonra dedim ki: "Siz din bilginlerindensiniz. Halifenin devlet başkanı demek olduğunu bilirsiniz. Başlarında kralları, imparatorları bulunan uyrukların bana ulaştırdığınız dilek ve önerilerini ben nasıl kabul edebilirim? Kabul ettim desem, o uyrukların başındaki kişiler bunu kabul eder mi? Halifenin buyrukları ve yasakları yerine getirilir. Beni halife yapmak isteyenler buyruklarımı yerine getirebilecek midir? Bu duruma göre, yapacak işi ve anlamı olmayan kuruntudan (1) bir niteliği takınmak gülünç olmaz mı?"
Baylar, açık ve kesin söylemeliyim ki, Müslüman halkı bir halife heyulası ile uğraştırma ve kandırmaca çabasında bulunanlar, yalnız ve ancak Müslümanların ve özellikle Türkiye'nin düşmanlarıdır. Böyle bir oyuna kapılmak da ancak ve ancak bilgisizlik ve aymazlık belirtisi olabilir.

Rauf Bey'lerin, Vehip Paşa'ların, Çerkez Ethem ve Reşit'lerin, bütün Yüzelliliklerin, kaldırılmış halife ve padişah soyundan olanların, bütün Türkiye düşmanlarının el ele verip bize karşı ateşli olarak çalışıp uğraşmaları, din çabası ile midir? Sınırlarımıza bitişik yerlerde yuvalanarak, hâlâ Türkiye'yi yok etmek için Kutsal Ayaklanma adı altında haydut çeteleriyle, cana kıyma düzenleriyle bize karşı durmadan çılgınca çalışmaların amaçları gerçekten kutsal mıdır? Buna inanmak için gerçekten bilisiz ve aymaz olmak gerekir. Müslümanları ve Türk ulusunu bu kerteye düşmüş saymak ve Müslümanlık dünyasının vicdan arılığından yaratılış inceliğinden alçakça ve canavarca (1) amaçlar için yararlanmayı sürdürmek, artık o denli kolay olmayacaktır. Saygısızlığın da bir ölçüsü vardır.
Şimdi saygıdeğer baylar, isterseniz size büyük bir komplo üzerine bilgi vereyim.
1924 yılı Ekimi'nin yirmi altıncı günü, geç vakit Birinci Ordu müfettişinin, görevinden çekildiğini bana bildirdiler. Müfettiş Paşa'nın Genelkurmay Başkanlığı'na verdiği çekilme dilekçesi şudur:

Genelkurmay Başkanlığı'na
Bir yıllık ordu müfettişliğim sırasında, gerek teftişlerim sonunda verdiğim raporların, gerekse ordumuzun yükselmesi ve güçlendirilmesi için sunduğum tasarıların dikkate alınmadığını görmekle üzüntüm ve kaygım çok büyüktür. Üzerime düşen görevi, milletvekili olarak daha çok vicdan rahatlığı ile yapacağıma tam inancım olduğu için, ordu müfettişliğinden çekildiğimi bilgilerinize sunarım efendim.
Milli Savunma Bakanlığı'na da yazılmıştır. 26 Ekim 1924
Kâzım Karabekir

Bu çekilme yazısının altında renkli kalemle şunları yazılıdır: "Çekilmesini uygun bulmadığımı bildirdim. Düşüncesinde direndi. Yarın milletvekilliği görevine döneceğini bildirdi." Bu satırların altında imza yoktur; ama Genelkurmay başkanının yazdığı anlaşılıyor. Daha aşağıda da kırmızı mürekkeple yazılmış şu notlar vardır: "Gelen rapor ve tasarıların hepsini göreyim. Bunların hangi maddeleri üzerinde neler yapılmış ve hangi maddeleri yapılmamış; onları da dosyalarıyla göreyim." Bu notların altındaki tarih 28 Ekim'dir.

Baylar, Kâzım Karabekir Paşa'nın raporları ve tasarıları Genelkurmay'da ilgili bölümlerce incelenmiş, bunların kabul edilip uygulanabilecek kısımları dikkate alınmış ve uygulanmış idi. Ancak, uygulanması devletin gücü dışında bulunan, ya da bilimsel bir değeri olmayıp kendi kuruntularına dayanan önerileri elbette dikkate alınmamıştı. Kâzım Karabekir Paşa'ya raporlar ve tasarılarından dolayı bir beğence (1) verilmesi de gerekli görülmemişti.
30 Ekim günü de, İkinci Ordu Müfettişi Ali Fuat Paşa'nın Konya'dan geldiği bildirildi. Kendisini akşam yemeğinde Çankaya'ya çağırdım. Geç vakte değin bekledimse de, Paşa gelmedi. Kendisini aratırken öğrendim ki, Fuat Paşa'yı Ankara'ya gelişinde Rauf Bey karşılamış. Fuat Paşa Milli Savunma Bakanlığı'na uğradıktan ve kimi arkadaşlarla kısa görüşmeler yaptıktan sonra, Genelkurmay Başkanlığı'na gitmiş; bir süre Fevzi Paşa ile görüşmüş, çıkarken de Fevzi Paşa'nın emir subayına şu kâğıdı bırakmış:

30.10.1924

Genelkurmay Başkanlığı Yüksek Katı'na
Milletvekilliği görevime başlayacağımdan İkinci Ordu Müfettişliği görevinden bağışlanmamı saygı ile dilerim efendim.
Ankara Milletvekili
Ali Fuat

Baylar, milletvekilliğinden çekildiğini Meclis Başkanlığı'na bildirmiş olan Refet Paşa'nın da çekilme yazısını Rauf Bey'in geri aldırdığını öğrenmiştim.
Dumlupınar'da yapılan törenden sonra Bursa ve Karadeniz kıyıları ile Erzurum dolaylarında bir buçuk ay süren bir gezi sonunda, Ekim'in 18'inci günü Ankara'ya dönmüştüm. Birçok milletvekili arkadaş ve başkaları beni karşılamışlardı. Karşılayanlar arasında, Ankara'da buluan Rauf ve Adnan beyleri görmemiştim. Oysa, dargınlık belirtisi sayılabilecek böyle davranışlarını beklemiyordum.
Baylar, bir komplo karşısında bulunduğumuzda hiç duraksamadım. Bu durum ve görünüş şöyle incelenip irdelenebilirdi: Bir yıldan beri, yani Rauf Bey'in Bakanlar Kurulu Başkanlığı'ndan çekildiğinden beri,

Rauf Bey'le Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa ve başkaları arasında bir düzen düşünülmüştür. Bunda başarı sağlayabilmek için orduyu ele almak gerekli görülmüştür. Bu amaçla, Kâzım Karabekir Paşa Birinci Ordu Müfettişliği'ne atandıktan sonra eskiden komutanlık yaptığı bölge olan doğu illerinde dolaşırken, Ali Fuat Paşa da siyasayı sevmediğini ve yaşamını askerlik görevine adamak istediğini ileri sürdü ve aşaması yükseltilerek İkinci Ordu Müfettişliği'ne gitti. Üçüncü Ordu Müfettişi olan Cevat Paşa'nın ve bu müfettişliğe bağlı kolordunun komutanı olan Cafer Tayyar Paşa'nın da bu düzende kendilerine katılabileceklerini umdular. Bir yıl, ordular üzerinde kendi görüşlerine göre çalıştılar ve orduları kendilerince kazandıklarını sandılar. Çekilmeden önceki kimi komutanları kendileriyle birlik olmaya çekmek için çalıştılar. Bu bir yıl içinde, cumhuriyetin ilanı, halifeliğin kaldırılması gibi işlerimiz, ortaklaşa düzen kuranları birbirine daha çok yaklaştırdı ve birlikte çalışmalarına yol açtı. Eyleme, siyasa yolundan geçeceklerdi. Bunun için uygun zaman ve fırsatı bekliyorlardı. Siyasa alanındaki ve ordudaki hazırlıklarını yeter görüyorlardı. Gerçekten Rauf Bey ve benzerleri parti içinde sürdürmeyi başardıkları durumlarıyla, Meclis'in dinlenme dönemine rastlayan aylarda milletvekilleri üzerinde ve yeni seçimde başarı kazanamayan İkinci Grup üyeleri aracılığı ile bütün yurtta, ulusu bize karşı kışkırtmak için çalışmak fırsatını elde ettiler. Ülke içinde birtakım gizli örgütler kurmaya ve girişimler yapmaya da başladılar. İstanbul'da Vatan, Tanin, Tevhidi Efkâr, Son Telgraf ve Adana'da Abdülkadir Kemali Bey'in çıkardığı Toksöz gibi gazetelerle işbirliği yaptılar. Bu gazetelerle bize karşı imzasız saldırıya giriştiler. Kamuoyunda, ülkede genel bir kargaşa yarattılar. Hakkâri bölgesinde Nasturi ayaklanmasını bastırmaya çalıştığımız bir sırada, İngiltere de hükümetimize bir ültimatom verdi. Meclis'i olağanüstü olarak toplantıya çağırdım.
İngiltere'nin ültimatomuna bildiğiniz biçimde yanıt verdik. Savaş olasılığını göze aldık. İşte, söz konusu ettiğimiz kişiler, bu çetin günlerde, bir yabancı devletin bize saldırabileceği günlerde kendilerinin de bize saldırarak ereklerine kolaylıkla ulaşabilecekleri kuruntusuna kapıldılar. Savaşa hazır bir durumda bulundurmaya zorunlu oldukları ordularını başsız bırakıp, daha önce sevmediklerini söyledikleri siyasa alanına koştular.

Toplanmış olan Meclis'te ortaya atılan bir sorun da, onların bu koşuşlarını çabuklaştıracak nitelikte idi. Gerçekten, milletvekili Hoca Esat Efendi, 20 Ekim 1924 günlü önergesiyle, göçmenlerin değiştirilme ve yerleştirilmesi; yatılı okullara parasız olarak alınan öğrenci sayısı ve nerelerde ilkokullar açıldığı konularında birtakım soruları, ilgili bakanlardan soruyordu. Bu soruların kapsadığı işler gerçekten ulusu ilgilendiren sorunlardı. Bu sorunlar bakanları, eleştirmek için çok elverişli idi. Özellikle, göçmen değiştirme ve yerleştirme işlerinde herkesi düşündüren noktalar apaçık belliydi. Ben kendim de, yaptığım gezi sırasındaki gördüklerime dayanarak değiştirme ve yerleştirme işlerinin gidişinden yakınmış ve Ankara'ya dönüşümde bu işlerle ilgili bakanlığın kaldırılmasını ve hükümetin bütün araçlarıyla bu konuda ilgi ve çalışmasını çağlayacak bir yol tutulmasını hükümete önermiştim; bu önerimi de hükümet kabul etmiş idi. Bu konu bile, saldırıya geçeceklerin bu işte çok yandaş kazanabilecekleri görüşünü pekiştirmekte idi.
Baylar, komployu öğrendikten sonra, önlemini bulmakta güçlük çekilmedi. Bıraktığımız yerden başlayarak durumu evre evre anlatayım.
Hoca Esat Efendi'nin soru önergesi 27 Ekim'de, yani Karabekir Paşa'nın müfettişlikten çekilişinin ertesi günü gensoruya çevrilmişti. Fuat Paşa'nın çekilme yazısının tarihi olan 30 Ekim günü Meclis'te gensoru görüşmeleri başlamıştı.
O günün akşamı, yemeğe beklediğim Fut Paşa gelmedi. Ama, Başbakan İsmet Paşa ile Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa geldi. Çok kısa bir görüşme sonunda komploya karşı tutulacak yol kararlaştırıldı.
Hemen, milletvekili de olan Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Hazretleri'nden, milletvekilliğinden çekildiğini Meclis Başkanlığı'na bildirmesini telefonla rica ettim. Bu düşüncesini daha önce Milli Savunma Bakanı'na bildirdiğini aslında öğrendiğim Paşa, ricamı hemen yerine getirdi. Milletvekili olan komutanlara da şu şifre teli çektim:

30.10.1924

Şifre tel, makine başındadır.

Üçüncü Ordu Müfettişi Cevat Paşa Hazretleri'ne
Birinci Kolordu Komutanı İzzettin Paşa Hazretleri'ne
İkinci Kolordu Komutanı Ali Hikmet Paşa Hazretleri'ne
Üçüncü Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa Hazretleri'ne
Beşinci Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa Hazretleri'ne
Yedinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa Hazretleri'ne
1- Bana olan güven ve sevginize dayanak, gördüğüm önemli gerekseme üzerine hemen milletvekilliğinden çekilmenizi, telle Meclis Başkanlığı'na bildirmenizi öneririm. Gerekçe olarak, önemli olan askerlik görevine kayıtsız, koşulsuz bütün varlığınızla bağlanmak istediğinizi belirtmeniz yerinde olur.
2- Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa Hazretleri de, görülen gereksemeye dayanarak, önerim üzerine çekilme yazısını vermiştir.
3- Üçüncü Ordu Müfettişi, Cevat, Birinci Kolordu Komutanı İzzettin, İkinci Kolordu Komutanı Ali Hikmet, Üçüncü Kolordu Komutanı Şükrü Naili, Beşinci Kolordu Komutanı Fahrettin, Yedinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar paşalara yazılmıştır.
4- Makine başında, durumu bildirmenizi bekliyorum.
Cumhurbaşkanı
Gazi M. Kemal

Baylar, 30/31 Ekim sabahına değin, Birinci Kolordu Komutanı İzzetin Paşa'dan, İzmir'den; İkinci Kolordu Komutanı Ali Hikmet Paşa'dan, Balıkesir'den; Üçüncü Kolordu Komutanı Şükrü Naili Paşa'dan, Pangaltı'dan; Beşinci Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa'dan, Adana'dan makine başında aldığım yanıtlarda, önerimin olduğu gibi ve hemen uygulandığı bildirildi.
Baylar, bu seçkin komutanların bu nedenle de, bana karşı gösterdikleri büyük inan ve güvene burada teşekkür etmeyi bir ödev sayarım.
Üçüncü Ordu Müfettişi ile Yedinci Kolordu Komutanı'nın Diyarbakır'dan verdikleri yanıtlar olduğu gibi şunlardı:
Müfettiş Paşa'nın verdiği yanıt:

Diyarbakır, 30.10.1924

Ankara'da Cumhurbaşkanı Gazi Paşa Hazretleri'ne

Yüksek kişiliğinize karşı olan güvenime ve sevgime inanmanızı saygı ile dilerim. Ancak, böyle bir yurt görevinden ivedilikle çekilerek ulusa ve seçim bölgeme karşı sorumlu ve kınanacak duruma düşmemekliğim için çekilmemi gerektiren nedenlerin açıklanmasına yüce buyruklarınızı saygıyla rica ederim.
Üçüncü Ordu Müfettişi
Cevat
Kolordu Komutanının verdiği yanıt:

Diyarbakır, 30.10.1924

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne
1- Siz yüce Cumhurbaşkanı'na karşı beslediğim saygı ve sevgiye güvenilmesini rica ederim.
2- Bu dakikada, seçim bölgemle hiç görüşmedim, yüksek önerinizi kabul etmekliğim, beni ulus gözünde sorumlu duruma düşürebilir.
3- Yurdun ve ulusun çıkarları, milletvekilliğinden hemen çekilmemi gerektiriyorsa,kesin karar verebilmekliğim için durum üzerinde aydınlatılmamı saygı ile dilerim efendim.
Yedinci Kolordu Komutanı
Cafer Tayyar

Her iki telyazısında, bana karşı olan güven ve sevgi üzerine inanca verildikten sonra, seçim bölgeleri halkına karşı olan durumlarından söz edilmekte ve önerimin nedeni sorulmaktadır.
Verdiğim yanıtı olduğu gibi bilginize sunayım:

31.10.1924
Makine başında, şifre:
Üçüncü Ordu Müfettişi Cevat Paşa Hazretleri'ne
Yedinci Kolordu Komutanı Cefer Tayyar Paşa Hazretleri'ne
Komutanların milletvekili de olmalarının, orduda ve komuta işlerinde beklenilen düzenbağı ile bağdaşamadığı kanısına varılmıştır. Birinci ve İkinci Ordu müfettişlerinin görevlerinden çekilip Meclis'e dönerek orduları, elverişsiz bir zamanda başsız bırakmış olmaları bu görüşü pekiştirir. Seçim bölgeniz halkı, ordu düzenbağının esenliği için

vereceğiniz karardan elbette kıvanç duyar. Daha önce yazıldığı üzere kararınızın bildirilmesini rica ederim.
Cumhurbaşkanı
Gazi M. Kemal

Bu telime Cevat Paşa'nın verdiği yanıt şudur:

Diyarbakır, 31.10.1924
Makine başında
Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne
Komuta işlerinde beklenilen düzenbağı ile bağdaşamayacağı için komutanların milletvekili olmamaları yolundaki yüksek görüşlerinize bütün gönlümle katılır ve seçim sırasında bu görevden bağışlanmamı yüksek kişiliğinizden dilemekliğimin de bu inançtan ileri geldiğini bildiririm. Ancak, bugün yüce katınızda verilen bir buyrukla milletvekilliğinden çekilmenin, sizlerin de kestirebileceğiniz üzere, ulusça ve seçim bölgemce iyi görülmeyeceğine inanıyorum. Bu inançla, hiç de elverişli görmediğim şu önemli zamanda ordudan ayrılmak zorunda kalacağımı düşünerek üzüntü duyduğumu bilgilerinize sunarım.
Üçüncü Ordu Müfettişi
Cevat

Cevat Paşa, Ankara'ya geldikten sonra durumu anlamış ve önerimin uygulanması gerektiğine inanarak, hemen milletvekilliğinden çekilmiştir. Kurulmak istenilen düzenlerle paşanın hiçbir ilişkisi olmadığı bizce de anlaşılmıştır. Gerçi Kâzım Karabekir Paşa, müfettişlikten çekildiğini filan gün ve filan saatte gibi açıklamalarla birçok komutanlara ve bu arada Cevat Paşa'ya da bildirmiş ise de, bu bildiriş, Diyarbakır'da bulunduğu sırada, önerimin gerçek nedenini anlamakta Paşa'yı duraksatmaktan başka bir etki yapmamıştır.
Cafer Tayyar Paşa'nın verdiği yanıt da şudur:

Diyarbakır, 31.10.1924
Makine başında
Ankara'da Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Milletvekilliği ve komutanlık sanlarından birinin bizden alınması gerekiyorsa ulusal görevlerin en önemlisi saydığım yasama görevini yeğlemekte olduğumu saygılarımla bilginize sunarım efendim.
Yedinci Kolordu Komutanı
Tuğgeneral
Cafer Tayyar

Baylar; Milletvekili olan Genelkurmay Başkanı ve komutanlar, orduda siyasayla uğraşan kimselerin bulunmasındaki sakıncayı anlayıp bu yoldaki önerimi iyi karşıladıktan ve bana karşı güvenlerini eylemli olarak gösterdikten sonra, Cevat ve Cafer Tayyar paşaların müfettişlik ve komutanlıkta kalmaları uygun görülemezdi. Bunun için, hemen askerlik görevlerine son verildi. Yerlerine gerekenler atandı ve durum Milli Savunma Bakanlığınca bütün orduya bildirildi.
Kâzım Karabekir ve Ali Fuat paşalara Milli Savunma Bakanlığı'nca bir buyruk verilerek yerlerine atanan kişilere askeri görevlerini, yöntemine göre devir ve teslim edip sonucunu bildirdikten sonra, Meclis'e girebilecekleri ve yasama görevlerine başlayabilecekleri bildirildi. Bu durum, Başbakanlık'ça Meclis Başkanlığı'na da resmi olarak bildirildi.
Meclis'e girmiş olan Kâzım Karabekir ve Fuat paşalar Meclis'ten çıkarıldı. Fuat Paşa, askerlik görevini sona erdirmek üzere yeniden Konya'ya gitti. Kâzım Karabekir Paşa, yerine atanan Sarıkamış'tan gelecek olan komutanın göreve başlayışına değin Meclis dışında kalmak zorunda bırakıldı. Milletvekilliğinde kalmak isteyen iki komutanın ordu ile ilgisi kesildi. Böylece, komplo kuranların Meclis'e ve kamuoyuna karşı ordu ile yapmak istedikleri blöf ortaya çıkarıldı.
Baylar, 1 Kasım 1924 günü Meclis'in ikinci toplantı yılı olması dolayısıyla oturumu ben açtım. Yöntem gereğince söylevimi verdim. Ben, başkanlık kürsüsünden ayrıldıktan sonra, Fevzi, Fahrettin, İzzettin, Ali Hikmet, Şükrü Naili paşaların (milletvekilliğinden) çekilme yazıları ve Başbakan (İsmet) Paşa'nın ordudaki komuta değişikliği ile ilgili 31.10. 1924 günlü yazısı sıra ile okundu. Meclis, 5 Kasım günü toplanmak üzere oturuma son verildi.
Baylar Kâzım Karabekir Paşa, 1 Kasım 1924 günlü bir yazı ile Meclis Başkanlığı'na başvurarak, Milli Savunma Bakanlığı'nın kendisinin Meclis'e katılmasını yasakladığından yakındı. 5 Kasım günü

Meclis'te okunan bu yazıda, Kâzım Karabekir Paşa diyordu ki: "Çekilme yazısını verişimden beş gün sonra (30.10.1924 cuma günü geceleyin) (1) Milli Savunma Bakanı'nın, asıl olarak atanan komutanın Sarıkamış'tan gelişine değin beni Meclis'e katılmaktan alıkoymak isteyen bir yazısını aldım." Yazı şu cümle ile sona eriyordu: "Bununla birlikte bu konuda yetkili olan Yüksek Meclis'in kararını beklediğimi saygı ile bildiririm."
Kâzım Karabekir Paşa, o gün Milli Savunma Bakanlığı'na da yazdığı bir yazıda: "Görevi devir ve teslim gibi bir nedensi ile belirsiz bir süre yasama görevime başlamamaklığım bildiriliyor". "Çekildiğim gün, yerime atanan komutanı beklemek, söz konusu edilmemişti". "Beş gün sonra, bilmem niçin böyle bir nedensi ortaya çıkarıldı?" Meclis'e katıldıktan sonra, geçici de olsa, yeniden bir görevi kabul etmek, hem kendi isteğime hem de Büyük Millet Meclisi'nin kararına bağlı olduğundan durumu Meclis Başkanlığı'na yazdığımı bilginize sunarım..." diyordu.
Baylar, "ordumuzun yükselmesi ve güçlendirilmesi için" tasarılar sunduğundan söz eden ve onlar dikkate alınmadığı için "üzüntüm ve umut kırıklığım çok büyüktür" diyen eski müfettiş paşa, ülkenin üçte birine yaygın koskoca bir orduyu, keyfinin istediği anda, beş satırlık bir yazı ile başsız bırakmanın ne denli hafif ve ordunun yükseltilip güçlendirilmesi bakımından temel olan düzenbağını ne kertede bozucu bir davranış olduğunu kavramış görünmüyor. Dikkate alınmadığını savladığı rapor ve tasarılarıyla yapamadığı işi; devletin bir ültimatom aldığı ve bundan dolayı olağanüstü toplantıya çağırdığı Meclis'te yapmaya kalkıştığını ileri süren müfettiş paşa, kendisi gibi davranan arkadaşlarıyla birlikte, pek elverişsiz bir zamanda, orduya ne kötü bir kargaşa örneği gösterdiğini anlamak istemiyor.
Ordumuzun yükselmesi için ileri sürdüğü düşünce ve görüşlerinin beğenilmemesine gücenen kişi, askerlik görevini devir ve teslim etmenin yasal bir görev olduğunu; ordu yönetiminin ve düzenbağının esenliği için bu görevi yapmak zorunda olduğunu bilmez gibi görünüyor...
Üzerindeki askerlik görevinin sona erdiğini Meclis'e resmi olarak bildirecek katın, ona askeri görevi veren makam olması gerektiğini dikkate almıyor.

Baylar, Kâzım Karabekir Paşa'nın Meclis Başkanlığı'na sunduğu yazıdan sonra başbakanın bir yazısı ile iki eki de okundu.
Başbakan paşa, Karabekir Paşa'nın Milli Savunma Bakanlığı'na yaptığı başvuruyu ve bakanlığın buna verdiği yanıtı, olduğu gibi Meclis'e sunuyordu.
Milli Savunma Bakanı, Kâzım Karabekir Paşa'nın ileri sürdüğü düşünce ve savların doğru olmadığını açıkladıktan sonra ona: "Ordu Müfettişliği ile ilgili görevleri ve gizli belgeleri", yerine atanan komutana kendisinin teslim etmesi ve sonucunu bildirmesi buyruğunu yineliyordu.
Acaba bu son uyarmadan sonra, eski müfettiş paşa anlamış mıdır ki, yurdun savunması için ordusuyla ilgili önemli görevi ve gizli belgeleri, devlet onun kendisine güvenip teslim etmiştir. Onları, devlete karşı sorumlu olacak ardılı gösterilmeden, kendiliğinden, istediğine bırakıp teslim etmesi büyük bir suçtur; ağır yasal işlemlerin uygulanmasını gerektirir. Bunları anlamış mıdır?
Baylar, Kâzım Karabekir Paşa'nın Meclis'e bir an önce katılması için ivedilik gösterenler, yaptığımız işlemi bozmaya çalışmaktan geri kalmadılar. Feridun Fikri Bey (Tunceli milletvekili) ilk olarak ortaya atıldı. Vehbi Bey (Balıkesir milletvekili): "Meclis'e katılan bir arkadaşı, bir üyeyi görüşmelere katılmaktan herhangi bir kuvvet alıkoyabilir mi? Böyle şey olur mu?" diye seslenmeye ve paylamaya başladı.
Sayın milletvekili, ülküdeşini bir an önce Meclis'te çalışmaya başlatabilme çabasıyla yasa gücünü onun ezici gücünü ve o gücü ve erki kullanmak için yüce Meclis'in ve ulusun güven ve inancını kazanmış kişilerin dayanç ve kararlarında ne denli kesin olduklarını unutmuş gibi görünüyordu.
İsmet Paşa'nın konuşması, bu yaygaraları susturdu. Bu konu üzerindeki görüşme kapandı. Paşalara verilen buyruklar, eksiksiz uygulatıldı.
Meclis, genel görüşmeye geçti. Görüşülecek sorun, "Mübadele İmar ve İskân Bakanlığı (1)" ile ilgili gensoru idi.
Başbakan İsmet Paşa kürsüye çıkarak şu öneride bulundu: "Birçok milletvekilinin, onarım ve yerleştirme işleri üzerinde konuşmaktan daha çok, türlü ilişkilerle, çeşitli bakanlıkların işlerine değindiklerini gördüm. Dahası kimi milletvekilleri, başbakanın devletin iç ve dış siyasası üzerinde enine boyuna ayrıntılı bilgi vermesini istemişlerdir.

Bu isteklerin hepsini seve seve benimsiyorum. Mübadele bakanı, yüksek Meclis'çe uygun görülerek Başkan Vekilliği'ne seçilmiştir. Ama bundan dolayı, gensorunun önem ve kapsamının hiçbir bakımdan kısılmamasını öneririm. Ben, güzel 'taktik'i (2) severim."
Böylece hükümet sahnenin perdesini kaldırdı ve oyun hazırlığı yapanların oyunlarını oynamalarını çabuklaştırdı. Hükümet, açıktan ve karşı karşıya savaşmayı kabul etmiş bulunuyordu.
Baylar, hükümetten yana ve karşıcıl olmak üzere otuza yakın milletvekili söz söyledi. Adalet ve Milli Eğitim bakanları da konuştular. Tartışma bir sonuç alınmaksızın beş saat sürdü. Gensoru görüşmesi ertesi güne bırakıldı.
Ertesi günü, öğleden sonra saat 2.30'da görüşmelere başlandı. İlk sözü alan, İçişleri Bakanı ve Mübadele İmar ve İskân Bakanı Vekili Recep Bey oldu. Uzun bir açıklama yaptı. Karşıcıllar, oturdukları yerlerden, Recep Bey'e kısa sözlerle sataşıyorlardı.
Recep Bey konuşmasının bir yerinde dedi ki: "Kimi gazeteler ve kimi kişiler diyorlar ki, Ankara'da bir hükümet varmış; Meclis'in bütün dinlenme döneminde, ülkeyi, ne kadar yasa dışı, kural dışı yöntemler varsa, hep bunlarla yönetmiş. Söylentiye göre, kimi arkadaşların birtakım gizli defterleri de varmış; orada bakanların yaptıkları yasaya aykırı işler yazılı imiş. Bir gün gelecekmiş; Meclis toplanacak ve orada hükümeti hesaba çekeceklermiş. O zaman, o gizli defterlerde yazılı olan şeyler ulusun önünde hükümetten sorulacakmış. İşte o gün gelmiştir! O defterlerde yazılı olan şeyleri ulusun gözü önüne döksünler!"
Feridun Fikri Bey, arkadaşları adına çoğul takısı kullanarak yanıt verdi: "Sırasında dökeceğiz!" dedi.
Recep Bey yanıt verdi:"Dökünüz efendim, bekliyoruz. Hükümet, ulusun önünde, her zaman, sorumluluk bağrı açık olarak, karşınızdadır." dedi ve şu sözleri ekledi: "Ülke, gizliliğe, kapalılığa, belirsizliğe, kararsızlığa dayanamayacak bir durumdadır. Açıktan açığa eleştiri görevi yapılmaksızın birtakım kuşku bulutlarının çevrende her gün dolaştığını fısıldayarak, Türkiye Cumhuriyetinde, bu körpe varlığın yapısında dokuncalı karışıklıklar varmış gibi göstermek, bu ülkeye hainliktir." "Herkes, köşede bucakta, koridorlarda, şurada burada birtakım kuruntudan (1) boş sanılarla kamuoyunu bulandırmaktansa, herkesin, kendilerine eşitlikle açık

olan ulus kürsüsüne çıkıp gerçeği söylemesi gerekir. Gerçek söylenmez ve yine bu köksüz söylentiler sürdürülürse, (bunu yapanların) bu ülkenin geleceği ile içten ve sağlam bir ilişkileri bulunmadığına belirti sayacağım. Ben kendim böyle sayacağım ve sanırım ki ulus da böyle sayacaktır. Bu kürsüye çağırıyorum... Gelin konuşun! Konuşun ki, gerçek ne yandadır; sanı, kuruntu, lekeleme, suçlama ne yandadır? Ulus bilsin!"
Recep Bey'den sonra, karşıcıl olarak konuşan birtakım kişiler dinlendi. Onlara da Ticaret Bakanı Hasan Bey (Trabzon milletvekili) ve Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa yanıt verdiler.
Karşıcıl konuşmak isteyenler arasında Rauf Bey de vardı. Ona da söz sırası geldi.
Rauf Bey, İmar ve İskân Bakanlığı ile ilgili soru ve gensorunun, bütün hükümeti kapsayacak biçimde genişletilmesini uygun bulmamakla birlikte, başbakan paşanın bu davranışını yiğitçe buldu ve sözlerinin başında: "Meclis, bir kasıt karşısında bulunan hükümete saldırıya geçmiştir." dedi.
Yunus Nadi Bey: "Anlamadık!" dedi.
Rauf Bey açıkladı, dedi ki: "Eleştiriciler hükümete karşı konuşurken, bilerek isteyerek hazırlanmışlar ve ona saldırıyorlar gibi görüyorum."
Rauf Bey, konuşanların ağır sözler kullanmamaları; hükümeti küçük düşürecek biçimde konuşulmaması gibi öğüt verircesine ılımlı bir durum takındıktan sonra, Feridun Fikri Bey'in önerisine değindi ve onu savundu. Tunceli milletvekilinin önerisi, bir "Meclis soruşturması" (1) idi. Bir "Meclis soruşturması" kurulu kurulması için ivedilikle karar alınması isteniyordu. Feridun Fikri Bey'in bununla ilgili bir önergesi ve bu önergenin açıkoya konulması için de Feridun Fikri Bey'le birlikte daha on altı arkadaşının başka bir önergesi vardı.
Rauf Bey: "İnceleme Kurulu diye anladığım bir kuruldan söz edildi." (söyleyen Feridun Fikri Bey'dir) dedikten sonra şunları ekledi: "...Bakanlar böyle bir kurulun kabulünü, şimdiye değin saygın olan yurtsal ve ulusal duygulara karşı bir leke ve bir aşağılama saydılar."
Yunus Nadi Bey, Rauf Bey'in sözünü kesti: "Biraz öyle" dedi. Rauf Bey de: "Hepimizin yanılmaz olmadığımızı kabul ederek söylüyorum ve bunun gerekli olduğunu, (...) ben de ilgili olduğum için herkesten önce, ben istiyorum." dedi.

Rauf Bey, söz söylerken Meclis'e karşı çok saygılı olduğunu göstermek için de neden aramaya önem veriyordu. Bir yerini getirerek dedi ki: "Bu yüce Meclis'in koyduğu yasalara kimi sıfatlar takılmıştır; 'koridor yasaları' denilmiştir".
Rauf Bey, yüce Meclis'e saygı gösterilmesini istiyordu.
Rauf Bey, yüce Meclis'in cumhuriyeti kuran yasası karşısında, takındığı saygısız durumun unutulduğunu sanmış olacak!
Mazhar Müfit Bey (Denizli milletvekili): "Onu ilk önce, sayın arkadaşınız Muhtar Beyefendi söylemiştir." dedi. Bu söz, Rauf Bey'e, konuşma yönünü değiştirtti ise de, Muhtar Bey alındı.
Saip Bey (Kozan) söze karıştı. En sonu, başkanlığın işe karışması ve uyarması ile Rauf Bey'in konuşmasını sürdürmesi sağlandı.
Rauf Bey, döndü dolaştı, en sonu "ilke" sorununa dayandı: "Tutumumuz, yolumuz, sınırsız ve koşulsuz ulusal egemenlik ilkesidir." dedi.
Yunus Nadi Bey'in sesi işitildi: "Cumhuriyet!"
Rauf Bey yanıt vermedi. Başladığı cümleyi şöylece bitirdi: "Ulusal egemenliğin belirdiği biricik makam, Büyük Millet Meclisi'dir."
"Cumhuriyet!" sesleri bütün Meclis salonunu doldurdu.
Ali Saip Bey (Kozan): "Cumhuriyet!" dedi.
Rauf Bey, Ali Saip Bey'le konuşmaya başladı. İhsan Bey işe karıştı: "Sözleriniz açık değildir, Rauf Beyefendi!" dedi.
Rauf Bey: "Açıktır, çok rica ederim, İhsan Beyefendi." dedi. İhsan Bey de: "Pek açık değildir. Uzun süreden beri sizinle anlaşamadık!" dedi. Rauf Bey, İhsan Bey'in yüksek adalet duygusu bulunduğundan, yargıçlık etmiş olduğundan söz ederek dedi ki: "Suçsuzluk temel ilkedir. Tersi tanıtlanamadıkça, yanlardan birini sanık gibi görmek ve onu sanık diye adlandırmak doğru değildir." İnsan Bey yanıt verdi: "Gerçeği söylemeyen sanıktan kuşkulanmakta yargıç haklıdır." dedi. Rauf Bey'le İhsan Bey arasındaki karşılıklı konuşma biraz uzadı. Başkan işe karıştı. Rauf Bey yine konuşmaya başladı: "Bakanların görev ve yetkileri ile ilgili bir yasa yapılması Anayasa'da söz konusu idi. Bu yapıldı mı? Bunu soruyorum." dedi.
Baylar; yasaları Meclis yaptığına göre, Rauf Bey bu soruyu, hükümete değil, kendisinin de üye olarak içinde bulunduğu Meclis'e soruyordu.

Rauf Bey, Danıştay kuruluşuna değindikten sonra: "Haydutluğun ortadan kaldırılması ile ilgili yasa uygulanmış mıdır? Köy yasası uygulanmış mıdır?" diye İçişleri bakanından başlayarak, Bayındırlık, Ticaret, Tarım, Milli Savunma, Adalet, Milli Eğitim bakanlarına çeşitli sorular sordu. Bütün bu sorularla Ruf Bey'in, ulusun ve ordunun dikkatini çekmek istediği anlaşılıyordu. Örneğin, Karadere ormanları ile ilgili bir işlem olduğunu basında görmüş: "O iş nasıl olmuş?" dedi. "Özverili ve yiğit ordumuzun, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, savaştan barışa geçişinde, büyük bir olgunluk ve düzen gösterdiğini işittik, göğsümüz kabardı. Ama, ondan sonraki yedirme giydirme işlerinde, durumun yine öyle düzenli olduğunu düşünüp kabul edebilir miyiz? Bu yönden bizi aydınlatmalarını rica ederiz." dedi.

Rauf Bey'in bu sorusunun ortak bir soru olduğu kendi sözünden anlaşılıyor. "Rica ederiz." diyor? Gerçekte bu sorunun, o güne değin orduların başında bulunan iki ordu müfettişinin de katılmasıyla düzenlenmiş olduğu yargısına varmamak için bir neden yoktur.
Rauf Bey, adalet örgütündeki değişiklik dolayısıyla, yapılan uygulamanın adaleti sağlamak için en uygun yöntem ve biçim olup olmadığını öğrenmek istiyordu.
Milli Eğitim bakanından da, ilköğretim süresinin yasaya aykırı olarak niçin azaltıldığının açıklanmasını istedi.
Rauf Bey, İstanbul valisinin gece manevrasından, İstanbul'un "eminlik(1)"le yönetilmesinin, halkın haklarına dokunduğundan da söz ettikten sonra; Milli Eğitim Bakanı Vâsıf Bey'le basın arasında çıkan bir olaydan ve bu vesile ile öğretmenlerden söz açarak dedi ki: "Öğretmen ordusunun, aydın ordunun, şu ya da bu yanı tutar ve destekler biçimde yayın yapmaları doğru mudur?"
Rauf Bey bunun doğru olmadığını söyleyerek söylevini şu cümle ile bitirdi: "Tanrı yurdumu, ulusumu ve hepimizi korusun."
Bu cümlenin alkışlarla karşılanmasından sonra, İçişleri bakanı kürsüye çıktı. Gümüşhane milletvekili Zeki Bey, daha önce kendisinin konuşması gerektiği savında bulundu. Vehbi Bey: "Efendim, bu iş bakanların Meclis'i sorguya çekmesi biçimine girdi." dedi. Başkanlık, bakanların söz hakkı ile ilgili iç tüzüğü hatırlattı. Recep Bey de, çok geniş bir gensoru karşısında bulunan bakanların, tüzükile sağlanmış söz haklarını kullanmalarına izin verilmezse, gerçeğin belirmesine yardım edilmemiş olacağını söyledikten sonra, yöneltilen sorulardan kendisini ile ilgili bulunanlara birer birer yanıt verdi. Konuşması sırasında, Rauf Bey'in kürsüye bir öğütçü gibi çıktığını söyleyerek: "Bu Meclis, ne tam bir sessizlik içinde çalışmak zorunda olan bir okuldur, ne de bir bilim akademisidir." dedi. Rauf Bey'in kürsüde bugün bile açık konuşmadığına; "soruşturma" sözünü söylemeyerek Feridun Fikri Bey'in, üç bakanlığın bir yıllık çalışmalarına ilişkin yersiz, haksız, mantıksız, yasadışı ve hükümet dengesini bozan "Meclis soruşturması" isteğini desteklemekte olduğuna Meclis'in dikkatini çekti. Feridun Fikri Bey, oturduğu yerden, Recep Bey'in "mantıksızdır" dediğine karşı çıktı. Bu sözü geriye almasını istedi. Recep Bey: "Geriye almıyorum efendim, mantıksızdır; gerçek, olduğu gibi söylenir." dedi. Feridun Fikri Bey'in: "Mantıksız sözünü

kabul etmiyorum." demesi üzerine Recep Bey şu yanıtı verdi: "Feridun Fikri Bey, dedi, siz daha ağır şeyleri kabul etmeye alışkınsınız..." (daha ağır şeyleri, Adalet Bakanı Necati Bey söylemiş). Feridun Fikri Bey: "Adalet bakanı sözlerini geri aldılar." dedi. Necati Bey, yerinden fırlayarak: "Sözlerimi geri almadım" dedi. Biraz gürültü oldu. En sonu başkan: "Rica ederim, gürültüyü keselim!" dedi. Recep Bey, açıklamasını sürdürerek: "...Birçok kişilerde defterler varmış, demiştim. Şimdi Rauf Bey'in sözlerine göre, hazırlanmış sorulardan on, on beş tanesinin silinmesi fırsatını bulacağız. İşte baylar, dedi, defterlerin yavaş yavaş ucu görünüyor." Recep Bey, Rauf Bey'in sözlerinde kullandığı "taktik'e dikkati çekerek dedi ki: "Rauf Bey hem bütün bu soruları soruyorlar hem de: 'Hiçbir zaman bakanları sorumlu tutmak ya da hükümeti düşürmek gibi bir amaç gütmüyorum.' diyorlar. Bir gensoru günü ulus kürsüsüne çıkan kişi ya hükümetten yanadır ya da karşıcıldır. Hükümetten yana ise hükümetin tutmasını ister; karşıcıl ise düşürülmesini ister ve bunu açıkça söylemek gerekir. Yoksa, Rauf Beyefendi'nin söyledikleri boş sözlerden başka bir şey değildir."
Recep Bey'in bu sözü, Rauf Bey'le aralarında karşılıklı kısa bir konuşmaya yol açtı:
- Ama saldırıyorsunuz.
- Siz de sözlerimi kesiyorsunuz... gibi sözler söylendi.
En sonu Recep Bey sözlerini sürdürerek dedi ki: "Saygıdeğer baylar, birtakım sorular soruyorlar: Ahmet gelmiş midir, yasa uygulanmış mıdır?.. gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsü böyle gensoru görüşülürken, bir amaç güdülmeksizin sorulacak ve söylenecek şeylerin yeri değildir." "Buraya çıkıyorlar; söylüyorlar, söylüyorlar; sonunda: 'Söylüyorum, söylüyorum ama birşey yoktur' diyorlar. Böyle olunca, söylenenler boş sözlerdir, amaçsızdır. Durumun tanımı budur." Recep Bey sözlerine şöyle devam etti: "Çok dikkat ettim; Rauf Bey buraya çıktılar; sırası geldi, gerekti, başka bir tanım yaptılar; 'cumhuriyet' sözcüğünü söyleyemediler." "Sayın arkadaşlar, şaka değil; büyük bir devrimden çıktık, aydınlık bir geleceğe gidiyoruz. Bütün gerekleriyle, bütün koşullarıyla, bütün açıklığı ile bir amaca yürüyoruz." "Nedir Rauf Bey'in bu küskünlüğü ki sırası gelmiş ve dolayısıyla arkadaşlar fırsat vermişken, bu kutsal adı söylemekte dayatıp direnmişlerdir." "Ama, şurası dikkate değer: Bu kişi

İstanbul'da kıyametler kopardı." "Elinden gelen her şeyi yaptı." "Karşımıza çıktığı zaman da, bütün yaptıklarından döndü ve ant içerek dedi ki: 'Ben cumhuriyetçiyim.' Bugün kendisinden kuşkulanıyorum. Bu kuşkunun yanlış olduğuna beni inandırmayı, kendileri için, gerekli görüyorlarsa çıksınlar; kürsüden, ya da başka bir yerden söylesinler ki, böyle bir kuşkuya yer yoktur. Böyle yapmazsa, Rauf Bey'in cumhuriyete olan bağlılığından kuşkum vardır ve bu kuşkum sürecektir. Gerçek budur."
Recep Bey, açıklamasını bitirirken: "Sayın arkadaşlar, dedi, boğazımıza dek kan içinde yoğrularak bugüne değin yürüttüğümüz bu sorunu-bu kutsal yurdun yükselişini kesinlikle sağlayacak olan- bu işi, şimdiki aşamasına getirdik. Bugünden sonra en büyük yanılgı; duraksamalar, kuşkular, açık olmayışlardır. Bunların nereye varacağını kimse bilemez."
Recep Bey kürsüden inerken Başkanlık, isteği üzerine, kendini savunmak için Rauf Bey'e söz verdi.
Rauf Bey: "Sizin her zaman ve her duraksadığınız yerde, ben yeniden ant içmek zorunda mıyım?" dedi. "Zorundasın!" sesleri yükseldi. Rauf Bey bu seslere: "Hayır baylar, kimsenin kimseden kuşku etmeye hakkı yoktur." diye yanıt verdi.
Buna, Afyonkarahisar milletvekili Ali Bey, oturduğu yerden yanıt vererek: "Sen de o zaman, bu toprakta oturamazsın! Atalarının, babanın ve dedenin geldiği yere gidersin! Bu toprak bunu istiyor!" dedi.
Bunun üzerine Rauf Bey karşıcıl olduğu noktayı açıklama yollu bir konuşma yaparak dedi ki: "Sınırsız ve koşulsuz ulusal egemenlik ilkesine dayanan bir yönetimi, 'demokrasi' denilen halk yönetimi ilkelerini kökleştirmek için, bu ilkelere dayanarak ulustan milletvekilliği görevini aldık." "Birtakım arkadaşlarımız, ulusun bu hakkını Meclis'ten alıp şu yada bu makama Meclis'i kapatmak ve yasaları geri çevirmek hakkını vermek anlayış ve eğilimini gösterdiler. İşte ben buna karşıyım."
Recep Bey, bu sözlere yanıt vererek açıkladı ki: "Rauf Bey karşıcıl durum takındığı zaman daha Anayasa ve böyle birtakım hakların kimseye verilmesi ya da verilmemesi söz konusu bile değildi. Bu sorunlar ancak aylarca sonra ele alındı. Baylar, bu, yanıltmacadır." (1)

Rauf Bey, karşıcıl oluşunun nedenini iyi anlatabilmek için, şöyle bir açıklama yapmayı gerekli gördü. Dedi ki: "Baylar, halifeci, padişahçı şöyle dursun, bu makamın haklarını alabilecek herhangi bir makama karşıyım."
Rauf Bey, halifeci ve padişahçı olmadığını söylerken cumhurbaşkanlığı katına, cumhurbaşkanına karşı olduğunu açıklayıp ortaya koyuyordu. Daha önce, yeri gelip söylediğim üzere Rauf Bey, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" niteliğinde üsteliyordu. Yani ad değişse de, cumhuriyet adı verilse de, örgütün o niteliğinin korunmasını sağlamak istiyordu.
Niçin? Çünkü, cumhurbaşkanlığı makamı, halifelik ve padişahlık makamlarının haklarını alabilirmiş.
Baylar, kişisel görüş diye ortaya atılan bu sözler, Recep Bey'in dediği gibi "boş sözler" değil de nedir? Bu gibi sözlerle kurulan mantık "yanıltmaca" değil de nedir?
Bu kişisel görüşün ve bu mantığın anlamını ve özünü, Rauf Bey'in bugünkü çalışma ve çabaları pek güzel göstermektedir. Ama biz bunu anlamak için, bugünlere değin beklemek aymazlığında kalamazdık. Bundan dolayı bizi bağışlasınlar.
...
Baylar, o gün de gensoru sonuçlanmadı. Görüşme ertesi güne bırakıldı. Sözü 8 Kasım günü yapılan görüşmelere getirmeden önce biraz da o günlerin kimi yayınlarını gözden geçirelim.
5 Kasım 1924 günlü Vatan gazetesindeki başyazıda, hükümeti eleştirenler ve karşıcıl durumdakiler övülmekte, hükümeti tutanlar ise, kınanmaktadırlar. Başyazar: "Daha ağzını açmayan eleştirici adaylarına karşı, her gün kulaktan kulağa yeni bir saldırgan söz fısıldanıyor. Hükümetçi gruptan kime rastlarsanız, o gün verilen gizli günlük buyruktaki sözleri olduğu gibi işitirsiniz"" dedikten sonra sözlerini doğrulamak için birtakım örnekler sayıyor ve "Buyruğa körü körüne uymayan, gerçeği gören ve söylemek isteyen kişileri, başlangıçta susturmak için her araca başvuruyorlar. Kişisel istenç, doğal ve kararlı durumun üstünde bir etmen niteliğini sürdürüp gidecektir." diyor.
Baylar, yazar, "gizli günlük buyruk" ve "kişisel istenç" sözleriyle ulusa neyi bildirmek istiyordu? Gizli günlük buyruklar veren, kişisel istencini etmen kılan kimdi? Bu kapalı sözleri kullanan yazar, en sonu bize:

"İki yanı, yan tutmadan, bir yargıcı gibi çağırıp dinlemek, cumhurbaşkanlığının en ince ve önemli görevidir." öğüdünü veriyor; bu görevin hemen yapılmasını istiyor ve: "Çünkü yarın, pek geç olabilir!" diye gözdağı veriyor.
Bir gün sonra, benim yılbaşı söylevimden söz eden bu yazar: "Eleştiri eğilimi gösteren en özgür düşünceli yurttaşları zaman zaman susturmaya çalışan tekelci bir siyasal yöntem, gelişme ve ilerleme için ezici bir tamu durumundadır." cümlesiyle, tuttuğumuz yöntem için pek haksız ve kıyıcı bir karalamada bulunuyor ve: "Uğursuz gidişin belirli bir noktada durdurulması, yeni bir çığır açılması gerekir." diyerek, bize yeniden görevimizi hatırlatıyordu.
Vatan yazarı, bir gün sonra yazdığı "Sokaktaki Adam" başlıklı başyazısını: "İnşallah iyi olur, demekten başka yapacak şey kalmamış gibi görünüyor." cümlesiyle bitiriyordu.
8 Kasım 1924 günlü Vatan gazetesinde yayımlanan bir Ankara telyazısında: "Meclis, yüksek orunlarda bulunanlar uygun görmedikçe hükümeti düşüremeyecektir." biçiminde büyük harflerle dizilmiş izlenimler ve: "Rauf Bey'in, dünkü konuşmasında gensoru dışında önemsiz şeylerden söz etmekle, gensoru isteyenlerin durumunu sarstığı ve gensorunun etkisini azalttığı söylenmektedir." gibi haberler vardır.
Vatan gazetesinin gensoru görüşmelerini izlemek için özel olarak gönderdiği muhabir, izlenimlerinde pek yerindelik gösteremiyorsa da gensorunun etkisinin azalışı nedenleri üzerinde verdiği haberde aldanmış görünmüyordu.
Baylar, Tevhid-i Efkâr başyazarı da bir süre başyazılarla karşıcılları destekleyip yüreklendiriyor; hükümetin ve hükümeti tutan milletvekillerinin ise, kendilerini savunmalarını ve söz söylemelerini bile istemiyordu. Bu başyazar diyordu ki: "Meclis'te hükümeti tutan milletvekilleri, böyle her önemli işi gürültüye boğmak eğlencesini sürdürerek eleştiricileri susturdukça, İsmet Paşa Hükümeti hiç kuşkusuz güvenoyu alacaktır. Ama bu güvenoyunun gerçek niteliği, en sonu, bir küçük sandığın içine çok sayıda ak kâğıt atılmış olmasından öteye geçemez."
Bu boş sözler üzerinde durmayı gerekli görmüyorum. Biraz da Tanin gazetesine bakalım. Tanin'in "Siyasal Mayalanmalar" başlıklı bir yazısında "Kurtuluş Savaşı'nda büyük yararlıklarıyla tanınmış

saygıdeğer ve güvenilir kimi kişiler arasında bir işbirliği yapılmasına başlanmakta olduğu" haber alındığından; "Halk Partisi'ni ve hükümeti içtenlikle tutan basının bu haberleri pek kötü karşılayıp yorumladıklarından" ve "bunların kurulmakta olan yeni partiyi daha şimdiden gözden düşürecek nitelikte düşünceler ileri sürmeye kalkıştıklarından" söz edilmektedir. Yazıda program konusuna değinilirken, Halk Partisi'nin programı olmadığına dikkat çekildikten sonra: "Biz Halk Partisi'ni hiç beğenmiyoruz. Ama, Halk Partisi'nin ilkeleri adına söylenen ve görülen şeyleri tümüyle benimsiyoruz." deniliyor ve Halk Partisi ilkelerinden ne anlaşıldığı açıklanarak: "Ama, acaba gerçekte de böyle midir?" sorusu ortaya atılıyor. Yazar, bu soruya olumsuz yanıt veriyor ve: "Gönlümüz, karşısında böyle bir yenileştirme ve düzeltme partisi görmeyi istediği için, Halk Partisi'ni bu dediğimiz biçimde düşlemekteyiz." diyor. Ondan sonra, yazar şunları söylüyor: "Halk Partisi'nin programı ve sözleri başkadır, tuttuğu yol başkadır. Halk Partisi'nin demokratlığı dudaklarındadır." Bu düşünceleri ileri süren, birinci cümlesiyle: "Halk Partisi cumhuriyet kuracağını, halifeliği kaldıracağını programına yazıp ilan etmedi ve söylemedi; ama, eylemli olarak yaptı." demek istiyorsa doğrudur. Ancak, ikinci cümle ile Halk Partisi için söyledikleri doğru değildir. Yazar, karşıcıl kişilerin iş başına gelmek istemelerinin yasallığını tanıtlamak için söylediği birçok sözlere şunu da ekliyor: "Yurt yararına çalışmak, Tanrı'nın yalnız bugün iş başında bulunan kişilere özgü olarak, bağışladığı bir erdem midir?"
Tanin başyazarı, 4 Kasım 1924 günü yazdığı "Ordu ve Siyasa" başlıklı bir başyazıda şu düşünceleri ileri sürüyor: "Hükümet biçimi cumhuriyettir. Ama, hükümetin yalnız adını değiştirmek hiçbir yarar sağlamaz. Asıl değiştirilmesi gereken nokta işin özüdür, ilkeleridir. Bugün, Amerika Birleşik Devletleri dışında, Amerika'da yirmiye yakın ülke vardır ki, hepsinin adı da cumhuriyettir. Dahası, hep zencilerden meydana gelen Haiti bile bir cumhuriyettir. Ama, buralarda cumhuriyet, saltçılıktan pek az ayrılmaktadır. Soydan gelen bir devlet başkanı yerine, zorla cumhurbaşkanlığına çıkmış bir zorba görürüz. İşte bu kadar! cumhurbaşkanı sanını taşıyan zorba, egemenliğini istediği gibi yürütür. Saltçı bir hükümdar gibi kendi istek ve dileğinden başka bir yasa tanımaz."

Tanin başyazarı, söz konusu ettiği Amerika cumhuriyetlerinden Şili'yi bir yana bırakarak ötekiler için diyor ki: "Hiç birisi bugün gerçek cumhuriyet adını taşıyacak yaraşırlıkta değildir. Çünkü demokrasiye... dayanmıyorlar. Cumhuriyet adı altında saltçı hükümetlerin egemenlik sürmesi başkanların asker olması yüzündendir."

Burada biraz durmak isterim. Baylar, bu yazı, milletvekili olan komutanların milletvekilliğinden çekilmeleri üzerine ve o ilişki ile yazılıyor. Ama, öyle bir zamanda yazılıyor ki, ordularımızın müfettişleri orduları bırakıp hükümeti düşürmek için Meclis'e gelmişlerdi. Bu yazar da, onların iş başına geçmek istemelerinin yasallığını tanıtlamak için, daha bir gün önce, sütunlarca yazı yazmıştır. Cumhuriyetin saltçılıktan ayrımsız olabileceğine örnekler gösteren ve bunun nedeninin halkçılığa dayanmamak olduğunu söyleyen yazar: "Hükümet partisinin halkçılığı dudaklarındadır." diyen kişidir. Bunun böyle oluşu "başkanların asker olması yüzündendir." diyen kişi, Türkiye cumhurbaşkanının da asker başkanlardan biri olduğunu bilen kişidir. Bu kişidir ki, birer askeri başkan olan filan ve filanları, bir askeri başkan olan Türk cumhurbaşkanı ve yine bir askeri başkan olan Türk başbakanı ile karşı karşıya getirmek için böyle bir çabayla çalışıyor ve sonra sevmediği yanın yıkılmasını, ulusa gerekli gösterebilmek için, sözde dikkate değer ve ders alınacak örnekler veriyor ve:"Hangi general, başına daha çok ayaklanıcı toplayabilirse, cumhurbaşkanlığına o geçer." ve "Ordu komutanları, haydut elebaşıları, birbiriyle çarpışarak cumhurbaşkanlığı katını zorla ele geçiriyorlar." diyor.

Baylar, bu ve buna benzer sözlerin hangi amaçla ve hangi duygu ile yazıldığını sezmemek ve bu gibi yayınların Meclis üyelerinde ve kamuoyunda bırakacağı kötü ve dokuncalı etkileri anlamamak olanaklı değildi. Gerçekten bu kötü etkiler, ne yazık ki, eylemli olarak tepkilerini göstermiştir.

Refet, Kâzım Karabekir ve Ali Fuat paşaların, Milli Savunma Komisyonu'na seçilmemiş olduklarından üzülen o cumhuriyetçi yazar, bu kez de, ordu komutanlarının ordulara etki yapabilcek bir kurula seçilmeyişlerini iyi bulmuyor. Bu konuda pek sevdiğini anlatmak istediği demokrasiye uymaktan da vazgeçiyor. Bu düşünceleri anlatan cümleleri hep birlikte inceleyelim:

"Siyasa" başlığı altında yazılmış yazılar arasında: "Milli Savunma Komisyonu, Millet Meclisi'nin hemen hemen en az siyasa ile uğraşan, dahası, siyasa işleriyle hiç ilgisi bulunmayan bir çalışma alanıdır." cümlesi vardı. Yazar, bu cümleyle, Meclis'e giren ordu müfettişlerinin siyasa ile ilgisi bulunmayan bir alanda çalışmalarına neden ve niçin meydan verilmedi? demek istiyor. Buna şu yolda yanıt verilebilir: Çünkü gerçekten Milli Savunma Komisyonu siyasa işleriyle ilgilenmemesi gereken bir komisyon olduğuna göre bu komisyona, yalnız siyasa işleriyle uğraşmak üzere Meclis'e gelmiş olan kişileri seçmekte sakınca vardır!
Yazar, daha sonra diyor ki: "Burada, yurdun namusunu ve bağımsızlığını savunacak orduyu, yönetmeye, düzenlemeye, daha iyi ve daha ileri bir duruma getirmeye yarayacak yasalar yapılacaktır. Politikacılık tutkusuna kendilerini kaptırmayıp da, yalnız yurdu düşünenler, bu görevin ordu ileri gelenlerinden en yeterli kişilere verilmesini bir yurtseverlik borcu bilirler."
Bu cümleler üzerinde de biraz duracağım.
Ordunun yönetimi, düzeltilmesi, düzenlenmesi, daha iyi ve daha ileri bir duruma getirilmesi sorunu çok önemlidir. Bu işle görevli bulunan ve uğraşan makam, "Genelkurmay"dır. Bu makamda yazarın da dediği gibi, en seçkin komutanlarımız bulunmaktadır. Ordunun yönetimi, düzenlenmesi ve iyi bir duruma getirilmesi işlerini üzerine alan Genelkurmay, bu konularda, gerektikçe hükümete önerilerde bulunur.
Genelkurmay'ın ve hükümet içindeki Milli Savunma Bakanlığı'nın boyuna düşünüp saptadıkları sorunlar, her yıl toplanan "Yüksek Askeri Şûra"ca incelenir ve görüşülür. Yüksek Askeri Şûra, Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma ve Donanma bakanları ile ordu müfettişlerinden kurulur. Yüksek Askeri Şûra'nın incelemesinden geçen ve uygulanması kabul edilen işlerden gerekenler hükümete önerilir. Bu önerilerden, uygulanması için yasalaştırılması gerekenler varsa, işte onlar Meclis'e sunulur. Meclis'te, yöntem gereği Milli Savunma Komisyonu'ndan ve ilişkisi olursa başka komisyonlardan da geçtikten sonra, Meclis Genel Kurulu'nda görüşülür ve yasalaştırılır.
Milli Savunma Komisyonu'ndaki üyelerin askerlikten anlaması gereklidir. Ama, yalnız askerlikten anlaması yetmez. Devletin akçalı

işlerinden, siyasasından ve daha birçok şeylerden de anlaması gereklidir. Yalnız askerlikten anlamak, orduya ilişkin yasa tasarıları yapmak için yetseydi, bu tasarıların, Genelkurmay'ca saptanıp Yüksek Askeri Şûra'ca onandıktan sonra, ayrıca bir komisyonda, ya da komisyonlarda incelenmesi gerekmezdi. Çünkü, siyasa ile uğraşan kişiler, askerlikten gelmiş olsalar bile; yaşamı boyunca bilim ve teknik ile, askerlik alanındaki ilerlemeleri günü gününe izleyip uygulamakla uğraşan kişilerden daha uzman ve daha yetkili olamazlar.
Ordunun yönetimi, düzeltimi, düzenlenmesi ve iyi bir duruma getirilmesi için en uygun düşünceleri ve pek çok bilgi ve görgüleri olduğunu sanan ve Yüksek Askeri Şûra'da yasa gereğince üye bulunan ordu müfettişleri için en uygun çalışma alanı, orduların başındaki ve Yüksek Askeri Şûra içindeki yerleri idi. (Ağırbaşlılık isteyen bu yerin değer ve önemini anlamayıp; Hükümeti, Milli Savunma Bakanlığı'nı, Genelkurmayı beğenmeyip; onları kendilerinin askerlikle ilgili düşünce ve tasarılarını değerlendirmekten uzak görerek; siyasa alanında çalışmayı yeğleyen komutanların, Milli Savunma Komisyonu'na seçilmesini sağlamaya çalışmak; onların, hükümetten Meclis'e gelen, orduya ilişkin her çeşit önerilerinin sonuçlandırılmasını güçleştirmek ve bunlardan yararlanarak hükümeti düşürme ve Genelkurmay başkanını değiştirme gibi kötü dileklerini gerçekleştirmek için olabilir.)
Tanin başyazarının da bundaki amacının başka bir şey olduğunu sanmak saçmadır.
Amacının, gerçekleşmemesinden "üzüntülü ve umutsuz" olan yazar: "Eski Atina cumhuriyetinde demokrasi ilkelerine o denli aşırı bağlı idiler ki, yönetim kollarının hiçbirinde, bilgi ve uzmanlık yönünden olsun, bir sivrilme kuralı kabul edememişlerdi." Demokraside bu aşırılığa karşın, "Atina demokrasisinde generallere bu kural uygulanmıyordu."
Halk Partisi'nin demokratlığının dudaklarında olduğunu, cumhuriyetin saltçılıktan ayrımsız olduğunu ulusa anlatmaya çalışan bir adamın, bu saçma düşüncelerinin daha okunduğu günlerde, iş başına geçirmek çabasında bulunduğu generallerin, demokrasiden bile ayrı tutulabilecekleri görüşünü ileri sürmesi, sanırım, özü sözü doğru kimselerin yapabilecekleri işlerden değildir.

Baylar, tutku ve kin duygusu bir adamın kafasını ve vicdanını kararttığı zaman, o adam nasıl konuşur, buna bir örnek ister misiniz? İşte buyurunuz, yine bu yazarın şu sözlerini dinleyiniz: "Halk Partisi'nin ve İsmet Paşa Hükümeti'nin memlekete gösterdiği çirkin yüz! Kişisel tutkularına bu denli kapılmış olan önderler, ulusal bir parti kurmak, ulusu temsil etmek savında bulunamazlar!"
"Gelecek günlere bağladıkları umutla kaynayıp çoşan gençler, taze ve temiz canlarını verdiler; memleketi kurtarmak için! Bunu, ülkenin, kendilerinden ve tutkularından başka bir şey düşünmeyen politikacılar elinde oyuncak olması için değil!"
Gerçeğin tam karşıtını, yanıltmacalı ve saçma sapan sözlerle söyleyen bu adam, bizim kurduğumuz partiyi ve bizim hükümet kurmakla görevlendirdiğimiz İsmet Paşa'nın ve hükümetinin yüzünü çirkin görüyor ve gösteriyor.
Baylar, bizim yüzümüz her zaman temiz ve ak idi, her zaman da temiz ve ak kalacaktır. Yüzü çirkin ve vicdanı çirkinliklerle dolu olanlar, bizim yurtseverce, vicdanlı ve namusluca davranışlarımızı, bayağı ve çirkin tutkuları yüzünden, çirkin göstermeye kalkışanlardır.
Baylar, 8 Kasım günü Meclis'te, yine gensoru görüşmeleri sürdü. Feridun Fikri Bey'in,"Meclis soruşturması"nın kabul edilmesi için yaptığı uzun konuşma, birçok milletvekilinin sözleriyle karışarak epeyce sürdü. Ondan sonra Yunus Nadi Bey kürsüye çıkarak; "Baylar dedi, "memleketin yönetim biçimi söz konusudur. Cumhuriyet yönetimi söz konusudur. Her şeyden önce bu işi görüşmek gerekir."
Yunus Nadi Bey, Rauf Bey'in bir gün önceki sözlerine değinerek, "Ulusal egemenlik mi cumhuriyetin gelişmesidir, yoksa cumhuriyet mi ulusal egemenliğin gelişmesidir?" gibi bir kuramın tartışılmasının yersiz olduğunu açıkladı.
Rauf Bey'in; "Halife, padişah şöyle dursun, bu makamın haklarını alabilecek herhangi bir makama karşıyım." yolundaki sözlerini Yunus Nadi Bey şöyle açıkladı: "Rauf Bey'e göre bu makamın hakları vardır; anlatış açıktır, saklı hakları vardır. Sakın kimse almasın. Günün birinde belki kullanılacaktır." "Oysa, anayasa çıkmıştır. Bütün makamlar saptanmıştır. Bütün durumlar yasa halinde sunulmuştur. Ama, yine de boş öyküler, boş sözler söylüyor."
Bundan sonra, Yunus Nadi Bey şu sözleri söyledi: "...Cumhuriyeti beğenmeyen adamlar vardır. Açıkça söyleyemedikleri şeyi, içlerinde

besleyen yaratıklar vardır ve içimizdedirler. Öyle adamların kafası ezilir, baylar!"
Yunus Nadi Bey, Rauf Bey ve arkadaşlarının gösterili durum takınmalarından, müfettiş paşaların çekilmelerinden ve Meclis'in içinde oyun oynanılamayacağından söz ettikten sonra dedi ki: "Özel ve gizli düzenlerle kimi amaçlara ulaşırız kuruntusunda bulunmak ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin köşesinde oturarak bunları yapmak, saygısızlıktır; kabul edemeyiz efendim!".
Yunus Nadi Bey, Refet Paşa'ya ilişerek şunları söyledi: "Refet Paşa Hazretleri, bildiğiniz üzere, altı yedi ay önce gösterişli ve yersiz, kimi duyurular ve demeçlerle milletvekilliğinden çekilmişlerdir. Şaşılacak bir olaydır. Gerekçe olarak bildirmişlerdi ki, milletvekilliğinden çekilmesinin nedeni, karanlık odada, yakın arkadaşlar arasında ulusal ant mı ne, bir şey varmış. Orada toplanan arkadaşları iş başına getirecekmiş. Efendim, çok ilgi duydum bu işe."
Afyonkarahisar milletvekili Ali Bey, oturduğu yerden söze karıştı ve: "yani generaller hükümeti" dedi. Yunus Nadi Bey: "Çok ilgi duydum bu işe" diyerek konuşmasını şöyle sürdürdü: "...anayasa vardır. Cumhuriyet kurulmuştur. Hükümet nasıl kurulacaktır, orada yazılıdır. Bütün bunları yöneten bir Türkiye Büyük Millet Meclisi vardır. Hayır, bunlar yetmez. İstenir ki, Refet Paşa milletvekilliğinden çekilsin ve gitsin hükümet kursun. Yakın arkadaşlar toplasın. Ne inançtır bu?"
"...Efendim, dağ başında mıyız? Demirci Efe'yi alarak, gelip de hükümeti mi kuracaktı? Meclis yok mudur? Anayasa yok mudur? Bu, ne mantıksızca iştir?"
Refet Paşa, Yunus Nadi Bey'e yanıt vermek üzere kürsüye çıktı. Kendini savunmaya çalışırken, Rauf Bey'le aralarındaki görüş birliğinden ve Rauf Bey'in söylediği her şeyin onun adına da yazılması gerektiğinden söz ettikten sonra: "İki asker milletvekilinin Meclis'e dönmesini istemişsem acaba Çin'de olduğu gibi bir cumhuriyet mi yapmak istemiş olurum?" dedi. Refet Paşa'nın sözlerine, birçok milletvekili, oturdukları yerlerden kısa yanıtlar vermeye başladılar. Nerdeyse karşılıklı tartışmalar oldu. En sonu, kürsü başka bir karşıcıl milletvekiline bırakıldı. Ondan sonra kürsüye çıkan Mahmut Esat Bey (İzmir): "... Günlerden beri sürmekte olan tartışmalara ve daha sonu gelmeyen görüşmelere, ne devrim ve ne de ulus dayanabilir." dedikten sonra durumun "yalnızca devrim

adına, devrimleri ileri götürmek adına hükümeti düşürmek" olmadığını açıkladı.
Mahmut Esat Bey, her şeyden önce gidilecek yolları belirtmek gerektiğini, o zaman daha içtenlikle ve daha kesin yürünebileceğini söyledi ve Rauf Bey'in görüşüne değinerek, şu irdelemelerde bulundu: "Ulusal egemenlik başka bir sorundur; cumhuriyet, meşrutiyet, saltçılık, baskı yönetimi de başka birer sorundur. Kimisi hükümet biçimidir. Kimisi de ulusal iradenin yürütülmesi ve uygulanmasıdır. Bu dört yöntem içinde, değişik biçimde, ulusal egemenliğin uygulandığını görmekteyiz; dahası zorbalıkta bile bir parça uygulanmaktadır. Meşrutiyette biraz daha çok, cumhuriyette daha çok. Öyleyse bu bakımdan bu iki şeyi karıştırmamak gereklidir. Ulusal egemenlik cumhuriyetin gelişimi demek değildir. Çünkü, ulusal egemenlik biçim değildir, öz ve ilke işidir."
Mahmut Esat Bey, Rauf Bey'in kişisel görüş diye ortaya attığı sözler üzerinde gerektiği ölçüde durduktan sonra: "Türk devrimi yükseliyor." "Ancak bu devrimi, amacına, ulusça beklenilen amacına çarçabuk ulaştırmak için, gerçek durumun hemen açıklığa kavuşması gereklidir. Türk Ulusu, ortada, demokrasi adına çekilmiş bir kılıç gibi bunu beklemektedir." sözleriyle konuşmasını bitirdi.
Bundan sonra Adalet Bakanı Necati ve Milli Eğitim Bakanı Vâsıf Beyler, karşıcıl milletvekillerinin sorularına uzun konuşmalarla yanıt verdiler.
Maliye Bakanı Mustafa Abdülhâlik Bey, konuşmasına başlamadan önce, Rıza Nur Bey'dentutanaktaki sözlerinden kimisinin açıklanmasını istedi. Rıza Nur Bey, Yanyalıların Türklüğünü kuşkulu gösterecek biçimde sözler söylemişti. Abdulhâlik Bey, Rıza Nur Bey'in yanlış sanısını şöyle düzeltti: "Doktor Bey, altı yüzyıl önce, Arnavutluğun bir parçası olan Yanya'ya giden atalarımızın orada bıraktıkları kuşakları başka yolda suçluyor. Hem kim? Üzülerek söylüyorum, öyle saygıdeğer bir arkadaşım ki, altı yıldan beri bağnaz bir ulusçu olmuştur. Daha önce değildi. Kendileri daha iyi bilirler. Ben, o Yanyalı dedikleri adam, Türklük için silahlı savaşırken, kendileri tersine, (Türklüğe karşı) ayaklanmaya kışkırtmıştır."
Gerçekten Rıza Nur Bey'in siyasal yaşamında birçok savaşımlara katıldığı biliniyordu. Bu durumu, ulusçu olarak, Büyük Millet Meclisi zamanında kendisine görev ve çalışma alanları gösterilmesine engel

sayılmamıştı. Ama, Türklerin Rumeli'den çıkarılması gibi, her Türk'ün yüreğinde sonsuz ve onulmaz bir acı yaratan büyük yıkım zamanında, aşırı ulusçu Rıza Nur Bey'in Arnavut ayaklanıcılarla birlikte, Türklere karşı çalıştığını bilmiyorduk. Bu anlaşılınca Büyük Millet Meclisi'ni büyük ve gerçek bir şaşkınlık kapladı.
Bundan sonra Maliye bakanı öbür konulara geçti. Daha sonra Tarım Bakanı Şükrü Kaya Bey konuştu. Şükrü Kaya Bey, özellikle Tarım Bakanlığı'nı eleştiren bir milletvekiline yanıt verdi ve tarım işlerinin güzel cümleler, güzel sözler, güzel mantıklarla gizlenecek bir şey olmadığını açıkladıktan sonra: "Bu, toprağa yazılan bir yapıttır. Onun sayfaları açık ve herkesçe okunmaktadır." dedi ve ekledi: "Kalkıp da Büyük Meclis'in önünde, şöyle yapıldı, böyle yapıldı gibi yanıltmacalar ileri sürülebilir mi? Bu ne kendini bilmezliktir?"
Ticaret Bakanı Hasan Bey'den ve Bayındırlık Bakanı rahmetli Süleyman Sırrı Bey'den sonra açıklama sırası Dışişleri Bakanlığı'na ve Başbakanlığa geldi.
Baylar, Başbakan İsmet Paşa, gensorunun genel olmasını önerdiği günden sonra görüşmelere katılamayacak kertede hastalanmış, yatıyordu. Milli Savunma Bakanı Kâzım Paşa, İsmet Paşa adına kürsüye çıkarak gereken açıklamaları yaptı.
Artık gensoru görüşmelerine son vermek zamanı gelmişti. Görüşme yeterliği kabul edildikten sonra, Feridun Fikri Bey'in "Meclis soruşturması" önergesi oylandı, kabul edilmedi.
19 oya karşı 148 oy ile İsmet Paşa Hükümeti'ne güven bildirildi. Bir kişi de çekimser kalmıştı.
Baylar, Meclis'te yenilenlerin gazeteci arkadaşları, bu sonucu elbette hiç beğenmediler. Daha küskün ve direngen bir biçimde saldırıya geçtiler.
9 Kasım günlü Vatan gazetesinin başyazarı: "Bugünkü yönetim biçimi, sözde, ulusal egemenliğin en yüksek aşaması olmuştur. Ama, hükümetçilerin anlayışı, biraz kazılsa, hemen hiç değişmemiş olduğu görülür." ve "Bugün, gerici sözü yeniden çokça kullanılır olmuştur." gibi eleştirilerle doludur.
10 Kasım günlü Vatan'ın "Meydan Savaşının Sonucu" başlıklı yazısı, Timur'un fil öyküsünü anlattıktan sonra, hükümeti düşürmeye çalışanların iyi iş göremediklerinden yakınan şu düşünceleri kapsıyordu:"Ankara'da ilk gensoru başladığı zaman, ortada eleştirici,

dayançlı bir çoğunluk vardı." "Eleştirenler işi iyi yürütemediler, örgütleşmemiş kişiler gibi, teker teker eleştirilerde bulundular. Teker teker yapılan eleştiriler bile sağlam olarak sürdürülemedi. Gensoru genelleşince, dinlenme günlerindeki not defterlerini açan olmadı. En keskin eleştiriciler bile, dillerinin altındakini söylemekten çekindiler."
Yazar, duruma siyasacılık açısından bakarak diyor ki:
"Hükümetçilerin çok iyi bir yönetimle ve başından sonuna dek düşünülmüş bir planla çalıştıkları görülür."
Burada insanın bu yazara şöyle bir soru soracağı geliyor: Ulusun alınyazısına ilişkin sorumluluğu üzerine almalarını istediğiniz kişiler, aylarca ve aylarca hazırlandıktan ve İstanbul'daki arkadaşlarıyla da uzun boylu görüştükten sonra, sizin de açıkladığınız gibi, dillerinin altındakini söylemekten çekinecek kertede kendilerine güvenemezlerse; topu topu on dokuz buçuk kişinin Meclis'te çalışmalarını birleştirmeye güçleri yetmezse, bu kişilerin devletin başına geçmek yeterliğinde oldukları düşünülebilir mi?
Baylar, Tanin'in "Mirsadı İbret (1)" sütunundan da birkaç cümle okuyacağım. Bu sütunu dolduran yazar, bütün memlekette Meclis'in genel görüşünü gösteriyor ve: "Eyvah! Bu da ötekiler gibi çıktı." dedirtiyor.
Pusuya yatan bu yazar, kulağına şu sözlerin fısıldandığını da işitiyor: "...Eski yıkıntılarla yapılan bir yapıdan ne umarsın ki!"
Acaba bu yazıları yazmış olan kişi, gerçekten o gün böyle mi düşünüyordu; yoksa, bu anlamsız sözleri, ulusu bize karşı kışkırtmak amacıyla mı yazıyordu? İster öyle ister böyle olsun, her ikisi de doğru değildi. Bu çeşit yazarlar cumhuriyete kötülük etmişlerdir.
Baylar, Tevhidi Efkâr'ın da, alışkanlığı üzere: "Yararsız ve değersiz bir utku" diye yazdığı yararsız ve değersiz yazılar sürüp gidiyordu.
Saygıdeğer baylar, "komplo" konusunu açıklarken ve komplonun Meclis içindeki evresini anlatırken, önemsiz sanılabilecek kimi ayrıntılara dokundum. Bunda beni haklı göreceğinizi umarım.
Hatıra gelir ki, her hükümet, her zaman gensoruya çekilebilir. Bir gensoruya bu denli önem vermek doğru mudur? Şunu bilginize sunmalıyım ki, söz konusu olan gensoru, olağan bir gensoru değildi. Komplonun özel bir evresi idi. Bu gensoru oyunundan sonradır ki, karşıcıllar maskelerini atmak zorunda bırakıldılar. Bilindiği üzere,

"Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" (1) diye bir parti kurdular. Gizli ellerin düzenlediği parti programını da ortaya attılar.
"Cumhuriyet" sözcüğünü söylemekten bile çekinenlerin; cumhuriyeti, doğduğu gün boğmak isteyenlerin, kurdukları partiye "Cumhuriyet", hem de "İlerici Cumhuriyet" adını vermeleri, nasıl ciddi ve ne kerte içtenlikli bir davranış sayılabilir?
Rauf Bey ve arkadaşlarının kurdukları parti, "tutucu" diye nitelendirilseydi, belki anlamı olurdu. Ama, bizden daha çok cumhuriyetçi ve bizden daha çok ilerici olduklarını savlamaya kalkışmaları elbette doğru değildi.
"Parti, dinsel düşünce ve inançlara saygılıdır" sözlerini ilke edinip bayrak gibi kullanan kişilerden, iyi niyet beklenebilir mi idi? Bu bayrak, yüzyıllardan beri, bilgisizleri, bağnazları ve boş inanlara saplanmış olanları aldatarak özel çıkarlar sağlamaya kalkışmış kimselerin taşıdıkları bayrak değil mi idi? Türk ulusu yüzyıllardan beri, sonu gelmeyen yıkımlara, içinden çıkabilmek için büyük özveriler isteyen pis bataklıklara, hep bu bayrak gösterilerek sürüklenmemiş miydi?
Cumhuriyetçi ve ilerici oldukları sanısını vermek isteyenlerin, yine bu bayrakla ortaya atılmaları; dinsel bağnazlığı coşturarak, ulusu, cumhuriyete, ilerlemeye ve yenileşmeye karşı kışkırtmak değil miydi? Yeni parti, dinsel düşünce ve inançlara saygı perdesi altında: "Biz halifeliği yeniden isteriz. Biz yeni yasalar istemeyiz. Bize Mecelle (1) yeter. Medreseler, tekkeler, bilgisiz softalar, şeyhler, müritler, biz sizi koruyacağız; bizimle birlik olunuz! Çünkü, Mustafa Kemal'in partisi halifeliği kaldırdı. Müslümanlığı zedeliyor. Sizi gâvur yapacak, size şapka giydirecek!" diye bağırmıyor muydu? Yeni partinin ilke edindiği sözler, bu gerici haykırışlarla dolu değil midir?
Bakınız baylar, bu ilkeye bağlı olanlardan birinin çok zaman önce (yani 10 Mart 1923 günü) asılmış Cebranlı Kürt Halit Bey'e yazdığı mektuptaki şu cümlelere: "Müslümanlık dünyasının kalımlı olmasını sağlayan ilkelere saldırıyorlar." "Bu konudaki açımlamalarınızı arkadaşlara da okudum. Hepsinin çabalarını arttırdı. Batılılaşmak, tarihimizi, uygarlığımızı yitirmeyi" zorunlu kılar... "Halifeliği yıkmak, din işlerine karışmayan bir hükümet kurmayı düşünmek; bunlar Müslümanlığın geleceğini tehlikeye atacak etmenleri yaratmaktan başka bir sonuç veremez."

Baylar, olup bitenler de gösterdi ve tanıtladı ki, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası programı, en hain kafaların ürünüdür. Bu parti, yurtta cana kıyıcıların, gericilerin sığınağı ve dayanağı oldu; dış düşmanların yeni Türk devletini, körpe Türk cumhuriyetini yıkmayı öngören planlarının kolaylıkla uygulanmasına yardım etmeye çalıştı. Tarih; gizli amaçlarla düzenlenmiş, genel ve gerici Doğu ayaklanmasının nedenlerini inceleyip araştırdığı zaman, onun önemli ve belirli nedenleri arasında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın dinsel konularda verdiği sözleri ve Doğu'ya gönderdiği sorumlu yazmanın kurduğu örgütleri ve yaptığı kışkırtmaları bulacaktır. Günlüğünü, nafile ve gece namazlarının sevabını anlatan hadislerle doldurmuş olan bu sorumlu yazman, doğu illerimizde dinsel kışkırtmalarda bulunurken, kendi partisinin programını uygulamıyor muydu? Yazıksız (1) halka, beş vakit namazdan başka, geceleri de çokça namaz kılmayı söyleyip öğütleyen adam belki de yaşamı boyunca hiç namaz kılmamış olan bir siyasacı olursa, bu davranışın ereği anlaşılmaz olur mu?
Baylar, yaptığımız devrimin genişliği ve büyüklüğü karşısında eski boş inançların ve kurumların birer birer yıkılışını gören bağnaz ve gerici kimseler, "dinsel düşünce ve inançlara saygılı" olduğunu bildiren bir partiye ve özellikle bu partinin içindeki tanınmış kişilere dört elle sarılmaz mı? Yeni parti kuran kişiler bu gerçeği anlamış değil midirler? Öyle ise, ellerine aldıkları din bayrağı ile ulusu ve ülkeyi nereye götürmek istiyorlardı? Böyle bir soruya verilmesi gereken yanıtta, "iyi niyet, aymazlık, umursamazlık" gibi sözler, yurdu ilerleteceğim diye ortaya atılan bir partinin ileri gelenleri için özür sayılamaz.
Baylar, yeni parti, adındaki "ilerici" ve "cumhuriyet" sözcüklerinin tam karşıt anlamlarıyla gelişmiştir. Bu partinin ileri gelenleri, gerçekten gericilere umut ve güç vermiştir. Buna örnek vereyim: Ergani'de, ayaklanıcıların valiliğini kabul eden ve sonradan asılan Kadri, Şeyh Sait'e yazdığı bir mektupta: "Millet Meclisi'nde, Kâzım Karabekir Paşa'nın partisi, din kurallarına saygılı ve dinseverdir. Bize yardım edeceklerine kuşkum yoktur. Dahası, Şeyh Eyüb'ün (*) yanında bulunan parti sorumlu yazmanı, partinin tüzüğünü getirmiştir..." diyor. Şeyh Eyüb de, yargılanması sırasında: "Dini kurtaracak biricik

partinin, Kâzım Karabekir Paşa'nın kurduğu parti olduğunu; din kurallarına uyulacağının, parti tüzüğünde bildirildiğini" söylemiştir. Baylar, "ilerici" ve "cumhuriyet" sözcüklerini kullanarak, bizden ve ulus aydınlarından din bayrağını gizlemeye çalışanların, ülkede genel bir gerilemeye ve ayaklanmaya yol açmak için içeride ve dışarıda, türlü düzenlerle ve kışkırtmalarla uğraşanların varlığını bilmedikleri düşünülebilir mi? Yeni partiye girenlerin tümü değilse bile, dinsel konularda verilen sözleri başarı için, etkili bir etmen sayan ve bununla ilgili hükmü tüzüklerine koyan kimselerin, yurda karşı, bize karşı hazırlanan cana kıyıcı düzenlerden habersiz oldukları kabul edilemez!
Tutalım ki, bunlar, ayaklanmanın başlamasından aylarca önce, yurdun şurasında burasında yapılan gizli toplantılardan; "Gizli İslam Derneği" (1) örgütünden; İstanbul'da Nakşibendi şeyhlerinin yaptığı toplantıda, hazırlanacak ayaklanmaya yardım için verilen sözden; en sonu, ulusal sınırlarımızın dışında bulunup Doğu ayaklanmasını kışkırtanların bildirilerinde (*) Kâzım Karabekir Paşa'nın partisine umut bağlandığının belirtilmesinden haberli değillerdir. Ama bunların Fethi Bey Hükümeti zamanında, partilerinin, dokuncalı ayaklanmaya ve geriliğe kışkırtıcı durum ve nitelikte olduğunu ve yurda dokunca verdiğini Fethi Bey'in kendilerine bildirmesinden sonra olsun, gerçeği görüp anlamaları gerekmez miydi? Hükümetin ve benim, çok temiz yürekle yaptığımız bu uyarlamalardan sonra olsun, gerçeği anlamaları ve ona göre davranmaları gerekirdi. Onlar, tersine bu kez de: "Dinsel düşünce ve inançlara saygılıyız" kalıbını büsbütün karşıt anlamda yorumlamaya kalkıştılar. Sanki bilinen bu kalıp sözle, her dinin ve türlü dinlerden olan kişilerin düşünce ve inançlarına saygılı olduklarını söylemek; geniş ölçüde özgürlüksever olduklarını anlatmak istiyorlarmış... Baylar, böyle bir tutuma, doğru ve içtenlikli denemez!
Siyasa alanında birçok oyunlar görülür. Ama, kutsal bir ülkünün belirmesi (2) olan cumhuriyet yönetimine karşı, çağdaşlaşmaya karşı, bilgisizlik, bağnazlık ve her türlü düşmanlık ayağa kalktığı zaman; özellikle ilerici ve cumhuriyetçi olanların yeri, gerçek ilerici ve cumhuriyetçi olanların yanıdır; yoksa gericilerin umut ve çalışma kaynağı olan yer değil...

Ne oldu baylar? Hükümet ve Meclis, olağanüstü önlemler almayı gerekli gördü. Takriri Sükûn Yasası'nı (1) çıkardı. İstiklal Mahkemelerini çalıştırdı. Ordunun savaşa hazır sekiz dokuz tümenini, ayaklananları yola getirmek için, uzun süre görevlendirdi. "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası" denilen dokuncalı siyasal kuruluşu kapattı.
Sonunda, elbette cumhuriyet başarı kazandı. Ayaklananlar yok edildi. Ama, cumhuriyet düşmanları, büyük komplolarının sona erdiğini kabul etmediler. Alçakça, son bir girişim yaptılar. Bu da, İzmir'de düzenlenen cana kıyma girişimi (2) biçiminde belirdi. Cumhuriyet mahkemelerinin ezici eli, bu kez de, cumhuriyeti, cana kıyıcıların elinden kurtarmayı başardı.
...
Saygıdeğer baylar, durumun ağırlaşması üzerine hükümetçe olağanüstü önlemler alınması gerektiği yolundaki görüşümüzü ilk belirttiğimiz zaman, bunu iyi karşılamayanlar vardı.
Takriri Sükûn Yasası'nı ve İstiklal Mahkemelerini, zorbalık aracı olarak kullanacağımız düşüncesini ortaya atanlar ve bu düşünceyi aşılamaya çalışanlar oldu. Elbette, zaman ve olaylar, bu tiksinti verici düşünceyi aşılamaya çalışanları, utanmış duruma düşürmüştür. Biz, alınan olağanüstü, ama yasaya uygun önlemleri hiçbir zaman ve hiçbir biçimde, yasa dışına çıkmak için araç olarak kullanmadık, tersine ülkede dirlik ve düzeni kurmak için uyguladık; devletin yaşamasını ve bağımsızlığını sağlamak için kullandık. Biz, o önlemleri, ulusun uygarlaşmasına ve toplumsal gelişmesine yararlı kıldık.
Baylar, aldığımız olağanüstü önlemlerin uygulanmasına gerekseme kalmadığı görüldükçe, onların uygulanmasından vazgeçilmekte duraksanmamıştır. Nitekim İstiklal Mahkemeleri, iş bitince kaldırıldığı gibi, Takriri Sükûn Yasası da, yürürlük süresi sonunda yeniden Büyük Millet Meclisi'nin incelemesine sunuldu. Meclis, yasanın bir süre daha yürürlükte kalmasını gerekli görmüş ise, elbette bu, ulusun ve cumhuriyetin yüksek yararları içindir. Yüksek Meclis'in, bize zorbalık aracı vermek için bu kararı aldığı düşünülebilir mi?
Baylar, Takriri Sukûn Yasası'nın yürürlükte ve İstiklal Mahkemelerinin çalışmakta bulunduğu süre içinde yapılan işleri göz önüne getirecek

olursanız, Meclis'in ve ulusun güven ve inancının tam yerinde kullanıldığı kendiliğinden anlaşılır.
Ülkede yapılan büyük ayaklanma ve cana kıyma düzenleri ortadan kaldırılarak sağlanan dirlik ve düzen elbette kamuyu sevindirmiştir.
Baylar, ulusumuzun, giymekte bulunduğu ve bilgisizliğin, aymazlığın, bağnazlığın, yenilik ve uygarlık düşmanlığının simgesi gibi görülen "fes"i atarak, onun yerine, bütün uygar dünyanın kullandığı şapkayı giymesi ve böylece, Türk ulusunun uygar toplumlardan anlayış yönünden de hiçbir ayrılığı olmadığını göstermesi gerekiyordu. Bunu, Takriri Sükûn Yasası'nın yürürlükte bulunduğu sırada yaptık. Bu yasa yürürlükte olmasaydı yine yapacaktık. Ama, buna, yasanın yürürlükte oluşu da kolaylık sağladı denirse bu, çok doğrudur.
Gerçekten, Takriri Sükûn Yasası'nın yürürlükte bulunuşu, kimi gericilerin kamuoyunu geniş ölçüde ağılamasına meydan bırakmamıştır. Gerçi bir Bursa milletvekili, bütün yasama görevi boyunca hiçbir zaman kürsüye çıkmamış ve hiçbir zaman Meclis'te ulus ve cumhuriyet yararlarını savunmak için bir tek söz bile söylememiş olan Bursa milletvekili Nurettin Paşa, yalnız şapka giydirilmesine karşı uzun bir önerge vermiş ve bunu savunmak için kürsüye çıkmıştır. Şapka giyilmesinin, "temel haklara, ulusal egemenliğe ve kişisel dokunulmazlığa aykırı işlem" olduğunu savlamış ve bunun, "halka uygulanmamasını sağlamaya" çalışmıştır.
Ama Nurettin Paşa'nın, ulus kürsüsünden coşturabildiği bağnazlık ve gericilik duyguları; en sonu birkaç yerde ve yalnız birkaç gericinin İstiklal Mahkemelerinde hesap vermeleriyle söndü.
Baylar, tekke ve zaviyelerle türbelerin kapatılması ve bütün tarikatlarla, şeyhlik, dervişlik, müritlik, çelebilik, falcılık, büyücülük, türbe bekçiliği vb. gibi birtakım sanların yasak edilmesi ve kaldırılması da Takriri Sükûn Yasası yürürlükte iken yapılmış işlerdir.
Bunlarla ilgili yürütüm ve uygulamaların, toplumumuzun, boş inanlara bağlı, ilkel bir topluluk olmadığını göstermesi bakımından, ne denli gerekli olduğunu çok iyi bilirsiniz.
Birtakım şeyhlerin, dedelerin, seyitlerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve alınyazılarını ve canlarını, falcıların, büyücülerin, üfürükçülerin, muskacıların ellerine bırakan insanlardan oluşmuş bir topluluğa, uygar bir ulus gözüyle bakılabilir mi? Ulusumuzun gerçek niteliğini, yanlış anlamda gösterebilen ve

yüzyıllarca göstermiş olan bu gibi öğeler ve kurumlar, Yeni Türkiye devletinde, Türk cumhuriyetinde sürdürülmeli miydi? Buna önem vermemek, ilerleme ve yenileşme adına, en büyük ve düzeltilemez bir yanılgı olmaz mı idi? İşte biz, Takriri Sükûn Yasası'nın yürürlükte oluşundan yararlandıksa, bu tarihsel yanılgıyı işlememek için; ulusumuzun alnını, olduğu gibi açık ve temiz göstermek için; ulusumuzun bağnaz ve ortaçağ anlayışlı olmadığını tanıtlamak için yararlandık.

Baylar, ulusumuzun toplumsal, iktisadi, kısacası, bütün uygarlıkla ilgili iş ve ilişkilerinde verimli sonuçlar sağlayan yeni yasalarımız da, kadın özgürlüğünü güven altına alan ve aileyi sağlamlaştıran Yurttaşlar Yasası(1) da bu sözünü ettiğim dönem içinde yapılmıştır. Şunu söylemeliyim ki biz, her araçtan, yalnız ve ancak bir görüş için yararlanırız. O görüş şudur: Türk ulusunu, uygar toplumlar içinde yaraştığı kata yükseltmek ve Türk cumhuriyetini sarsılmaz temelleri üzerinde, her gün daha çok güçlendirmek bunun için de, zorbalık düşüncesini öldürmek...

...

Saygıdeğer baylar, sizi günlerce işlerinizden alıkoyan uzun ve ayrıntılı sözlerim, en sonu, tarihe mal olmuş bir dönemin öyküsüdür. Bunda, ulusum için ve yarınki çocuklarımız için dikkat ve uyanıklık sağlayabilecek kimi noktaları belirtebilmiş isem kendimi mutlu sayacağım.

Baylar, bu söylevimle, ulusal varlığı sona ermiş sayılan büyük bir ulusun, bağımsızlığını nasıl kazandığını; bilim ve tekniğin en son ilkelerine dayanan ulusal ve çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu anlatmaya çalıştım.

Bugün ulaştığımız sonuç, yüzyıllardan beri çekilen ulusal yıkımların yarattığı uyanıklığın ve bu sevgili yurdun her köşesini sulayan kanların karşılığıdır.

Bu sonucu, Türk gençliğine, güvenle bırakıyorum.

Ey Türk gençliği! Birinci ödevin; Türk bağımsızlığını, Türk cumhuriyetini, sonsuzluğa değin korumak ve savunmaktır. Varlığının ve geleceğinin biricik temeli budur. Bu temel, senin en değerli hazinendir. Gelecekte de, seni bu kaynaktan yoksun etmek isteyen iç ve dış kötücüller bulunacaktır. Bir gün, bağımsızlığını ve cumhuriyetini savunmak zorunda kalırsan, ödeve atılmak için, içinde

bulunacağın durumun olanaklarını ve koşullarını düşünmeyeceksin! Bu olanak ve koşullar çok elverişsiz bir nitelikte belirebilir. Bağımsızlığına ve cumhuriyetine kıymak isteyecek düşmanlar, bütün dünyada benzeri görülmedik bir utku kazanmış olabilirler. Zorla ve aldatıcı düzenlerle sevgili yurdunun bütün kaleleri alınmış, bütün gemilikleri ele geçirilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve yurdun her köşesi fiilen işgal edilmiş olabilir. Bütün bu koşullardan daha acı ve daha korkunç olmak üzere, yurdunda, iş başında bulunanlar, aymazlık ve sapkınlık, üstelik, hainlik içinde olabilirler. Dahası, iş başında bulunan bu kişiler, kendi çıkarlarını, yurduna girmiş olan düşmanların siyasal erekleriyle birleştirebilirler. Ulus, yoksulluk ve sıkıntı içinde ezgin ve bitkin düşmüş olabilir.
Ey Türk geleceğinin çocuğu! İşte, bu ortam ve koşullar içinde bile ödevin, Türk bağımsızlığını ve cumhuriyetini kurtarmaktır! Bunun için gereken güç, damarlarındaki soylu kanda mevcuttur!.

Gazi Mustafa Kemal